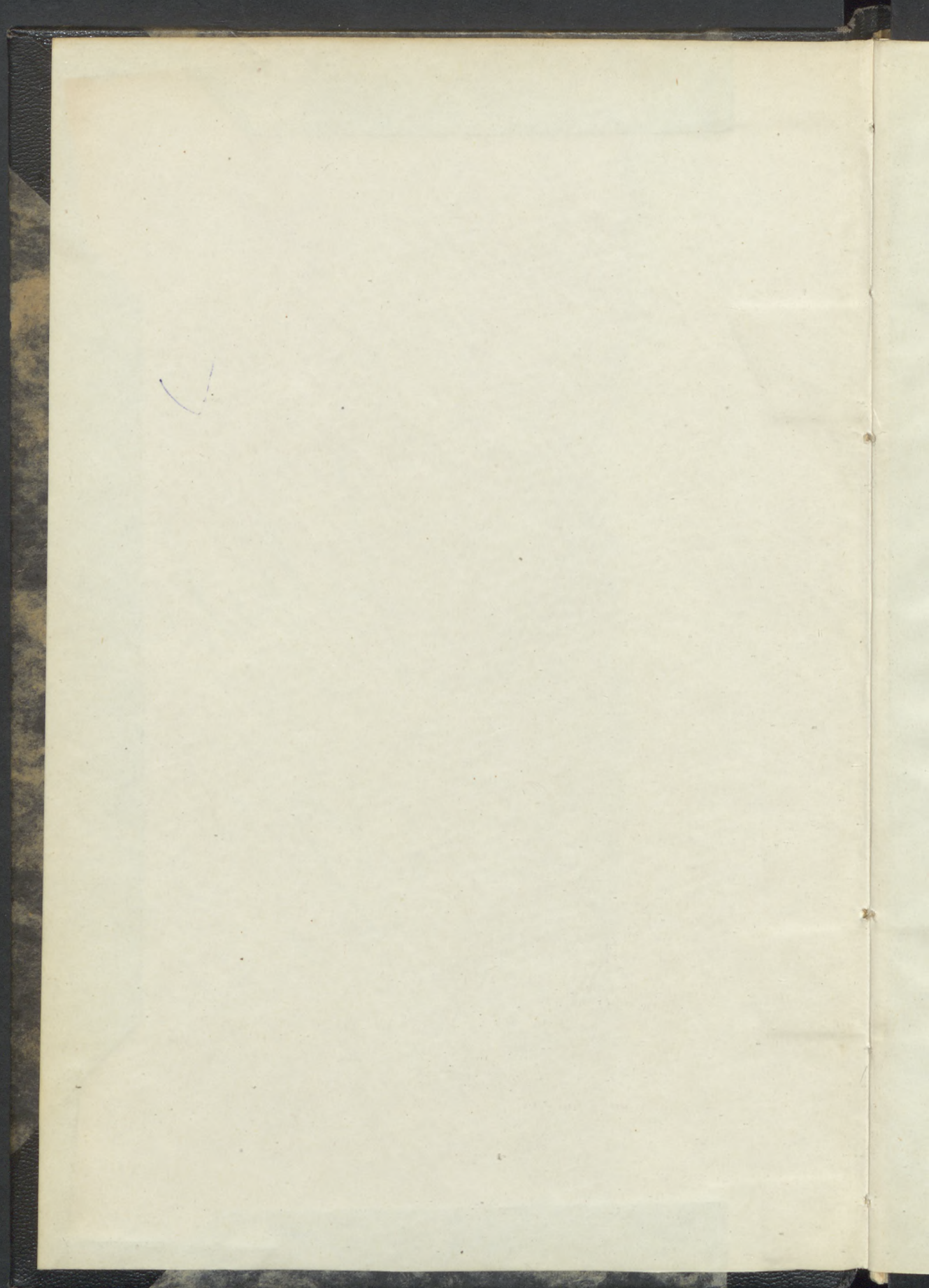
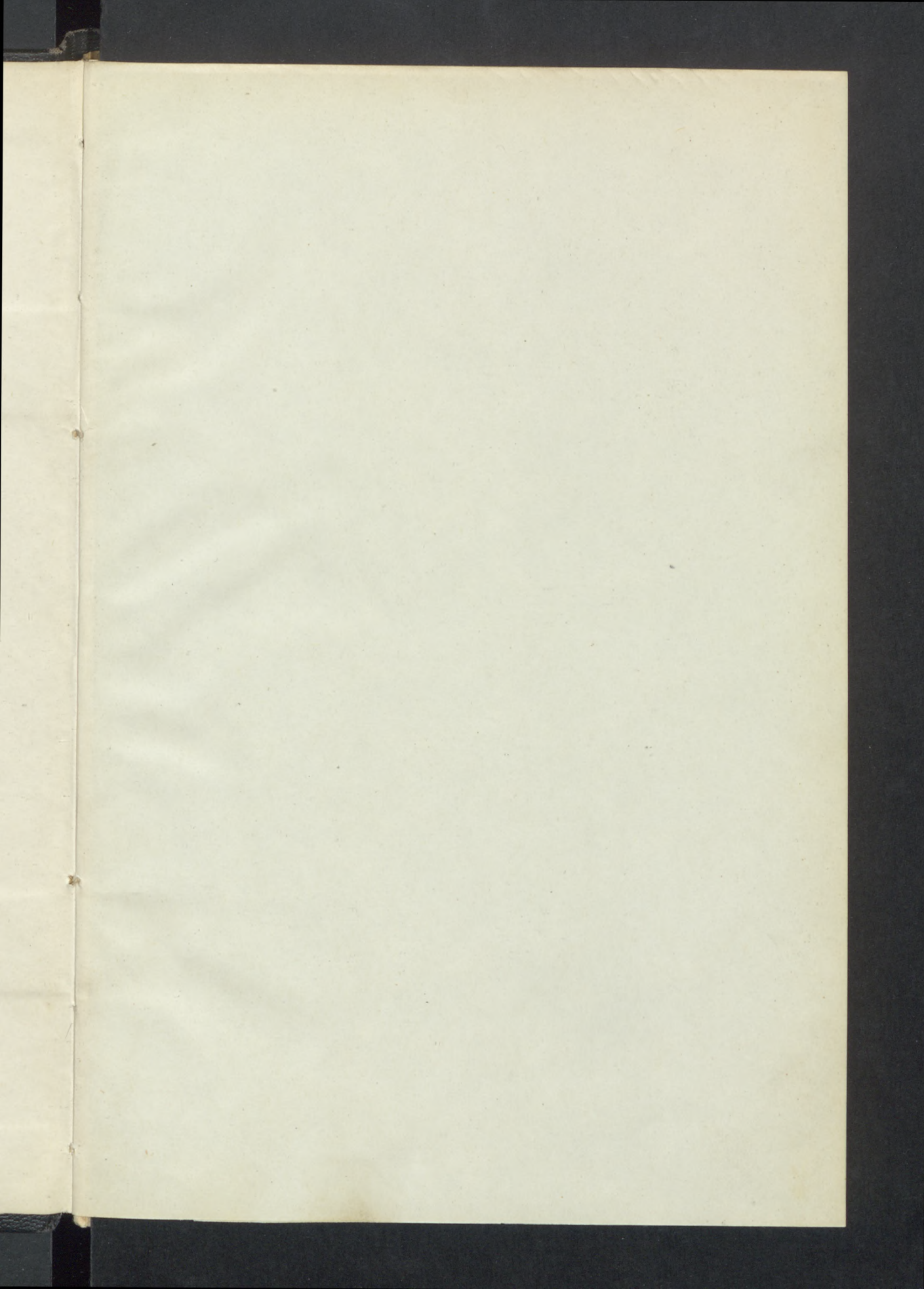
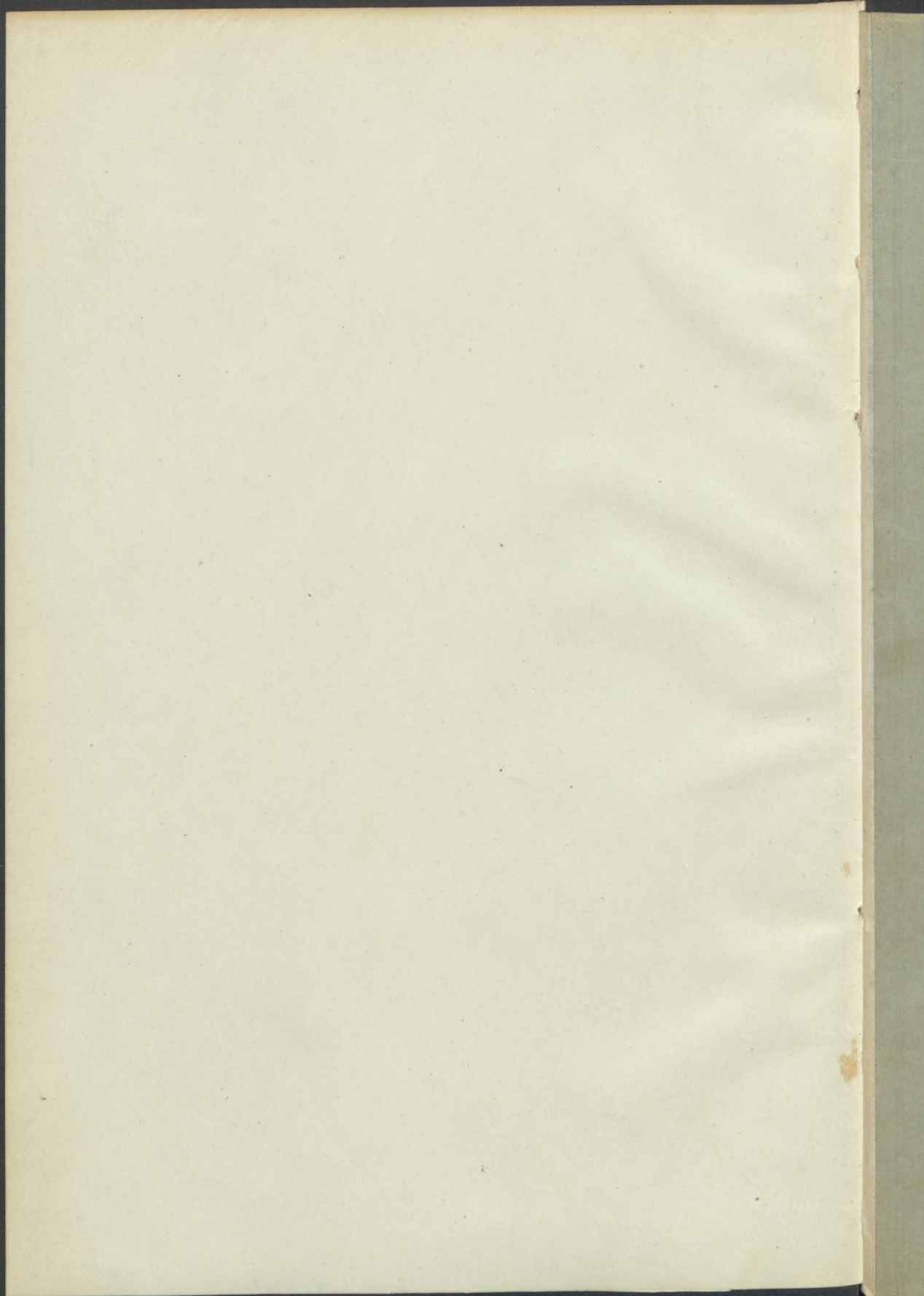

14048
IV/1

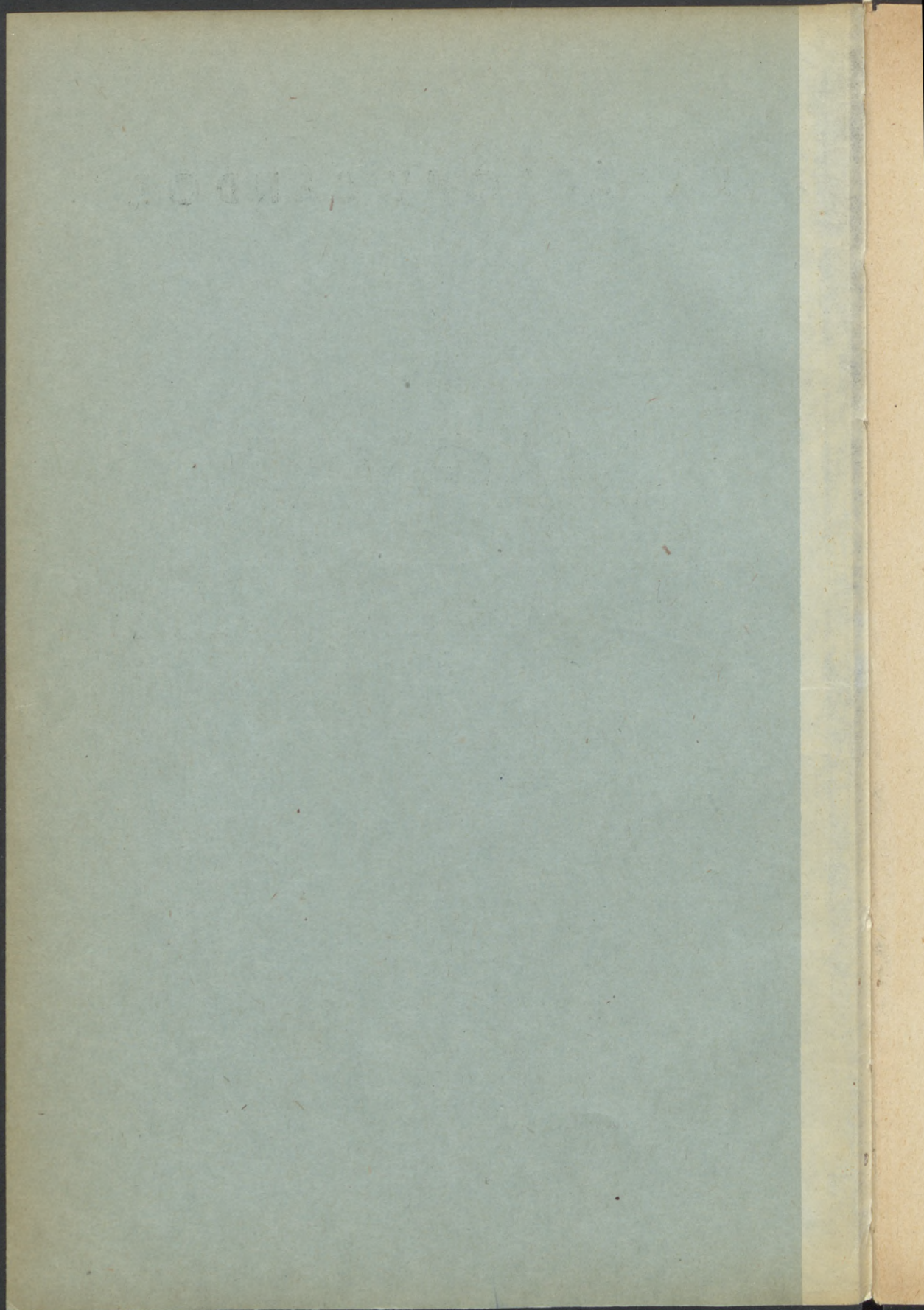
14048 / IV.1

2901

KARÁCSONY SÁNDOR

**A
MAGYAR
DEMOKRÁCIA**

E X O D U S

A MAGYAR
DEMOKRÁCIA

KARÁCSONY SÁNDOR:
A NEVELÉSTUDOMÁNY TÁRSAS-LÉLEKTANI ALAPJAI

IV.

A TÁRSAS-LÉLEK ALSÓ HATÁRA ÉS A JOGI NEVELÉS

ELSŐ KÖTET:

A MAGYAR DEMOKRÁCIA

FÜGGETLENSÉGRE (AUTONÓMIÁRA) NEVELÉS

EXODUS KIADÁS

A MAGYAR DEMOKRÁCIA

ÍRTA:
KARÁCSONY SÁNDOR

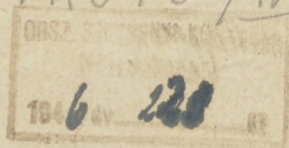

B U D A P E S T, 1 9 4 5

Veres Péternek

14.048 /IV. 1

ELŐSZÓ

Mindennek megvan a maga rendelt ideje. Neveléstudományi alapvetésünk foglalkozott eddig a művészi (társas-érzelmi), nyelvi (társasértelmi, tudományos) és társadalmi (társasakarati) neveléssel, vizsgálta a társaslélek felső határát (világnézeti nevelés), a transcendenst, mely túlesik a társaslélek határán (vallásos nevelés). Most, hogy a háború következményei folytán egész egzisztenciánk megrendült s a kérdés úgyszólván napi problémává érlelődött, eljutott a társaslélek alsó határának, a jogi viszonyulásnak, s egyben a jogi nevelés lehetőségének a vizsgálatáig, amely ilyenformán kettősen is időszerűvé vált. A pedagógus és a kortárs egyformán kíváncsi rá: mi az egészséges jogi viszonyulás emberek között és hogy nevelhető az utánunk következő generáció erre az egészséges jogi viszonyulásra.

Már eddigi kutatásaink azt sejtették, hogy a jogviszony akkor egészséges, ha az emberi lélekben társaslelki szempontból jó közérzetet kelt. Mint egyén akkor érzi az ember jól magát, akkor jó a közérzete, ha sem nem éhes, sem nem álmos, sem nem beteg. Mint egyik ember, vagyis mint az emberi közösség tagja, akkor, ha viszonya a másik emberhez rendezve van, hozzá képest független, autonómiája kétségtelen.

Ettől azonban még ó-konzervatív, jobboldali, diktatórikus gondolkozású, reakciós elem is lehetne az ember, hiszen azok is valamennyien autonómiájuk kétségtelen voltára törnek. A demokrácia ott kezdődik és abban áll, hogy az egyik ember autonómiáját csak abban az esetben vagyunk hajlandók kétségtelenül biztosítottak elismerni, ha az az egyik ember előbb a másik ember autonómiáját magához képest kétségtelenül biztosította. Az én autonómiám záloga hozzád képest a te énáltalam biztosított autonómiád hozzám képest. Nem ehetem meg nyugodtan a magam darab kenyerét addig, míg nem biztosítottalak, hogy nyugodtan megehesd a magad darab kenyerét. (Legyen egy olyan darab kenyér, vitathatatlanul a tied legyen és el is fogyaszthasd). Ha másforma közöttünk a jogi viszony, nem egészséges az és egymás társaságában társaslelki közérzetünk sem

lehet zavartalanul jó. Talán felesleges is folytatnom: addig pedig, míg a normális társaslelki életközösség előfeltételeként nincs adva a jó társaslelki közérzetben az egészséges jogi viszonyulás, sem művészetről, sem tudományról, sem társadalmi életről komolyan szó nem lehet. (Az éhes, álmos vagy beteg ember érzelmi, értelmi és akaratilag is befolyásolja rossz egyéni közérzete.)

Demokrácia, etimológiája szerint annyi, mint népuralom. Ez az eddigi okoskodás meg mintha az individualizmus felé nyitogatná újra az egyszer már — úgyahogy — becsukott kapukat. Hogy osztozzunk meg ketten az egy fogalmon? Úgy, hogy nincs közöttünk a vélt eltérés valóságosan is. Az individuum menthetetlenül feladta önmagának splendid isolation-jét, mikor a maga autonómiáját a más autonómiáján munkálja meg. Mihelyt a más autonómiáján munkálok, már nem az egyén az úr bennem, mihelyt a más autonómiája diktál, már a nép uralkodik, nem az egyén.

Eltérés csak a nép fogalmi körének szűkebben vagy tágabban mért vonalában lehet. A görögök demokráciájában a rabszolgák nem foglaltattak benne. Az út a polgári demokrácián, a munkásság demokráciáján keresztül vezet minden ember demokráciájáig. Még ez sem utolsó állomás, a mult világháborútól a mostaniig felvetette az emberiség a pörös kérdést: vajjon nincsenek-e nem teljes értékű emberek, akiknek nem jár autonómia. A fasizmus voltaképpen nem volt más, mint a „felsőbbrendű“ emberek és népek diktatúrája az „asóbbrendűek“ s jelenleg úgy áll a helyzet, hogy csak emberek és népek vannak, tehát a minden ember autonómája szórul-szóra jelenti azt, hogy minden emberé. Felfogásunk szerint ez a mostani háború a nem teljes értékű embereket szabadította fel, térben a másodrendű népeket, a gyarmatlakókat, időben a még fejletlen népeket, az ifjúságot. Jelen pillanatban csak három fajta ember nem szabadítható fel: az ön- és közveszélyes örültek, a bűnözők és a betegek.

Azt jelenti ez, hogy ma már minden embernek szabad a másik ember autonómiájában munkálni a saját autonómiáját, csak az ön- és közveszélyes örülteknek, a bűnözőknek és a betegeknek nem szabad, hanem muszáj. Ezek sajnós, ma még sokkal többen vannak, mint az egyéb természetű, az egyéni lelki, tehát nem társadalmi örültek, betegek és abnormisak (bűnözők). Mint ahogy az egyéni betegeknek, örülteknek és bűnözőknek muszáj embert nem-ölniök (ágybafektetik, elzárják és lefegyverzik őket, kiveszik a szabad emberek életközösségéből), úgy muszáj a társaslelki örülteknek, bűnözőknek és betegeknek tisztelni minden ember autonómiáját. Minden embernek szabad tisztelnie minden ember autonómiáját, nem igaz hát, hogy valakit is kényszeríteni lehet erre. De megért az idő rá, aki te-

hát nem cselekszi ezt, az örült, vagy bűnöző, vagy beteg s nem autonómiájának a megsértése és nem is diktatúra, hanem egyszerű orvosi és rendőri eljárás (amely minden időben jogosult és szükséges volt, ma is az), ha karanténba kerül. Ezt azért kell nagyon erősen hangsúlyoznunk, mert még a demokrata jogi viszonyulásúak körében is vitatni szokták a diktatúra jogosultságát és lehetőségét. Demokráciában nincs diktatúra, de van rend. Az, amit diktatúrának szoktak emlegetni, szabad emberek közt szükségtelen is, lehetetlen is. Az örültek, bűnözők és betegek ártalmatlanná tétele pedig nem diktatúra. A demokráciában nincs diktatúra, nem is lehet, mert a demokrácia szabaddá tesz minden felszabadítható embert. A demokráciában szabad az, ami máskor és másutt muszáj. Csak az örülteknek, a bűnözőknek és betegeknek muszáj minden, mert őket nem lehet felszabadítani. De az ő karanténjuk is csak a legkirívóbb esetekben internáló tábor vagy magánzárka, az esetek nagyobb percentjében szellemi természetű a karantén: a mások autonómiájának tiszteletben tartására „kárhoztatottaknak” rossz a társaslelki közérzetük, diktatúrában érzik magukat, nem szabad nekik, amit akarnak, muszáj nekik, amit nem akarnak.

A második világháború utáni demokrácia azonban nem csak minden emberre kiterjesztett autonómiát biztosító, hanem nagyon radikális is. Rádöbbsent, hogy egészséges jogi viszonyuláshoz nem lehet eljutni enyém-tied alapon. A földkereksége nem az enyém, ő, én egyik ember, nem is a tied, ő, te másik ember, hanem a mienk. A határtalan önzésnek felőlem és a teljes anarchiának felőled csak az iménti meghatározás érvénye vethet határt. Az én autonómiám önzésének határa a te autonómiád, a te autonómiád anarchiájának viszont az enyém, a birtoklásban tehát nem lehet jó az én társaslelki közérzetem, míg a tied nem jó s a tied sem lehet jó az enyém nélkül. (Meddőn és zápon ez a bizonytalan közérzet dereng két udvariaskodó ember lelkében, miközben egymást tessékeli befelé az ajtón: kérem, kérem, csak ön után...)

Idáig már az első világháború után eljutott radikálizmusában az orosz forradalom. A tekintélyt, a fegyelmet és a rendet azonban ezen az alapon még csak nehezen és sok vérontás árán tudta helyreállítani csak. A második világháború radikálizmusa — úgy látszik — még nagyobb, mert békésebben próbálja meg helyreállítani a megbillent egyensúlyt a „mienk” birtoklási elvének látszólagos anarchiájában. Érdekes „kísérlet” ez, amelyről sokan azt gondolják, hogy a magántulajdon, a tőke és a társadalmi osztály elvével azonos. Mennyi az „enyim” és mennyi a „tied” a „mienk”-ből — kérdezi s pontos feleletet ad erre a kérdésre. Amekkora kinek-kinek az illetékessége. Az illetékesség ad egyik ember alá autót, a másik alá nem, biztosít egyik embernek több gramm élelmiszert, mint

a másíknak, (ezt szokták összetévesztteni a magántulajdonnal), az illetékesség díszponáltat velem hatalmas összegek, vagy fontos kimeneteli ügyletek felett, másokkal meg nem díszponáltat (s messziről úgy látszik ez, mintha hatalmas tőke állana a rendelkezésemre), az illetékességem miatt nagyobb tekintélynek vagy díszteletnek örvendek, szigorúbb fegyelmet tartok másoknál (s ez hasonlít egy másik rendszerben a magasabb társadalmi osztálybelieknek kijáró megkülönböztetett bánásmódhoz).

A demokrácia szabadságában egymás mellé vannak rendezve a szabad emberek, nincs alá- és fölérendeltség, ezért féltek sokan a demokráciát az anarchiától s ezért tartják benne szükségesnek a díktatúrát. Alá- és fölérendeltségben azonban nincs szabadság, tehát nincs demokrácia sem. Ellenben az illetékességben megvan az alá- és fölérendeltség minden előnye, annak rabtartó, börtönszagú és rabszolga-termelésű hátrányai nélkül. Az illetékesség elve alapján szabad nekem parancsolnom és szabad neked engedelmeskedned, vagy megfordítva: kinek-kinek ilyen vagy olyan illetékessége szerint. Ki féltette már a múltban is anarchiától az orvosnak és betegének viszonyulását? Az orvos illetékes megtiltani a betegnek a dohányzást, a szeszes italt, vagy a hústelt, a beteg illetékessége a feltétlen engedelmesség és a normális esetekben nincs is ez egyébképpen. Lehet-e nagyobb fegyelem, mint aminőt a jó tréner, a jó úszómester és a jó havasi vezető tart, mindenütt és mindig szabad társulás és illetékesség alapján. Örültek, bűnözők és betegek az illetékesség szempontjából is karanténba valóknak s oda is kerülnek, természetesen.

Az illetékesség elve nem akaszthat tengelyt, persze, a szabadság elvével. Az elmúlt rendszerek éppen ezt a két elvet nem tudták összebekíteni egymással, az volt a gyöngéjük. A múltból még ide-idehangzó „tehetyi, mert vasútyi“-daloknak lealkonyult. A vasútyi csak egyet tehet: a lehető leggyorsabban, legkényelmesebben és legkisebb porlási százalékkal, hozzáteszem még: a lehető legudvariasabban és legolcsóbban elfuvarozhat engem meg a portékámat egyik helyről a másik helyre. Ez az egy szabad neki s csak erre az egyre illetékes. Onnan tudom, hogy szabad neki, mert nagy energiával és jókedvűen megteszi, ami a dolga s onnan tudom, hogy illetékes rá, mert én is jókedvű vagyok az egész eset alatt és után s nem fáraszt ki a dolog. A demokráciában az a nagyszerű vonás, hogy nem megy a verkli másképpen, csak ha a legvasutasabb vasutasokat sikerül összeverbuválnom s közülük valóban a legállomásfőnöknek valóbbat bízom meg az állomásfőnök illetékességével. De ha megteszem, az ilyennek aztán van is tekintéye. Van szervező ereje és képessége. És van sikere. Az utas és a csomag meg: símán, mintha minden meg volna olajozva, az egyik boldogan, a másik törés és hiány nélkül engednek a parancsnak és — ami

fő — célhoz érnek. A demokráciában csak azok félnek a rend felborulásától és a fegyelem felbomlásától, akik illetékességüket vagy még a régi rendszertől kapták, vagy valódi és belső illetékesség nélkül csak úgy uzurpálták s nincs elég potenciájuk azt a valóságban érvényesíteni is. Vagy azok, akiknek nem szabad a demokráciában illetékesség szerint birtokolniok, hanem muszáj, tehát nincs hozzá elég kedvük s a szükséges humor-érzék híján hamar elcsüggednek. (A bujtatott vagy bujkáló fasisztát száz demokrata közül meg lehet ismerni arról, hogy komor az arca, vészjóslóak a gesztusai, ellenmondás nem tűrő a magatartása, „nem ismeri a tréfát“.)

E sorok íróját már demorata körökből is felokosította valaki, hogy nagy tévedés ám és feltétlen anarchiára visz, ha a diák nincs alárendelve a tanárnak, a mellérendelés az iskolában (éppúgy, mint egyebütt) helytelen elv ám, lássam be végtére. Hát nem látom be, míg tények be nem láttatják velem. A demokráciáról temérdek álhírt hordoz világgá a suttogó propaganda, az iskolai demokráciáról is hogyan terjengene az álhírek. Hatásukra ilyen torzképek születnek: hogyan, majd a tanítók fejére engedjük ülni a gyerekeket. „Tanítóbácsi, mars, a sarokba“ — ilyen autonómiát akarunk biztosítani a diáknak?

Nem, nem ez a diák-autonómia. A diák nem illetékes sarokba küldeni a tanítóbácsit. A diáknak ez nem szabad. A demokráciában az autonóm diáknak szabad franciául, vagy kémiát tanulni. A másik rendszerben a nem-autonóm diáknak muszáj volt ezt cselekednie. Ez a különbség, nem más. Franciául vagy kémiát nem-tanulni egy diáknak sem szabad. De tudjuk, hogy a robotmunka-teljesítmény nagyon drága és nagyon silány. Éppen azért kötelessége a demokráciának gondoskodnia kell arról, hogy a diákmunka muszáj-munkából szabad-munkává nemesedjék az autonómia biztosítása folytán.

Itt a bökkenő. Ezt a munkát a legdiákabb diák és a legtanárabb tanár illetékességének a szabad-társulása viheti véghez csak. A régi rendszerben a tanár azáltal vált az iskolai munkára illetékesé, hogy odatették a katedrára francia tanárnak, a diák azáltal, hogy beiratkozott a középiskolába, lefizette a tandíjat. A demokráciában a tanárt a gallicitása avatja illetékesé, meg a belőle áradó pedagógiai erosz, a diákot meg a tehetsége és a belőle követelődző kultúrigény. (Jaj volna a demokráciának, ha nem így történnék.) Nekik szabad tanítani és tanulni, nem muszáj s ők valóban illetékesek tanítani is, tanulni is. A fegyelem a két egymás mellé rendelt illetékességből természetesen következik és áll be, nem az alá- és fölérendeltségből muszájból és mesterségesen.

Az eddigi rendszerek nagyon összekavarták a dolgok rendjét, de azért mégis megbocsájthatatlan vétek azt mondani, hogy jaj, kérem, aki így beszél, az nem ismeri a valósá-

got. A valóság az, hogy minden kornak megvan minden szükséges embere, csak meg kell keresni őket. Meg kell keresni őket és hinni kell bennük. Fenti példánknál maradva, meg vagyok győződve róla, hogy sokkal kevesebb az örült és a bűnöző, mint gondolnók és sokkal több a jó tanító, jó tanár és jó diák, mint remélni mernők. Csak nem szabad a régi rabság mesterséges meghosszabbításával a demokrácia mielőbbi megerősödését megakadályoznunk, esetleg — Uram bocsá' — illuzóriussá tennünk.

Ennek a könyvnek kettős feladata volna. Szeretné a demokráciát jobban önmagára döbbsíteni, mint eddig látta önmagát, ez az egyik. Szeretné rábírní a demokráciát, hogy erősebben higgyen önmaga igazában, mint eddig tette, ez a másik. A harmadik az előző kettőből önként következik: szeretné megszoktatni a demokráciát arról a rossz szokásáról, melyre a nem helyes önismeret és a gyöngeség érzete vitte rá, hogy nem elveiből folyó módszerekkel és eszközökkel építse önmagát. Ilyenre rászorulva nincs, de ilyenképpen időálló eredményt nem is érhet el.

Magának a könyvnek a beosztásáról röviden csak ennyit. Az első fejezetben arról kellett szólnom, hogy a magyar demokrácia előfeltétele: szakítani a multtal és arccal a jövő felé fordulni. Ennek a tartalma négy cikk. Az első: szakítás a nyugati germán orientációval. A második: saját gyökereink keresése, mert úgynevezett magas kultúránk nem gyökeres magyar kultúra, csak nyugati germán „Überbau“. A harmadik: öntudatos csatlakozás Keleteurópához, amelynek eddig is voltaképpen tagja voltunk. A negyedik: értelmiségünk e három ágból egybefolyó új tudatosulási lehetősége. A második fejezetben a pedagógiai társaslelki jó közérzet előfeltételeit iparkodtam megkeresni és meghatározni, hiszen a főntebb igényelt új értelmiséget csak helyes nevelés útján nyerhetjük meg. A harmadik fejezetben a nevelés legmagasabb fokát, az egyetemi nevelést vizsgálom s annak megbíllent társaslelki közérzetét próbálom a lehetőséghez képest gyógyítani. A negyedik fejezetben, a társaslélek alsó határáról, a jogról lévén szó, kötelességem a nevelés jogát a társaslélek felső határáig, a vallásig, tehát áhítatos fokig felszítanom és ebben az állapotában vizsgálat tárgyává tennem, tekintettel arra, hogy maga a nevelés a társaslelki funkciók legmagasabb még nem-transcendens, tehát az emberi létnek és a társasléleknek még keretei közé számítható foka, úgyis mint világnézeti, úgyis mint legmagasabb fokú világnézeti funkció. Kötelességem volt ezt a vizsgálatot levezetnem, mert szerintem a szakemberek nem valók nevelőknek, csak a szofokrácia, a Platon-féle gerontesz vagy szophoi. Ilyenek pedig csak a társaslelki funkciók áhítatos fokán találhatók, a társaslélek határvonalán. Ez az eredményem az oka egyéb-

ként ama meggyőződéseim megszilárdulásának is, hogy minden leendő nevelőnek — több-kevesebb ideig, persze, de — egyetemen a helye.

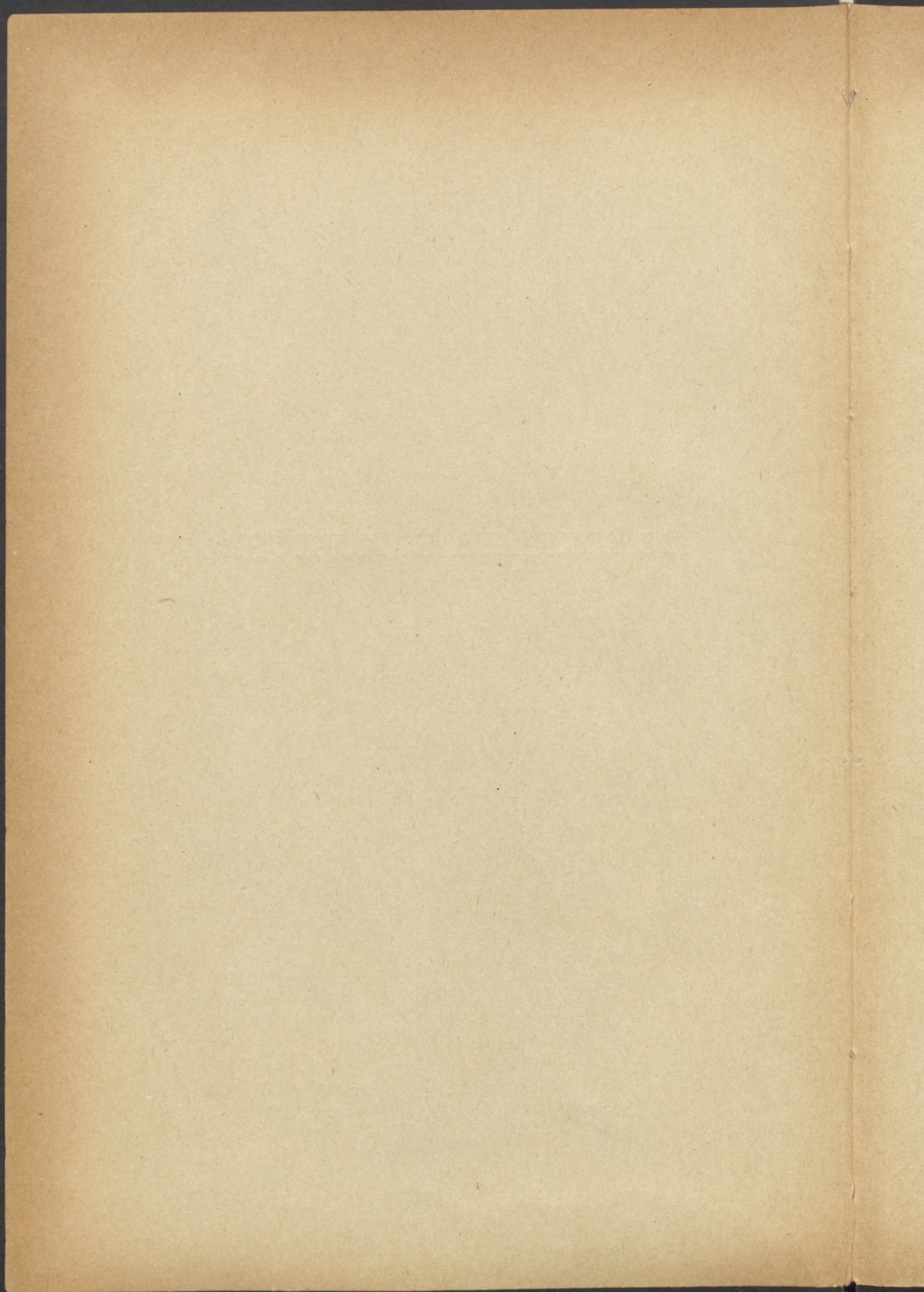
A könyvet hálából ajánlom Veres Péternek. Egy kijelentését szeretném utólag megköszönni vele. Azt mondta ugyanis egy társaságban, mely a tisztesség határain belül, de mégis ócsárolni tartotta jónak szegény személyemet: várjátok meg, akkor hogy beszél Sándor bátyánk, ha már nem kell hangfogót használnia. Hát így beszélek. Lényegesen kevesebbet veszem fel hiába a nagy Isten és Krisztus Urunk nevét, most már nemcsak a szószéken, de egyebütt is lehetséges az őszinte szó. Meg azonban nem tagadom őket, mert radikális demokráciámat a társaslélek alsó határán, a jogban Platonnak, Kantnak, Hegelnek és Marxnak, a társaslélek felső határán, az áhítat fokán, a bibliának köszönhetem. Ez az egyik változás. A másik változás az, hogy a „magyar“ jelzőt kevesebbet alkalmazom. A régi világban azt kellett mondanom a szubjektívre és komplikáltra az objektív és primitív mellett, hogy nyugateurópai, indogermán, német féleség, emezek is keleteurópai, ázsiai, magyar féleségek. Most már megmondhatom, hogy a rögtér, percidő és okozati viszony a határtalanság, időtlenség és megfoghatatlanság tér-idő-reláció-kategóriái mellett nem féleség, hanem marhaság. Elavult butaságok, eljárt felettük az idő, korunk új filozófiát igényel. Kelet és nyugat, Európa és Ázsia szintézisét kifejező filozófiát. A „magyar“ nem magyar immár a gondolkozásomban a nyilvánosság számára sem, hanem egyetemes emberi. Az igazságnak tartozom azzal, hogy megvalljam őszintén: fokról-fokra jutottam idáig, sokáig magam is „magyar“-nak véltem azt, ami „humánus“. De nem is lehetett ez másképpen úgy, hogy együttal becsületesen is végiggondoltam legyen. Európai egyetemek dajkáltak, Keleteurópában soha meg sem fordultam. Hogy merészelt volna egy szerény magyar fiatalember minigyárt arra gondolni, hogy ami szellemi táplálékkal jöltartják, az nem a legmagasabb tápértékű. De meg mikor az első kételemek jelentkeztek, vajjon szabad lett volna-e azokat másféleképpen megfogalmazni, mint így: a tettek bizonyosan helyes és jó, de, lássátok, ez a mienk mégsem egészen olyan, mégis csak más; úgy látszik, van egy külön magyar-féleség is. Még később is, mikor a magyar-féleségek keleteurópai, sőt ázsiai jellege megképzett, még mindig illett feltételeznem, hogy van külön Európa és külön Ázsia. Azután meg, mikor elsőízben felrémlt szegény agyamnak, hogy igen, de ha van is, csak volt, mert akár egy volt, akár kettő, ma már csak ez a mienkfajta érvényes, ez a „modern“, ennek jegyében dübörög tovább az egyetemes emberi lét, akkor már életveszélyes lett volna ezzel a heurékával kiugrani a vízből. Rémitő és vidító kétségek is gyötörték a felől, hogy ez valóban így volna lehetséges,

hiszen saját feljegyzéseimen kívül egyebütt könyvben nem olvastam, habár tudakoztam, s olyan kicsi darab föld Magyarország, olyan kicsi nép rajta a magyar, olyan szerény tagja vagyok én, hogy volna hát lehetséges, hogy egyetemesen is igaz lehessen az, ami magyar keretek között legalább is valószínűnek tetszett.

Mégegyszer nagyon szépen köszönöm Veres Péternek az előlegezett bizodalmat. Szeretném, ha könyvem elolvasása után most már végképpen és teljesen felmentene nem egy vád alól (mert ilyet soha senki nem emelt ellenem), de egy átfutó gyanúnak még az árnyéka alól is, mintha valaha is közöm lett volna, még átmenetileg is valamihez, ami reakciós, bigott és sovén.

I.

DEMOKRÁCIA ÉS KULTÚRA

Nem ballag a vén diák.

— Nyugat problémája. —

Néhány évvel ezelőtt arról a témáról írtam már, ballagjanak-e a lányok s arra az eredményre jutottam, hogy bizony ne, mert ballagni inkább Toldimiklósos, de semmiképpen nem lányos dolog. Mégha véletlenül valamelyik lánynál úgy is történék, annak is inkább tagadnia illenék, mint hivatkozni vele, hogy miközben hazafelé ballag, „vaskos lábnyomától meszsze reng a pallag“.

Az idén úgy adódott, hogy tanítójelöltek, tehát fiúk kérdezték meg tőlem, vajjon ballagjanak-e hát a fiúk tovább? Ezúttal a ballagás érdemi részére vonatkozólag kellett válaszolnom, de bizony most is csak az jött ki végeredményül, hogy a fiúk se tennék jól, ha tovább ballagnának.

Pedig csak egyetlen érvem volt a ballagás ellen. Az, hogy a „Ballag már a vén diák“ is német nóta, a ballagás is német diákszokás. Ahogy ezt az egy érvet megértették a diákok, rögtön leszavazták a ballagást. És éreztem, hogy nem hirtelen érzelmi hullám öntötte el őket s nem annak hamar illanó hatására cselekedtek, hanem még sokkal mélyebbről és ösztönösebben. Valahogy Arany János szegte szavakba, ami velők történt: a nemzet él, a nemzet összeretten, átfut szívéen a nemlét iszonya. Összerettentek, megirtóztak attól, ami az imént még élvezetszámba ment nekik romlás létére. Érdemes lenne apróra megfigyelnünk, mi történt velők tulajdonképpen.

Előtte való nap délután ankéton vettünk részt ők is, én is. Azon az ankéton ők roppant illedelmesen viselkedtek, fiatal tanítójelölt létökre némán figyeltek arra, amiről nálók okosabb és tapasztaltabb tanítók, tanárok között folyt a szó. Némán megültek ott, de nem siketen. Meghallották, hogy mai napig német szellemi gyarmat vagyunk s visszhangot vert szívökben a szó, hogy egzisztenciálisan fontos élet-halál kérdése számukra, hogyan: milyen gyorsan és mekkora mértékben tudunk kibontakozni a gyarmatosító népkolosszus halálos öleléséből. Meghallották s megértették azt is, hogy egy ilyen kibontakozás rendkívül bonyolult s csöppet sem könnyű vállalkozás, mert

nemcsak körülfont bennünket az ölelés, mint az óriáskigyó martalékát, hogy összeroppantsa, hanem számtalan helyen összeszővődött velünk, szorosan rántapadt, apró gyökereivel belénk nőtt, mint a folyondár, hogy kiszívja belőlünk az életadó nedvet s így tenyésszen tovább a mi rovásunkra, harsogó haragos zöldjével életet hazudjon halálos sápadt sárgaságunk helyett és fölébe.

Érdekes volt követni gesztusaikat is, ahogy megpróbáltak kibontakozni. Jó, hát nem énekeljük ballagáskor a „Bemooster Bursche, zieh' ich aus“-t, a „Ballag már a vén diák“-ot. Valami szép régi magyar nótát éneklünk, ha lehet, háromezer esztendőset, cseremiszt dalhoz hasonlót, pentatont. Ez volt az első terük. De azért ballagunk, hogyne. Az olyan szép és olyan megható: búcsút venni az öreg Alma Matertől.

Hanem aztán nem lehetett félúton megállniuk, persze. Valamelyikőjükbe beléviglant: hiszen maga a ballagás a német. Selmeci professzorok hozták be az országba, Mária Terézia derék osztrákjai, azoktól eltanulták a selmeci eleinte jórészt szintén német diákok, tőlük a felvidéki cipszer diákok, majd a többiek is, igaz, hogy csak némely helyen. Mindenütt már csak kommandóra vált „szokássá“ a legutóbbi évek intézményes németesítése közben és hatására.

Hát akkor nem kell, nem ballagunk.

Minden harag nélkül mondják. Nem haragusznak ők, azt mondják, világért sem. Csak szabadulni akarnak, csak függetlenek szeretnének lenni mennél hamarább. Úgyis olyan nehezen megy, olyan rejtett és mély helyekre behatolt már a lelkökbe az idegen elem, hogy gyakran éppen azt tartják jónak és igaznak, ami kivetni való onnan. Legalább attól szabaduljanak meg, ami nyilvánvaló import.

Az is baj, hogy sok minden úgyszólván második természetükké vált immáron. Megszokták, megszerették, rájár a szájuk, ráhibáz a hangulatuk, ha megfelelkeznek magukról, ha nem tudatosan, vagy programmosan viselkednek, ha csak egy kicsit is elengedik magukat, már megint a régit dúdolják, a beidegzettet cselekszik. Váltig haragusznak aztán magukra érte. Pedig, higgyük el, igazán, se testük, se lelkük nem kívánja már, de olyan nehéz máról-holnapra új életet kezdeni.

Itt van ez a ballagás is. Tudván-tudják, hogy szentimentális és hazug romantika. Elvont okoskodásból kinyábra született szituáció. Porciózza a megoszthatatlan időtlen-időt. Mégis, valahogy, olyan meghitt, olyan ismerős, olyan kedves. Nem lesz az idén, világért sem lesz, de, valljuk meg őszintén, hiányozni fog s belésajog majd a lelkünk. Sajnáljuk, miért nem voltunk gyengébb jelleműek, miért nem rendeztük meg mégis saját intenciónk ellenére.

De nem, de nem. Elnézem a fiúk profilját. Keménnyé és elszánttá válik, mintha acélból kalapálta volna ki az öreg sánta Hephaistos. Belé van kalapálva az életre-halálra szóló szigorú fogadalom: soha többé. Nem leszünk tovább német gyarmat még saját lírai ellágyulásunk ellenében sem. Érezni a perc nagyszerűségén, hogy valami különös, újabb ezer esztendőre szóló csuda dolog történt.

MADISZ népi est.

— A gyökér problémája. —

Aki az itt nemsokára sorrakerülő népmeséket, népbaladákat, népi jeleneteket, népi nótákat és népi táncokat begyreszedi és úgy viszi el magával kedves emlékül, jól fog ugyan mulatni, tanulságosan töltötte el az idejét is, egyszóval nem bánja meg, hogy hívó szónkra hajtott és eljött közibénk. Azt az egyetlen, drága nagy ajándékot azonban, amit aranytálcán kínálunk mindenkinek, nem kapja meg mégsem. Azt a kincset csak azok mondhatják magukénak majd az előadás végeztével, akik ezt az egész népi estet mint egy szimbólumot fogadják s engedelmesen eltűrik, hogy ez a szimbólum a maga csendes, de alapos munkáját lelkükben elvégezze.

Azért is küldtek ki engem ide, a függöny elé azok, akik a függöny mögött nem kis izgalommal várják, hogy rájuk kerüljön a sor. Azt szeretnék, hogy tanagrás ember legyek a produktíók számára, képmutogató, ahogy Arany János nevezi, akinek nézni kell a pálcája végét, ha az ember meg akarja valójában is érteni a látnivalókat, nemcsak úgy feléből-harmadából. Aki nézi a képmutogató pálcája végét, az az egésznek az értelmét kapja prezentbe, tehát a szimbólumot, aki nem cselekszi ezt, több-kevesebb képet markol fel és visz magával. Tudom, mi a dolgom, azt is, hogy a jelentőségem mekkora, elkezdem tehát.

Az első nagy kérésem az volna, ne tessék a produktiót műkedvelő-előadásszámba venni és úgy könyvelni el. Azért ne tessék, mert nem az. Ezek a fiúk és leányok, nagyobb percentjükben iparosfiúk és gyárimunkás leányok, nem akarnak itt a mélyen tisztelt közönség fülehallatára sem szavalni, sem szerepekben ágálni. Kórust énekelni sem akarnak, össztáncot alakítani sem, élőképpen domborítani még kevésbbé. Van egy nagy örömük, számukra egészen friss felfedezés és nagyon nagy élmény, azt akarják másoknak előrvendezni és sokakkal megosztani. Majd ha nemsokára arra készítik a jelenlévőket, hogy

énekeljenek velök együtt, nem lesz abban semmi mórlikázás, semmi tettetés, amit onnan is látni lehet majd, hogy ebben a teremben mindenkit előtt majd az ő boldogságuk melege és magával ragad a sodra, vagy akarják, vagy se.

Ez a nagy öröm, ez a megosztódni óhajtó közös nagy élmény pedig az, hogy amit a felnőttek társadalma csak szeretne, egyre jobban akar, de nem tud megvalósítani, azt az ifjúság, igenis, már meg is csinálta. Az ifjúság komolyan, igazán egységes. Még pedig úgy egységes, hogy egységére őszintén rá kell mondanunk: igazi ez, mert időállóan szolid a fundamentuma. Szolid úgyis, hogy a közlélekben legalsó réteg, szolid úgy is, hogy az egyéni lélekben alulról épül a magasba fölfelé. Ez az egységet az összeborulástól óvón őrző biztos fundamentom az egyéni lélek számára az öröm, a közösségi lélek számára a népi öröm.

Értsük meg tehát a dolgot jól. Ez az ifjúság nem néprajzi érdeklődésből fordult a falu felé. Nem is úgy érte tetten a falu örömét, mint cinikussá fásult városi elem, mely az egzotikumtól holmi felfrissülést vár, mint újkori Báthori Erzsébet, aki fiatal lányok vérébe fürödve szépíti magát. De még csak nem is gyógykúra gyanánt szedi a szemenszedett népiességet, mint elvénhedt és sirbahajló kultúra, mely meg akar újulni a természeti szép jóféle fűvétől. Nem és háromszor is újra, meg újra nem.

Ez az ifjúság saját magának is, a falunak is egy-értelmét keresi a faluban. Úgy megy a faluhoz, mint hiteles helyre, lévén a falu a minden örömök kútfejeinek, a formáknak az őre. Nincs közösség életképes, amelynek a magos művészete formáiban más, mint a falusi ősművészet formái. Beethoven nagy zenei művei nem mások, mint a német népdal kiteljesedései. Bartók és Kodály zsenijének azért hódol az egész világ, mert érzi, hogy a pentatón, kvinteló, izometrikus magyar parasztdalból feslettek műveik nagy muzsika pompás virágaivá.

Ez az ifjúság megérezte, hogy frázis minden és álegység az ifjúsági törekvésekben is mindaddig, míg az igazi egység előfeltételei hiányoznak. Az ifjúság életében az igazi egység három főtörvénye pedig: az egységes népi formák, a tanult emberek egységes érvényrendszere és az ifjúság egységes akarása az áldozat szíves és teljes vállalásában. Mindennek egységes alapja pedig az a formavilág, amely ennek az estének a programmjában feltárulni és tudatosulni próbál. A népmesék, a fonókák, a táncok és a balladák formavilága. Az, ami ezen a napon meg szeretett volna születni, a magyarság igazi felszabadítása.

Ez a szabadulni vágyás azért is mérhetetlen jelentőségű, mert általa és benne megszületett az igazi népi kultúra kibontakozásának lehetősége. Ez az este is annak legyen szimbóluma,

hogy nincs külön paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjúság, hanem az egységes népi magyar kultúrában egyéforrott magyar ifjúság van, amely a tudatosuló értelmiség érvényrendszerében azért álmódja meg a népőrizte formákban a multat, hogy az ebből fakadt öröm tüzével legmagasabb hőfokra szíthassa áldozatát, amellyel a közeljövőt építi majd.

Magyar-Szovjet Művelődési Társaság.

— Kelet problémája. —

I.

Magyar—szovjet művelődési társaságra azért is szükség van, mert tudatosítanunk kell e tekintetben valamit, amit nem nem-tudunk (ez még a jobbik eset volna), hanem rosszul tudunk. Ez a valami Magyarországnak és a szovjetnek a relációja, nem úgy, ahogy a köztudatban él, hanem úgy, ahogy a valóságban van.

A valóságot a propaganda tudatos ferdítése és a tudatlanság önfeledt mellébeszélése egymással versengve tagadták le, hazudták el és hamisították meg előttünk. A valóság ezért aztán körülbelül az ellenkezője annak, amit annak tartunk. A valóság nevezetesen az, hogy a szovjet a magyarságot a 24. órában szabadította ki a németiség halálos öleléséből. Engedjék el nekem most azt, hogy ezt az állításomat a napi politika szokásos szólamaival indokoljam. Hadd beszélhessek valami egészen másról.

Finnországról szeretnék egyet-mást mondani, mégpedig szoros kapcsolatban velünk. Ha úgy tetszik, a finn és magyar sors közös és mégis annyira eltérő vonásairól.

1) Európa egyikünket sem ért igazán, de Finnországot méltányolja. (Tacitus még mindkettőnket rosszul ismert és leszólt.) Náluk svéd, nálunk sváb kérdés van. De náluk valahogy pozitív formát öltött ez a probléma: szeretik és tisztelik a svédeket. Érdekes, hogy éppen azért lassabban, de szerveesebben nő, épül és terebélyesedik a finn szellem.

2) A svéd kérdés nyelvi kérdés is: akárcsak nálunk az ú. n. nyugati kultúra problémája. De ők liberálisan kezelik ezt a kérdést, közben finnesednek, mi magyarosítottunk s köznyelvünk és tudományos nyelvünk egyre idegenebbé torzult, egyre németesedett.

3) Az ő szerepük is a hídé: svédek és oroszok között. De mi a török hódoltság alatt elmaradtunk, német fennhatóság

alatt meg elgermánosodtunk. Ők a svédek alatt haladtak, az oroszok alatt pedig önállósultak.

4) Sok-sok multi háborújokban ők mindig nyertek valamit, egyre függetlenebbekké lettek s egyre kevesebbet törődött a nagyvilág velük. Mi mindig veszítettünk, egyre inkább rabokká lettünk s egyre többen tutorkodtak felettünk. Ők szabad koldusok és tollasodnak, mi földhözragadt gazdagok volnánk s napról-napra koldusabbak leszünk. Ők mindig vállalták a mártírsorsot (a cárok idejében Szibériát), mi hűtöztünk tőle (Rákóczi Rodostóba, Kossuth Turinba menekült).

5) Mindkettőnk hazája átjáró. Övék haretér, miénk országút. Az a senki földje, ez a mindenkié. Az ő irányuk Turku-Helsinki, a miénk Pozsonyból is, Debrecen felől is Budapest.

6) A legalább részleges önállóság ott 1809-ben, itt 1849-ben szűnik meg. Ott elébb jó dolguk van, amely később romlik el, nálunk elébb van passzív rezisztencia, az szelídül később loyaltassá. Ott sok a merénylet és a sztrájk, itt ilyen aktivitás nincs.

7) Ott a falu és tanyarendszer a finn individualizmus győzelme, az parancsol alulról-felfele. Földreformot és szövetkezeti rendszert épített ki magának. Itt ugyanazt a rendszert az individualizmus dacos menekülése, száműzetése, izoláló kedve teremtetten meg. Ott a természet, a nép, a folklór: gyökér, nálunk fenyegető, lebirkozandó ellenfél. Ott: buzogányháború, nagy gyűlölség, Lapua-mozgalom; itt: Dózsa, Nagyatádi, Veres Péter, östehetségek, népi írók mellett analfabétizmus a nép körében, álműveltség a középosztályban.

8) Ott: főiskolás osakunta; itt székely-probléma, falukutatás.

9) Ott: orthodox Karjala és evangélikus Suomi; itt: felekezeti torzsalkodások.

10) Ott: megvívta az osztályharcot, a munkásság kormányképes, a szociáldemokrata párt úgyszólván polgári párttá lett. Itt: most lesz, ami lesz.

11) Finnország nagy terület és még mindig külterjes a gazdálkodás benne. De szegény és meg kell dolgoznia a kenyérért. Nálunk kicsi az ország, intenzív, belterjes gazdálkodásra lenne szükség, de mindidáig csak vegetáltunk.

12) Ott: svédül megírt fennofil írások és himnusz, itt: Herczeg Ferenc.

13) Ott: bicska, itt: irígység. Ott: szauna-tüdővész, itt: por-tüdővész. Ott: paráznaság, itt: venereás betegségek. Ott: rövid megszakításokkal szeszmezsizgorítás, itt: a regále kocsmákat felváltják a „Hangya“-kocsmák.

14) Ott: szabad iskola, sport, énekkultúra, szövetkezet, nagy munkaközösségek (Finn-ugor Társaság szótári és folklóre

gyűjtése), telefon magánvállalkozás kezében, itt: etatizmus minden vonalon.

15) Ott: Kalevala, itt: Ady. Ott: Kivi, itt: Jókai, Mikszáth, Móricz. Ott: nincs filozófia; itt: sincs, csak Böhm Károly magyar nyelvű német filozófiája (Mégis: Vörösmarty, Madách). Ott: Gallén-Kallela, itt: Zichy Mihály. Mindkettő főleg illusztrátor. (Mégis: Szinyei-Merse.) Ott: Sibelius, itt: Bartók, Kodály. Ott: „Hajótöröttek“; itt: Anonymus. (Mégis: Izsó, Meggyesy.)

II.

A rokonság és kétféleség egyformán szembeötlő. Már most az itt meredező talányt kiki gusztusa szerint fejtheti formán meg. Lehet ilyen gondolatsort termelni töprengés közben. Parasztjai műveltebbek a mi parasztjainknál. Tanyarendszerük kiépítettebb, persze az emberfeletti nagy távolságok emberfeletti küzdelemre kényszerítette és serkentette őket. Ugyanígy a kemény küzdelem a földdel. Innen az alagsövezés és a gazdasági „tudomány“. A nyáráji fagyok nagy küzdelmet involveáltak az időjárással. Az erdőművelés kényszere is kultúrára szorította őket. Az ember kedvetlenül rázza a fejét: nem kielégítő, nem megnyugtató magyarázat ez.

A másik fajta okoskodás még elcsüggesztőbb, mert nem több meddő felsorolásnál. Demokratikusabb társadalmi berendezkedésük. Régebben végbement náluk a földreform. Nagy áldás a vallási egység és az egészséges egyházszervezet. (Az orthodox Karjala nem Finnországhoz tartozik.) Tökéletes és szerves a szövetkezeti hálózat. Egységes és egészséges kultúrát teremtett a népi gyökér (minden művészet a Kalevalára van hangolva.) Mindez igaz és mindez nem elég a jelenségek pontos és kimerítő magyarázatául.

Amit én meg szeretnék magyarázni a jelenségekből, az úgy sem egészen az, amit általában magyarázni próbálnak. Én csak azt óhajtanám, ha kiki kiolvasná a tényekből a tények háta mögött meghúzódó s azok magyarázatául kínálókozó egyetlen nagy tény. Azt, hogy helytelen együtt emlegetni 1809-et és 1849-et. 1849-ben valójában a magyar nép újabb rabsága kezdődött, 1809-ben a haminai békével azonban nem meghalt, hanem megszületett a finn önállóság.

III.

I. Sándor cár a haminai békével leszakította Finnországot a kultúra-adó Svédországról. Ezzel voltaképpen megmen-tette a finneket a végleges elsvédésedéstől. Azóta van autonóm finn élet és hamisítatlan finn kultúra. Azóta hatottak Ruotsalainén Pál a „felébredtek“ vallásos mozgalmával, Lönnrot Illés

a Kalevalával, Snellmann János, a finnek apostola, Koskinen György, a historikus, a józansági egyesületek, a Lotta Svárd egyesületek elődjei a nők között a század második felében, a Pellervo Társaság a parasztgazdák összefogására, az iskolaügyi rendelet, amelynek eredményeképpen a század végén 0.9%-ra csökken a 15 éven felüli analfabéták száma (de ebbe a gyógyíthatatlan hülyék is bele vannak számolva), Heikel Viktor, a nagy sportszervező, Hietanen János, az ifjúsági egyesületeivel, a népfőiskolák, munkásfőiskolák és tanulmányi társaskörök, mind, mind azóta vannak.

Az idén nálunk ismétlődött az 1809-i egzisztenciálisan komoly nagy fordulat egy nép mesgyéjén lét és nem-lét között. Hatásában hasonló lesz ez is, reméljük és higgyük. A magyarság kiszabadul a németiség gyarmatosító törekvéseinek elnyomása alól és önálló életet kezdhet.

Újabb rabságtól még annyira sem tartok, mint ahogy tarthattak a finnek a XIX. század közepén a cári Oroszországban. Van birtokomban egy 72 lapos kis könyvecske. „Oultan skola many's Arifmetika hanystanut“ a címe. A vogul elemi iskolák másodosztályú gyermekeinek készült számtani példatár ez. Még cirillbetűs írást sem erőltetnek rájuk, a szöveg is vogul nyelven adja a példákat. Pedig a vogulok parányi nép, jó, ha öt-hatezeren vannak. A műveltség kezdeti fokán állván, maguk erején bizony aligha tudnának ilyen könyvet elemista gyermekeik kezébe adni. A könyvecske 1935-ben jelent meg, Moszkvában és Leningrádban adták ki. Soha tőlünk nyugatra nem adtak ki magyar nyelven könyvet, amely azt célozta volna, hogy magyarságunkban és emberségünkben egyszerre gyarapodjunk tőle.

Ez az igazság. És az az igazság, hogy a finnek azért vannak előbbre nálunk, mert övelük mindez már a XIX. század első felében megtörtént. És van még egy harmadik idevonatkozó igazság is. Az, hogy mi magunk is keleteurópai, pontosabban ázsiai szabású nép vagyunk. Életritmusunk, észjárásunk keleti, egész habitusunk elüt a nyugati népek testi-lelki alkatától egyaránt. Számunkra mérhetetlen jelentőségű, hogy 1944 őszén a keleteurópai kultúrzónába kerültünk. Felfrissülhetünk, megerősödhetünk, valósággal újjászülethetünk következtében. Épülj fel, izmosodj meg, gondolat!

Új magyar szellemi front.

— A tér- és időproblémák szintézise. —

I.

Kállai Gyula, Darvas József, Illyés Gyula, Gábor Andor, Szekfü Gyula, Zilahy Lajos és mások írásai összegyűjtve egy füzetben s piacra dobva a könyvnapon higgadt és tárgyilagos hangon tárgyalják a mostani magyar értelmiség értetlenségét, hibáit, sőt bűneit. Nem feladatom, nem is célom, hogy fejtegetéseiket felsoroljam, vagy ismertessem. Egyetlen mondatban szeretném összegezni mindazt, amit, idevágót, a füzet tartalmaz. Úgy látszik — s ebben föltétlenül igazat adok nekik — egyetlen nagy bűne volt értelmiségünknek, de az halálos véték volt: koncepció nélkülsége. Minden közösség értelmiségének a segítségével válhatik ösztönösen cselekvőből tudatosan cselekvővé, ezért nevezem a koncepció-nélkül-valóságot értelmiségünk *halálos vétkének*.

Megmutatkozott ez a koncepciónélkülség a szellemi és gazdasági élet egész vonalán, de bennünket jelen pillanatban csak a politikai vonalvezetés érdekel. E tekintetben az mutatja a koncepció teljes hiányát, hogy negyvennyolc is, havanhét is malomalji politika volt, aminek európai viszonylatban semmi értelme nincs, nem is lehet, hiszen nem világnézeti megfogalmazású egyik sem. „Negyvennyolc”-ban még vannak időálló, értékes elemek. Egyik, s ezt Európa, sőt Amerika is tudomásul vette, nyilvántartja mai napig, ebben az egy névben: Kossuth. Világnézeti nyelven azt jelenti ez a név: folklorisztikus közjog, s ez a — még pregnánsabbul kifejezve — közjogi gyökér Kossuth megfogalmazásában klasszikus formát öltött, mind a világ végezetéig nemzetközi érték marad. A másik értékálló fogalmi jegye negyvennyolcnak a magyar paraszt ösztönös polikája, amely ebben a megfogalmazásban öltött formát: Kossuth atyánk. A mai nemzeti parasztpárt gyökerei Dózsától kezdve, Kossuth atyánkon keresztül nyúlnak Veres Péterig, tagadhatatlanul. Az a tény azonban megint csak tagadhatatlan, hogy a hatvanhetes-negyvennyolcas közjogi harcok gravaminális része, tehát a magyar értelmiség negyvennyolcaskodása sem Kossuthal magával valami sok szellemi közösséget nem vállalt, sem aktív és hatékony programot saját magából ki nem fejlesztett. Legjobban mutatta ezt az a négy évig tartó szomorú korszak, mikor negyvennyolc a koalícióban kormányképeséget kapott, intézkedési lehetőséget nyert, és nem tudta, mitévő legyen vele. Az első és második világháború alatti értelmiségi politika pedig már nem is erőlködött rajta, hogy akár csak a jelszavaival vagy a pártok elnevezéseiben világnézeti

mázt adjon kendőzetlenül önző, szűklátókörű személyi- vagy klikk-érdekből eredő és azt szolgáló politikájának. A hatvan-hetesekek legalább azt mondták a maguk akaródzásaira, hogy az, „liberálizmus”. Az „egységes” párt és társai, valamint utódai már a látszatot sem tartották szükségesnek vagy érdemesnek őrizgetni.

A tömegek közben ösztönösen s talán éppen azért helyesen tapogatóztak abba az irányba, amely felé az előre haladó huszadik század éppen tartott. A parasztok Kossuth folklorisztikus közjoga szerint viselkedtek, noha tudni sem igen tudtak róla. De egész viselkedésükben benne volt a kossuthi tanítás hármassága: mindenekelőtt való a függetlenség, a jólétet az hozza, nem megfordítva; ebből lett a mai demokrácia. „Szenyres az én ingem, szennyes a gatyám is, majd hoz Kossuth tisztát, Türr Pista meg puskát.” Ebből lett a mai földosztás, és a kívülről jött, de mégis végbement felszabadítás. Dunai konföderációs gondolat. Ebből lett a sovinizmus és irredentizmus felszámolása, amely két bűnben parasztságunk sohasem is leledzett. Az ipari munkásság a szociáldemokrata szakszervezetekben megint csak számottevő értelmiség tudatosító munkáját nélkülözve, tehát voltaképpen botorkázva, de ösztönös józansággal mégis csak megvívta a maga osztályharcát, ahogy ez a XIX. század második felében és a XX. század elején egyetemes európai politikai feladat lett volna, mindezt úgy, hogy politikai életünkben mindvégig hiányzik a vetülete. Ha volt valaha strucc-politika, ez igazán az volt. Értelmiségünk (politizáló értelmiségünket értem alatta itt most), homokba dugta a fejét s letagadhatatlan jelenségekről és tüneményekről csökönyös hideglelősséggel azt állította, hogy nincsenek. A kommunisták, föld alá kényszerítve, de csíráképes sejtjeikben szintén tartották az összeköttetést Oroszországgal. Mondanom sem kell, hogy az ő dacos élni akarásuk és élni-tudásuk is megszenvedte a „vakságot”, amelyre értelmiségünk magatartása miatt kényszeredtek.

II.

Új magyar értelmiségre van szükségünk. Az eddigiek alapján azt jelenti ez, hogy horizonttalan értelmiség helyett széles látókörű, koncepciótlan értelmiség helyett pedig öntudatos: multat folytató, jövőt látó, programmos értelmiségnek kell támadnia. Honnan? Nem Utópiából, nem is Fellegkakukvárából, hanem meglévő értelmiségünk őszinte töredelméből és jövőbeli értelmiségünk időszerű neveléséből. Őszinte töredelmen sem valami érzelmi hullám mesterséges mozgatását értjük, hanem a mult becsületes és végleges felszámolását, a jelen csődjének kendőzetlen beismerését és a jövő felépítésének reális tervét a változatlan mult ravasz becsempészése, a jelen miatt

érzett kétségbeeső tehetetlenség csucsujgatása és jövőt szabotáló félreállítás vagy szellemi „géprombolás” helyett.

Mit jelenthet egy ilyen szó, mint horizont, a politika reális talaján, vagy ez a másik szó, hogy koncepció? A teret és az időt jelenti, a filozófia, a világnézeti alap a priori-jait, már pedig világnézeti alap nélkül sem becsületes, sem lehetséges politika nincs. Horizont, azt jelenti, hogy kontinensekben, koncepció azt, hogy évszázadokban kell látni, gondolkozni és — cselekedni, ha azt akarjuk, hogy politikánk világviszonylatban is érvényes és eredményes lehessen.

Kontinensekben látni és évszázadokban gondolkozni, ez a horizontos és koncepciós politika. Az ilyen politika tudatosítása az új magyar értelmiség feladata. Próbáljunk meg mi itt most kontinensekben látni.

Soha jobbkor. Most ért véget a második világháború, annak bonyolult, óriási arányaiban vakondok-színvonalon eligazodnunk sehogy sem lehet. Nemhogy a malom alól, de még a toronyablakból sem tudjuk belátni, mi miért és hogyan ment végbe benne. Határtalan horizont körén belül történt, ami történt, belátásához határtalan horizont kell: kontinensek kellenek hozzá. Az egész földkereksége kell hozzá, úgy, ahogy a nap körül kering s közben a rajta mászó hangyát is ragadja magával. Mi történt a kontinenseken?

Jómagam már a második világháborút értem meg, s az elsőnek a végén vettem fel a fenti kérdést először. Mi történt a kontinenseken? Akkor úgy láttam, hogy nagy dolog történt, de mert ezt a nagy dolgot már akkor felfedeztem, sokáig nem értettem, bevallom, ezt az újabbik kavarodást. 1918—19-ben úgy láttam ugyanis, hogy 1789 felszabadította a városi polgárságot, megadta az autonómiát a citoyen-nek, 1848 felszabadította az összes társadalmi osztályokat, megadta az autonómiát a munkásosztályoknak, az elvtársaknak, 1918—19 pedig felszabadított minden embert, megadta az autonómiát a „másik ember”-nek, az egyik ember diktatúrája alól vonván ki őt. A dolgok rendje és a világtörténelem folyása szerint egyaránt ez a szabadságharc volt a legegységesebb, akkori látásaim szerint nem is maradt már felszabadítatlan ember a föld hátán. Szinte érthetetlen volt előttem, miért tör ki a második világháború. Sokáig úgy is hittem, hogy ez nem a mi háborunk, nekünk nem is kell részt kérnünk és részt vennünk benne.

1938-ban, nem mondom, meghökkentett valami, de aztán megfeledkeztem az egésztől. Nemzetközi konferencián vettem részt, amelyen nagy sajnálatunkra a főtitkárunk minden igyekezte és fáradozásai ellenére sem jelenhetett meg. Stockholmban gyűltünk össze, kínai volt a főtitkárunk, éppen Amerikában tartózkodott, s nem akadt hajó, amely felvette volna utasai listájára, nagyon egyszerű okból nem, pedig. Nem akadt olyan

fehér ember, aki hajlandó lett volna egy kajüttben utazni egy kínaival. Beletelt jókora idő, míg ez a jelenet ismét felmerült emlékezetemben, és most már maradék nélkül megmagyarázta nekem, miért tört ki a második világháború. Az első csak látszólag szabadított fel minden embert. A demokrácia a világtörténelem minden állomásán mindig minden embert felszabadított, de mindig csak annyit, amennyi abban a korban ember-számba ment. Volt görög demokrácia, hogyne lett volna, de a rabszolgákat nem szabadította fel, mert a rabszolgák az ő értékskáláján még nem voltak emberek. Ugyanilyen értékelés alapján az 1918-as világháború is felszabadított minden embert, de a gyarmati népeket nem, mert azok még akkor nem mentek teljes ember számba.

Ha kontinensekben látunk, könnyű meglátnunk azt is, hogy ezúttal ez ment végbe: a gyarmati népek felszabadítása. Vegyük észre például, milyen rövidlátó politika volna így okoskodni: akkor hát ez csakugyan nem a mi háborúnk volt, hiszen Magyarországnak nincsenek gyarmatai. Nincsenek bizony, de a háború mégis a mi háborúnk volt, mert Magyarország egész mostanáig maga volt gyarmat, előbb Ausztriának, majd Németországnak a gyarmata. A második világháború a mi háborúnk volt és a mi győzemünkkel végződött, mert bár a gyarmatosító német nép igen erős bennszülött csapatokkal próbálta megerősíteni saját csapatait, s a bennszülöttek közhangulatát is igyekezett maga mellé hangolni, úgy, hogy avatatlan szemek és fülek ítélete szerint az a látszat, mintha szegény gyarmat-hazánk a gyarmatosító nép oldalán harcolt volna, mindazonáltal az a helyzet, hogy jelenleg le van verve a gyarmatosító nép, s országunk belsejében egyetlen tagja sem tartózkodik.

Kontinensekben gondolkozni azt jelentené ezek után, hogy értelmiségünk belehelyezkedne ebbe a ténybe; a földkerekségén a gyarmati népek felszabadítása, respektíve felszabadulása folyik, Magyarországon sem tölthetjük az időt mással. Sokkal kisebb darabja a földnek Magyarország, és sokkal inkább maga is gyarmat, semhogy más, extra divatot kezdhetne. Mert igaz, hogy történelmének ezúttal jutott el legelőször olyan pontjára, ahol esetleg felszabadul gyarmati sorából. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy valóban fel is szabadul, csak annyit jelent, hogy felszabadulhat.

III.

Mit jelent most már évszázadokban gondolkozni? Hogy adnak aztán az évszázadok és milyen koncepciót az új magyar értelmiségnek?

A koncepció nélküli magyar értelmiséget kezdettől fogva azzal „főzték“, hogy Magyarország a művelt Nyugat-Európa

szerves tagja, és az a feladata, hogy a nyugati műveltség védőbástyája legyen a barbár Kelet támadásai és pusztító hatalma ellen. Ezt a tételt történelmi fejlődésünkben semmi sem igazolja. Ha ugyanis azt a földrajzi helyet, ahol elhelyezkedtünk, nem a térben, statikus formájában tekintjük, mint az euráziai kontinens egy bizonyos darabját, hanem időben, dinamikus formájában, mint az euráziai históriai fejlődéstörténet mindenkorai színhelyét, azt látjuk, hogy Magyarország a valóságban Kelet-Európa, még pontosabban Kelet- és Nyugat-Európa szellemi vízválasztó vonala.

Hazánknak ezt a peres-föld, hadszíntér, senki-, vagy mindenki földje voltát, ezzel a fogalommal fejezték ki s egyben kendőzték gyarmatosítóink, Közép-Európa. Közép-Európa nincs, helyette a Német-Római Szent Birodalom van a valóságban. Ha tehát elfogadtuk azt a tételt, hogy Magyarország Közép-Európa része, voltaképpen azt állítottuk, hogy a történelem folyamán Magyarország mindenkor a Német-Római Szent Birodalom integráns, szerves tagja volt. Ez utóbbi állítás természetesen éppolyan történelmi hazugság, mintha Közép-Európát emlegetnék. Magyarország ezeresztendős történelme egész folyamán az ellen rúgódozott, hogy szerves tagjává váljon a Német-Római Szent Birodalomnak. A kendőzetlen igazság ez. Magyarország Kelet-Európa legnyugatibb pontja, Nyugat-Európa történelmi életének kezdete óta a magáénak tekintette. Magyarország ennek ellene állt, ezért gyöngülésének történelmi pillanata óta (a mohácsi vész után) megkezdte gyarmatosítását.

A gyarmatosító törekvés elleni harc neve az, hogy Közép-Európa. Jellemző, hogy mióta Törökország kiszorult Európából, azóta a mi nevünk is Balkán, Közép-Európa helyett. Az az új magyar értelmiség, amely évszázadokban gondolkozik, végig kell, hogy gondolja ezt a történelmi folyamatot is. A gyarmatosítás mindig akkora területen folyt, amekkorát a Habsburgok a kezükben tartottak és ott, ahol pillanatnyilag a török volt az úr, vagy meg sem kezdődött, vagy szünetelt. Ez magyarázza meg Erdély fejlődéstörténetének sajátos, Magyarország fejlődéstörténetétől eltérő színeit s a Tiszántúl „kuruc”, később negyvennyolcas, mindig ellenzéki beállítottságát. Északnyugat-Magyarországon, ahol a Habsburg-uralom folytonos volt, úgyszólván teljesen kipusztult a magyarság, Tiszántúl és Erdélyben, tehát ott, ahol a „pogány” török sarcolta, pusztította, ahol a jóságos császár nem óvhatta, ott nagy, összefüggő tömegekben megmaradt. Mindenütt percentuáliter is olyan mértékben őrizte meg mivoltát és sajátosságait jobban-jobban, amilyen mértékben később került Habsburg-jogar alá.

Az évszázadokban gondolkozó magyar értelmiség éppolyan komolyan fel kell, hogy vesse a második világháború

értelmének a kérdését, mint ahogy ezt a kérdést a kontinensekben látónak is fel kellett vetnie. Miért véreztünk a második világháborúban? Mi értelmes okból omlott a vérünk? Ebből a szempontból egyetlen felelet hangozhat értelmesen: ez a háború a magasabbrendű és alacsonyabbrendű népek feltételezésének gyilkos és gonosz szándékai ellen indult, és harcolt mindvégig. Megint csak a mi győzelmünkkel végződött, hiszen a magasabbrendű nép le van győzve s jelenben csak népek lakják a földet, sem magasabbrendű, sem alacsonyabbrendű népek nincsenek sehol.

Az alacsonyabbrendű népek a mindenkori gyarmati nép, a magasabbrendű népek a mindenkori gyarmatosítók. Az évszázadokban gondolkozó új magyar értelmiség a mi helyzetünket szintén tisztában és a valóságnak megfelelőbben kell, hogy lássa, mint eddigi értelmiségünk látta. Gyökeres magyar kultúránk, tehát olyan kultúra, mely a népből sarjadt, csak addig a történeti időpontig fejlődött, mióta a német gyarmatosítás hatékonyan meg nem kezdődött. Ami azóta van, csak felépítmény, gyarmati (nem is kultúra, csak) civilizáció, gyökértelen álképlet. A tények ridegen és megfellebbezhetetlen érvénnyel egymást tökéletesen fedőnek mutatják a két dátumot: a gyökeres magyar kultúra megszűnésének és a német gyarmatosítás hatékonyra válásának ideje egyformán a XVII. század második és harmadik negyede.

A gyarmati civilizációt mindenütt az a kettőség jellemzi, ami nálunk azóta nagyon jól megfigyelhető. Gyarmati nagyvárosokban mindenütt van egy európai fertály és egy bennszülött-negyed. Az európai fertályban minden van, de csak a gyarmatosító nép számára. A gyarmati népnek csak azok az egyedei részesülnek a gyarmatosító nép civilizációjának áldásaiban, akik ellenkezés nélkül megadták magukat neki és szolgálatába állottak. A maharadzsza fia Etonban, Cambridge-ben, Oxfordban nevelkedik, de az ültetvényeseknek is szükségük van bennszülött munkafelügyelőkre. Hatalmas bennszülött-gárdát verbuválnak össze a gyarmatosítók, ezek mind elszánt és meggyőződéses hívei a rendszernek, noha a gyarmati nép soraiból valók.

A XVII. század második negyede óta Kelet-Európa történetéből Magyarország kiiktatódott, Nyugat-Európa története pedig csak papírforma szerint ment végbe benne. Haretérré vált, megállt felette az idő. Úgy kell tehát a századokban gondolkozóknak a nálunk mégis csak nyilvántartott kultúrát venni, mint amely van ugyan, de még sines. Például. Minden európai nagyvárosban van zeneakadémia, Budapesten is van, de csak a gyarmatosító nép kiszolgálására, magyar vonatkozásban ilyen nincs, mert hiszen van ugyan a bennszülött-negyednek zenéje, de az európai fertály zeneakadémiáján nem

a magyar zene törvényszerűségei alapján, hanem a gyarmatosító nép zenéjének alapismeretei, összhangzattana, zenei formatana, hangszereléstana, ellentponttana, zeneesztétikája és zenetörténete szerint történik a legmagasabbfokú zeneoktatás. Minden nemzetnek van nemzeti színháza. Aki a Comédie-Française-be megy, megtudhatja, hogy hangzik klasszikus fókán a francia nyelv, aki a bécsi Burgtheaterben meghallgat egy Goethe-darabot, sejtelve támad affelől, milyen a hangzása a legmagasabb értelemben vett német dikciónak, milyen is az a dialektusoktól mentes „Bühnendeutsch“. A budapesti Nemzeti Színházban a gyarmatosító nép német kiejtési és hangsúlyozási szabályai szerint beszélik a magyar nyelvet, amelynek hangzása úgy aránylik egy a valóságban nem is létező valódi magyar nyelvhez, mint a kikötők matrózkocsmáinak zavaros levantei, idegennyelvűektől elgyötört s agyonhamisított úgynevezett angol nyelve a vidéki lordok szalónjainak választékos angol nyelvéhez. Minden népnek van tudományos akadémiaja, tudományegyeteme. A negyven zöldfrakkos halhatatlan, kissé konzervatív körében, vagy a Sorbonne padjaiban meg lehet az az illúziónk, hogy kóstolót vagy bepillantást kaptunk a legmagasabbrendű francia szellemiségből, vagy szellemiségbe. Magyar Tudományos Akadémia, magyar tudományegyetem helyett német nem is kultúrjelenségek, hanem civilizatórikus jellegű szekundär képletek merednek ránk szánalmas látszat-élet, helyesebben tengődés idegrángásai közepette.

Nem azt akarjuk ezzel, persze, mondani, mintha e civilizatórikus tengődés jelenségeiből a bennszülött gyarmati nép teljességgel ki volna semmizve. Világért sem, sőt igen élénk s valljuk meg, elég sikeres átképző tanfolyamok folynak mindenütt. Nemcsak tisztí, altisztí képzés is folyik itt. A közelmúltban nemcsak a tisztí rangú nadrágos emberek, hanem az altisztí rangot viselő, simléderes sapkájú emberek is lelkes hívei voltak a gyarmatosító német népnek, hiszen — káprázatuk szerint — étit-bérit valamennyiőjük emezektől várta, sőt kapta is. Nem is lehetett másképpen: a vezető állásokban németek vagy német maszlagot-ettek ültek, kik imperativuszaikat nem hazulról, hanem a gyarmatosító anyaországtól kapták, s ezek a vezetők a szolgálatukba szegődött vezetők átképzését nagyon alaposan és módszeresen hajtották végre. Hiába járnak a debreceni bennszülöttek gyermekei helybeli iskolákba. Ezekben az iskolákban nem bennszülött-kultúrát tanítanak, mert olyan voltaképpen nincs is (XVII. századbeli állapotban megkövült folklór van helyette), hanem gyökértelen, civilizációvá züllött, gyarmatosító, német álkultúrát. Még ha bennszülöttek is a tanárok, olyan egyetemről kerültek ki, ahol magyar szavakból összeenyvezett német nyelvű álkultúrát és ennek megfelelő, az anyaországban divatból már régen kiment módszereket taní-

tottak nekik anyaországbeli német, vagy itteni születésű német, vagy a német gyarmatosítóknak behódolt bennszülött magyar professzorok, s ők ezzel a módszerrel, ezen a nyelven terjesztik most tovább ezt az álkultúrát.

IV.

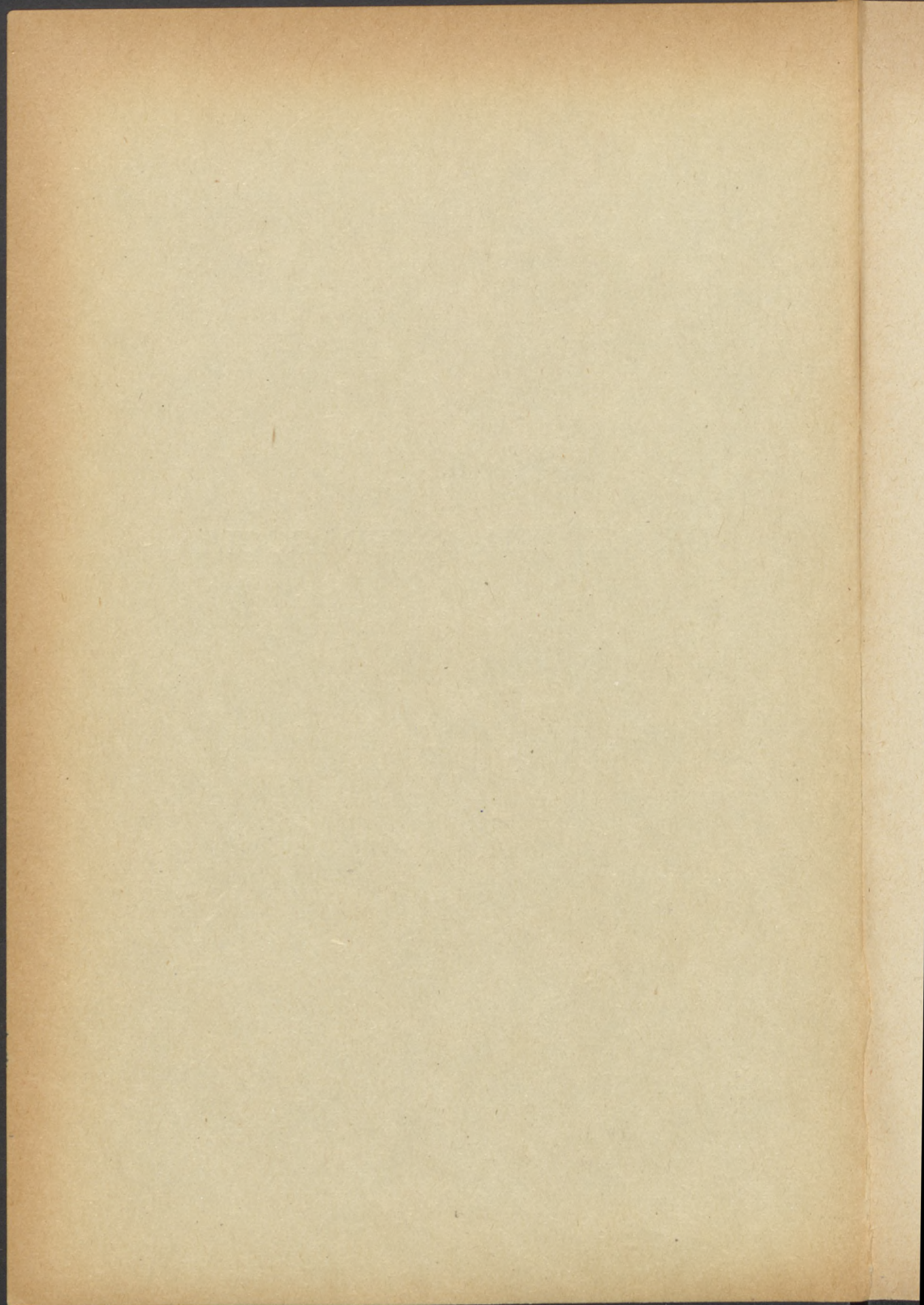
A kontinensekben látó horizontos és a századokban gondolkozó koncepciós új magyar értelmiség mindezt látja, így látja, s ezzel a tudatossággal indul neki a nehéz feladatnak, hogy úgy magát, mint népét, különösképpen pedig ifjúságát, a jövő évtizedek várományosait, a holnap zálogát kiszabadítsa a gyarmati sorból. Tiszta látását és tudatosságát elsősorban az a szkepszis kell, hogy jellemezze, amellyel saját tegnapijának kincses kamráját felszámolja. Valószínű, hogy önmaga is fertőz, bacillushordozó, hiszen önmaga is gyarmati termék. Valószínű, hogy tegnapról fémjelzett értékei a ma mértékhiteljesítőjéből már kikerült mérlegen, vagy finomságjelző készüléken mérve erősen lecsökkentett értéket képviselnek, hiszen azok is mind gyarmati termékek. Még önmaga demokráciája is gyanús neki, hiszen megszokta már eddig, hogy gyarmatosítókat szolgált ki rabszolga-gyanúsán görnyedő engedelmességével, hátha most sem szabad még, csak azt hiszi, változtak az urak, új gyarmatosító nép érkezett, ezeknél emezek az elvek és módszerek szokásosak.

Egy ilyen őszinte, részletekbe menő penitenciatartás megtisztíthat és felemelhet minden magyart, jelesül minden értelmiségit. De azokkal, akik demokráciájukat, felszabadulásukat antedatálják, szerény értékeiket le szeretnék bélyegeztetni, egész egzisztenciájukat át próbálják menteni a tegnaptól egyenesen a holnapba, roppant bajos boldogulni. Nem én leplezem le őket, horizonttalanságuk és koncepciónélküliségük válnak árulóikká. Nem kontinensekben látnak, nem évszázadokban gondolkoznak, megtérésük nem őszinte, demokráciájuk nem valódi. Az új rendszer, amely kezdetben szükségből kapva kapott rajtuk, egyre súlyosabb tehertétel gyanánt cipeli őket magával, egyre zihálóbban, egyre türelmetlenebbül vállalja őket magáénak, egyre brutálisabban és egyre sürgetőbbben iparkodik túladni rajtuk.

Az új magyar értelmiség a gyerekeknek, betegeknek, gyengéknek, öregeknek és ütődötteknek kidukáló szelídséggel hárítja el őket útjából. Tudja, mi a szemét, tudja azt is, mi a nagytakarítás, de azt is tudja, mi mindenről vagyunk végérvényesen utána, hát telik az idejéből, az erejéből, meg a nagylelkűségéből is.

II.

DEMOKRÁCIA ÉS PEDAGÓGIA

Nevelés és demokrácia.

A francia forradalom felszabadította a polgárt a rendiség autokráciája alól, a 48-as forradalom az ipari munkásságot a tőke osztályuralma alól, az első világháború a „másik” embert az „egyik” nyüge alól. Ez a mostani világháború az egzotikus, az ú. n. „másodrendű” embert szabadította fel az „elsőrendű” ember, a „felsőbbrendű” ember rémuralma alól. A térben egzotikus embert, a gyarmati népet és az időben egzotikus népet, az ifjúságot.

Demokrácia nincs tehát a nevelésben, csak lesz. De arra felé tartunk.

Egyelőre az a helyzet, hogy a „másik” ember autonómiájával komoly bajok vannak az iskolában. Nagyon nehezen akarják elhinni a nevelők, hogy nem bomlik fel a fegyelem és nem marad abba a tanulás, ha a növendékek autonómiát kapnak. Sőt ellenkezőleg, akkor kezdődik igazán a tanulás is, áll helyre a rend is Pallás ódon templomában.

Most sem merek in medias res boesátkozni. Tisztáznunk kell előbb az alapfogalmakat. Mi a demokrácia? Mi a nevelés? Mi a szabadság? Mi a diktatúra? Mi a fegyelem?

Minden idők minden demokráciája abban különbözött a diktatúrától, hogy felszabadította a népet. Az egyes demokráciák pedig abban különböznek egymástól, hogy milyen tágan értelmezték a nép fogalmát. Egy római előkelő nő meztelenül mert mutatkozni rabszolgája jelenlétében, mert nem vette azt emberszámba. A nép körébe minden demokrácia beleszámított minden embert, akit embernek tartott. A görögök és a rómaiak azért nem adtak szabadságot a rabszolgáknak, mert nem tartották embereknek őket.

A demokrácia szabadságot ad a népnek, vagyis minden embernek biztosítja az autonómiáját. Szabad neki, azt jelenti, nem muszáj neki, hanem szabad. A szabad embernek nem az szabad, amit akar, hanem szabad neki, nem pedig muszáj az... ami szabad. A „jó” szabad neki, nem amit akar. A demokráciában a nép akarata teljesedik. Ez igaz, de nem azt jelenti, hogy a nép kénye-kedve. Azt jelenti, hogy a demokráciában a nép

akarja a jót, nem pedig kénytelen vele. Az én autonómiám nem azt jelenti tehát, hogy az egyéniség, az individuum kénye-kedve, vagy előkelő és elszigetelő elefantsonttornya, hanem azt jelenti, hogy én akarom a jót, akarom, ami szabad, szabad nekem, ami szabad, nem pedig szorítanak, hajtanak, kényszerítenek már vagy a jóra, vagy egy másik ember kénye-kedve szerint.

Mi a nevelés? Két emberi lélek közös funkciója: a nevelő és a növendéké. A nevelő növeli a növendéket és a növendék nő. Nevelés akkor történik, ha a növendék a nevelő funkciója következtében nő és ha a növendék valóban növekedik a nevelő funkciója következtében.

Mikor demokratikus a nevelés? Az eddigiek alapján tudjuk már: ha nem diktatórikus. Ha a növendéknek szabad növekednie, nem pedig kénytelen vele. Ha a nevelés közben felszabadult a növendék is, a nevelő is. Ha mindkettőnek autonómiája biztosítva van.

A nevelés történetében volt olyan időszak, mikor a nevelő volt a diktátor. Ura és parancsolója volt a növendéknek. Rendelkezett vele, fenyegette kedve szerint. Volt olyan időszak is, mikor gyermek öfelsége volt a felelőtlen diktátor. Éppen századunk volt ez az idő, amely igazán nem ok nélkül kapta ezt a nevet: a gyermekek százada. Az iskolában az történt, amit a gyermek akart, úgy történt, ahogy parancsolni méltóztatott. Mint minden diktatúra, ez is megbukott, de akik most félnek a nevelő és növendék egyforma „autonómiájától“, egész bizonyosan a gyermekek századának szomorú tanulságai miatt félnek. Pedig láttuk már föntebb, hogy ilyen félelemre semmiféle ok nincsen. Nem diktatúráról, hanem demokráciáról van szó.

Ez a demokrácia azonban, ismétlem, nincs még meg a mai demokráciában. Nem mintha az nem volna százszázalékosan és őszintén demokrata. De az egzotikus embereket még csak ezentúl fogja emberszámba venni. Az ifjúságot is. Ma az ifjúságot mint tökéletlen felnőttet kezeli. Nem lehet neki szabadságot adni, hirdeti róla, hiszen nem tud vele élni. Kárt tesz magának és másoknak is. Ilyeneket kénytelen mondani (csak a diktatúra legsötétebb napjaiban lehetett ilyesmit hallani): A tanár és a diák között, igenis, alárendeltségi viszony van: a diák alája van rendelve tanárjának. Elgondolni is nevetséges: hat esztendő gyermeknek autonómia. Jól néznénk ki!

Hát persze, hogy nevetséges volna, ha az apja vagy a tanítója autonómiáját akasztaná a nyakába. Úgy állana neki, mint az apja kemény kalapja, szemüvege és kalucsniája, amit tréfából szintén magára próbál hébe-korba. De nem szabad ilyen rosszhiszeműen emlegetni, vagy érteni ezt az autonómiát. Anynyi az is, mint más egyéb autonómia. És olyan borzasztó, gye-

rekrontó, gyilkos törekvés azon munkálkodni, hogy már a hat éves gyerekek se legyen muszáj a jó, hadd legyen szabad neki? Legyen szabad neki jó hat éves gyerekek lenni és ne kényszerítsük semmi más muszájra.

A nevelés akkor lesz demokratikus, ha minden rendű és rangú növendéknek szabad lesz az, ami eddig muszáj volt neki. Ez a boldog állapot pedig nem állhat be hamarább, csak akkor, ha a növendéket teljes értékű embernek tartjuk és ennek megfelelőleg kezeljük. Nem velünk egyenrangú fél a gyermek, hanem velünk egyenjogú fél. Nem tökéletlen és fejletlen felnőtt, hanem fejlett, tehát tökéletes kis gyerek, növvő gyerek, serdülő és adolescens. Teljes joga és tökéletes autonómiája van a kisgyerek, növvő gyerek, serdülő és adolescens életre. Egyetlen felnőttnek sincs joga többé diktatórikusan ráoktrojálni a maga felnőtt életét.

Demokrácia és iskolai fegyelmezés.

I.

A demokráciától sok nevelő és sok szülő is az iskolai fegyelmet félti. Azt hiszik, ha a gyerekeknek is joguk lesz az iskolában, felborul a rend, beáll az anarchia. Közfelfogás ez, hiszen a közelmúltban vastagbetűs címfelirat kiabálta világgá egyik kultuszállamtitkárunk kijelentését: nem szabad megengednünk, hogy szabadság örve alatt a diákok a tanárok fejére ülhessenek.

Az a gyanításom, hogy a tanárok fejére ülni készülő diákok, az anarchiától rettegő tanárok és szülők, valamint a szabadságról elmélkedő államtitkár és az egész bizonytalankodó közvélemény alapos fogalomzavarban szenvednek s a probléma egész felállítása körül mélységesen tévednek. A demokrácia éppen az anarchiának az ellenmérge, egymás fejére ülni a demokráciában a képtelenséggel egyenlő, a szabadság fogalmi jegyei szigorúan adottak, a fegyelem pedig velejárója a demokráciának, nem lehet tehát egyiküket a másikatól féltetnünk. Haladjunk hátulról-visszafelé a fogalmak rendjén.

Ad vocem fegyelem, megkérdezném a pedagógusoktól: miért van egyáltalában szükség iskolában a fegyelmezésre? Talán csak nem az lesz a válasz, hogy a gyermek, mint olyan igényli a fegyelmezést. Ennek a kijelentésnek ugyanis ellene mondanak a tények. Nincs a világnak jámborabb, békésebb, fegyelmezésre nem szorulóbb lény a játékába felejtkezett gye-

reknél. Ezt, azt hiszem, senki sem tagadja. Már pedig ha nem maga a gyerek mint gyerek szorul fegyelmezésre, akkor a megoldás, a végleges és kibékítő megoldás nem az, hogy fegyelmezzük a gyereket, hanem az, hogy adjunk neki alkalmat a játékba-, vagy munkába-, általában önmagába feledkezésre.

Még egyszer felvetem tehát a kérdést: miért kell az iskolában fegyelmezni? Valószínűleg azért, mert az iskola olyan hely, ahol a gyerekeket nem engedjük önmagukba feledkezni. Ha ezt a tételt letté hagyjuk és nagyon komolyan fogalmazzuk meg, akkor az iskola ellensége az egzisztenciának, a lét öntörvényei érvényében folyásának. Brutálisan kilóditja a benne levőket életük nyugodt, békés és gyümölcsöt hozó folytatásából s ezzel kelt zavart. Az iskolai anarchia tehát nem szünhet meg előbb, csak akkor, ha életessé tesszük az iskolát, egzisztenciális komolyságú munkát folytatunk benne.

Igazságtalanok volnánk persze, ha feltételeznők, hogy az iskola csak úgy passzióból, vagy hánya-vetin véve a dolgát, siklott ki rendes menetéből. Kérdezzük meg tőle, hogy borult fel benne a rend? Mi tette komolytalanná a benne folyó munkát? Emlékezzünk csak vissza az imént látott képre, mely voltaképpen eligazított bennünket az anarchia útvesztőjében. A játékába felejtkezett gyermek képe volt ez, a gyermeké, aki játékát halálisan, egzisztenciálisan komolyan veszi s azért felejtkezett el önmagáról is, az őt körülvevő, egyébként oly érdekes világ percekint újat mutogató kísértéseiről is. Könnyű belátnunk, hogy az iskola valami egyéb, mint ennek a most éppen szimbólikussá jelentékenyedett gyermeknek a játékja, úgy lesz hát valahogy, hogy az iskola nem érdekli a gyermekeket, legalább is kevésbé érdekli őket, mint a játék, unalmukban rendetlenkednek. Itt talán már fogalmazhatnánk úgy, hogy ez az unalomból kelt fegyelmetlenség valami kicsit maga a gyermek is (felnőtt alaposabban és tartósabban tudná hasonló helyzetben fegyelmezni magát.) De azért én még most sem merném azt a tanácsot adni, hogy fegyelmezzünk, mert lehet, hogy a fegyelmezés ezúttal szülne holmi munkalehetőség-félét, de az eredmény semmiképpen nem lenne elég szolid. Inkább azt tanácsolnám: annyiba kerül, amennyibe kerül, de megéri, próbáljuk meg érdekessé tenni az iskolát. Megható, hogy az elmúlt évtizedekben mennyi szellemi értéket herdáltunk el ennek a célnak a szolgálatában, mondhatnám, semmi hasznára.

Ez a legutóbb leírt mondat annyit talán megérdemel tőlünk, hogy világánál megkérdezzük az iskolától: vajjon mi annak az oka, hogy nem tudtuk az iskolát érdekessé tenni, jóllehet őszintén és önfeláldozón akartuk volt?

II.

Imé, megérkeztünk. Egyszerre érkeztünk meg az iskolai fegyelmezetlenség kiváltó ősokához és a demokráciához is. Azt értem ez alatt, hogy a bajok okát csak a demokrácia szüntetheti meg. Körülbelül tisztában lehetünk ugyanis a következőkkel.

a) Fegyelmezés az iskolában nem kellene, ha ott egzisztenciális komolyságú munka folyhatna, mert az egyetlen igazi fegyelem a munka fegyelme.

b) Gyerekek közt komolyan csak az a munka folyhat, amely leköti a gyerekeket, mert érdekli őket.

c) Itt a legnagyobb baj, mert vannak gyerekek, nagy számmal vannak, akiket nem lehet lekötni, mert zabolátlanok, fékezhetetlenek, nem a többi gyerekek közé valók.

Szelekció kérdése ez, még pedig olyan szelekcióé, amelynek csak nagyon kicsi része a tehetség- vagy képességvizsgálat. A demokrácia a nevelőket nehéz helyzetbe hozza, hiszen a kívülről jövő, nem a munka fegyelmező erejéből fakadó fegyelmezési módokat és eszközöket határozottan — s tegyük hozzá, helyesen és jogosan — tiltja. Ugyanakkor azonban nem gondoskodhatott egyelőre még arról, hogy az iskolai növendékek közül eltávolítsa s nekik megfelelőbb helyekre összegyűjtve nevelje tovább a nehezen nevelhető gyerekeket, hiszen azok nem valók a rendes mindennapi iskolába.

Nem valók normális iskolába az abnormis gyerekek. Tudom én, hogy ezeket eddig is gyógypedagógiai intézetben nevelték. Nem is ez a baj, hanem az, hogy ilyen gyerek jóval több van, mint amennyit a helyzetdiktálta opportunitással nyilvántartunk. Szaporítanunk kell a gyógypedagógiai intézeteket és a fővárosi iskolákhoz hasonlóan egyebütt is fel kell állítanunk a „kis létszámú“ osztályokat a nehezen nevelhető gyermekek számára.

Nehezen nevelhetők az ideges gyerekek is. Növelni kellene a szülői tanácsadók, nevelési tanácsadók, iskolai ideggyógyorvosok, az erdei iskolák és iskolai szanatóriumok számát is. Tessék elhinni, hogy sokszor azért nehéz egy egész osztályt fegyelmezni, mert egy-két ilyen szemre-főre rakoncátlan, valójában hypomániás felhangoltságú, vagy egyébképpen ideges, beteg gyermek is ott tanul a többi normális iskolatársa között. Sokszor még tehetségesebb is egy-egy ilyen gyermek, mint egészséges társai, még sem való közük, mert megzavarja, sokszor egyenesen lehetetlenné teszi a munkafegyelmet. Nemcsak a tüdőbaj fertőz, az idegbaj is fertőző hatású. És ahogy egyéb nyavalyákban elképzelhetők a bacillushordozók, itt is akárhányszor megesik, hogy az eredeti rendbontó ideges, de tehet-

séges gyerek nem fizet rá saját nyugtalankodására, zsenialitása erején mégis csak részt vesz a munkában, kevésbé tehetős társai azonban esetleg az egész nevelési alkalmat elvesztegették, súlyos lelki kárt szenvedtek miatta.

Külön gondot kellene fordítanunk a pubertálókra és adoleszkálókra is. Ott, ahol a párhuzamos osztályok az ilyet megengedik, az egyszerre pubertálókat egy osztályba kellene gyűjteni s úgy kezelni őket, mint akik átmenetileg nem egészen egészségesek, vagy normálisak. Eredményeiket külön elbírálás alá kellene vennünk. Hányszor előfordul, hogy valaki gyerek- és átmeneti gyerekkorában kitűnő előmenetelű, adolescens korában megint előretör, hetedikben felejeles felejtő, osztályvizsgán egy jóval jeles, érettségien megint kitűnő, pubertáló korában azonban sajnosan hanyatlott, esetleg érthetetlen módon lezúllott. Miért nem lehet az ilyet egyszerűen így tartani nyilván: éppen pubertál.

De nehezen kezelhető, munkafegyelem alá alig vonható a népes, sőt zsúfolt osztály magában véve is. Elhiszem, hogy katonai vezényszavakkal, mint zárt osztag kommandírozható, sőt fegyelmezhető is egy-egy ilyen mammuth osztály, de komoly nevelő munkát vele végezni, igazi munkafegyelmet benne meghonosítani nem lehet. Még most is fülembé cseng egyik stockholmi kollégámnak naív, megmosolyogtató kérdése, amelyvel engem 1938-ban meginterpellált: Ugyebár, önöknél az lehetetlen volna, hogy egy-egy osztályban harmincénál is több tanuló ül. Tetszik látni, nálunk még elő-előfordul. Nem, nálunk nincs harmincas létszám — dadogtam, de tovább nem részleteztem a dogot.

Ellenben ismétlém és hangsúlyozni szeretném: eddigi iskolafenntartóink megmagyarázható okokból nem törődtek a komoly szelekcióval. Egyesegyedül a demokrácia törődhetik saját lényegéből kifolyólag nagyon komolyan ezzel a problémával. Egyesegyedül a demokrácia van tisztában azzal, hogy léte és nem-léte dől el a nevelésen. Igaza van, ha az álfegyelmet nem tűri és az egész vonalon a munkafegyelmet iktatja a helyébe. Igaza van, de szerezzon is érvényt az igazának azzal, hogy a munkafegyelmet tegye is lehetségessé, kiiktatván az iskolából az oda nem való fegyelmezhetetlen, ütődött, ideges, csak hordaként kezelhető elemeket.

III.

A játékába felejtkezett gyermeket nem kell külön fegyelmezni. Ez igaz, mondhatná valaki, de az iskola nem játék. Vagy jobbik esetben is: nem csak játék. Ez igaz, mondom erre most már én is, de elég baj az. Az iskola, igenis, legyen játék. Azaz mégsem egészen így van. Legyen játék a gyerekkorban, munka

a növegyő gyerekkorban, cserkészéletféle a serdülőkorban és a közelgő élet szertartástana az adolescentia korában. Ezt a litániát az a föntebbi megjegyzés mondatta velem, amely szerint az iskolás-hadat csak az köti le, ami érdekes. Nos, vegyük tudomásul, a különbözö korú gyerekeknek és ifjaknak nem ugyanaz az érdekes, de mindig valami az. A kisgyerekek például mindig csak a játék az. Játékra mindig szer, egyébre ritkán (míg rá nem jön, hogy nem-játék) vagy soha. Hagyjuk el a „vagy“-ot. Soha, ez az igazság.

Legtöbbször azért „rossz“ a gyerek, mert játszani akar és nem engedjük, vagy éppen játszik és megzavarjuk. Egy ízben egy egész gyerekcsapatot mentettem meg a csoportos megveréstől, csak azért, mert már régideje rendíthetetlen érvénynyel él bennem a fenti törvény. Ebédelni kellett volna jönniük szegénykéeknek, de hiába kérlték és fenyegették őket, mert sürgös dolguk volt játék közben: házat építettek. Megfordítottam a tányéromat, kezembe vettem a villámat dobverőnek, úgy hirdettem ki, mintha kisbíró lennék: „Községi bíró úr hirdeteti: Amék pallér mától kezdve nem ad a köműveseknek ebéd-szünetet, szigorúan büntettessék.“ Másfél percen belül asztal mellett ült a banda és jóétvággyal kanalizta a levest. Értsük meg jól őket. Nem ebédeltek a mi rendszerünkben, hanem ebéd-szünetet tartottak a sajátmaguk rendszere szerint a játék keretében. Azt sem fogom elfelejteni soha s igen nagy bóknak tartom mai napig, mikor egy elsőosztályos tanítványom azt kérdezte tőlem: mikor *játszunk* már egyszer megint nyelvtant, tanár úr, kérem szépen?

Ugyanilyen egyetlen érdekes, a tanulást egyedül előre-lökni képes motor a növegyő gyermek számára a munka. Szeretem hinni, hogy nem véletlen, bár nem is tudatos, de talán a valóságot maga előtt látó megfigyelés következménye, hogy éppen a tizenkétosztendős gyerekek milyen sok a tanulni valója. Szerencsésen van ez így megállapítva. A második gimnázistának először is temérdek, még hozzá jó hosszú magyar verset kell könyv nélkül megtanulnia. Aztán a latin igeragozás perfectumi töveit s általában az a verbo-kat. Az öt földrész jórészt soha nem hallott hegység-, folyó-, tó-, állam-, város-, tenger- és tengeröböl elnevezéseit, mellé állandó széljárás- és különféle etnográfiai tudnivalókat. Tisztességes mennyiségű nevet a természetrajz köréből. Axonometriai és stereometriai terminus technikusokat, a számtanból jócsomó rövidített eljárást, finomsági fokozatokat, idegen mértékrendszereket. A gyűjtési szenvedély is ilvenkorra szokott kiütni a gyerekeken, begyreszed tehát magánszorgalmából egész lexikonra menő adatot. Akinek megadatott ezidátt munkára fogni őket, nagyszerű eredményekben gyönyörködhetik majd. Sportversenyekben is e tájt tevékenykednek legszíves-örömebb.

A serdülő viszont igen lelkes cserkész. Azt a korát éli, amelyet az európai kultúrközösség a középkorban élt át. Szerzetbe és lovagrendbe tömörül, totemállata az őrsi állat, aki idegen a tabut érinti, halál fia. Fogadalmuk kötött szövege tartja rabságában, ilyenkor készíti „remek“-ét, akárcsak a középkori céhekbe kívánczó nemrég még vándor iparoslegény, az áhítat fokán csak két megnyilatkozási formát ismer: enunciója saját elveit és exkommunikál minden azzal ellenkezőt.

Az adolescens a kétely és kritika korát éli. Mindig vitatkozik. Élete merő formáság, liturgikus a művészete, dogmatikus a tudománya, szertartásos a szociális élete. Eleme a harc.

Amint látjuk, legalább négyféleképpen kell annak a nevelőnek viszonyulnia, aki azt akarja, hogy növendékeit érdekelje az iskola, aki tehát a szükséges munkafegyelemnek meg szeretné teremteni legalább az előfeltételeit. Az ilyennek bizony nehéz a dolga. A kisgyerek játszópajtást keres, a nőző gyerek vezetőt, a serdülő ideált, az adolescens partnert. Sikeres nevelő csak az lehet, akiből mind a négyféle telik. Itt megint félreértéstől félünk. Az igazi nevelő nem gügyög, nem leguggol a gyerekekhez, hanem kívül-kívül a maga szűkebb anyanyelvén érintkezik. Kisgyerek-, nőzőgyerek-, serdülő- és adolescens nyelven. És rend van az iskolájában, nem kell külön fegyelmeznie.

IV.

Már is rend van, már sem szükséges külön fegyelmezés. Pedig még nem szoltunk külön az egzisztenciális komolyságról, az iskola életességéről. De csak látszólag nem szólottunk. Valójában a négyszeres bűvészmutatványra nem képes másfajta nevelő, csupán olyan, akinél vérre megy a játék, nem babra, akinél a nevelés nem életpálya, vagy foglalkozás, hanem maga az élet; a létezés egyetlen lehetséges formája. Az ilyenek lehetnek aztán egy személyben játszótársak, munkavezetők, ideálok, partnerek.

Az életes iskolának is négy orcája van. Egyik gyereke-sebb, másik emberesebb, de valamennyi véresen komoly. Kisgyerekek közt keveset forogtam, gimnáziumi tanár koromból hadd mutatok be három képet.

1) Második osztály. Nőző gyerekek. „Both bajnok özvegyét“ szavalgatnák, de nem megy. Hirtelen félbeszakítom az órát.

— No hát ebből elég. Arany János úgy forog a sírjában a kintől, mint a villamosmotor. Ez az osztály nem értette meg, hogy verset mondani nem robotmunka, hanem kiváltságos megtiszteltetés. Ez az osztály nem érett még meg rá, tehát nem méltó, hogy verset mondhasson. Mától kezdve nem tanulunk és nem szavalunk verseket.

Vegyes érzelmek. De a következetesség és az idő múlása győz. Néhány hónap múlva már ilyen kérések hallatszanak:

— Szavaljunk már egyszer, tanár úr. Olyan borzasztó, hogy sohasem szavalunk.

— Borzasztónak borzasztó, de nem lehet. Megsértettétek a világrendet, bűnhödnötök kell.

— Örökké most már ezentúl?

— Nem örökké, csak még kiengesztelitek az emlékeket.

Egyszer nagyon jól viselik magukat s utána jutalmul azt kérik, hogy szavalhassanak.

— Ez az egy nem ilyen egyszerű. Legközelebbi szombat délután kivonulunk a Zugligetbe, leülünk azon a bizonyos Tójasvár nevezetű szép helyen és szépen, ünnepélyesen belesóhajtunk inkább, mint mondunk egynehány verset az erdő titkoszerűségébe.

Úgy is történt. A vége felé valaki megkockáztatja:

— A Both bajnok özvegyét, tanár úr.

Már mondja is a kar. Fátyolos, elfogódott hangon. Nem sikerül végigmondanunk. Zokogásba fullad a szó. De aztán felengednek és sok-sok verset mondanak egymásután. Az egyik eldicsekszik vele:

— Most nem volt muszáj két strófát minden órára, hát tudok minden verset a könyvből kívülről.

De nem ő a matador. A még nekivadultabbak az apjuk könyvei közül kihalászott Petőfi, Arany, Ady könyvekből tanultak verseket rakásra, válogatás nélkül. Ötvenet, százat, százötvenet. A rekorder kétszáznegyvet, de ezek közt Rudnyánszky Gyula-versek is vannak. Hogy bukkant rájuk, már nem is emlékszik.

A verstilalom a verstudás egzisztenciális komolyságát döbbsentette eléjük. Ez a csuda magyarázata. A csuda formája a növekvő gyerekeké: a munka és gyümölcse: a teljesítmény.

2. Ötödik osztály. Serdülők. Most kezdünk franciául tanulni.

— Nézzétek, fiúk, mondom, én csak azokat tudom megtanítani franciául, akik meg akarnak franciául tanulni. Tudom én, hogy olyan nem sok van. Nem baj. De akik nem akarnak tanulni, engedjék előbbre az akarókat. Üljenek hátra, majd kapnak elégségest.

— Senkisem bukik?

— De igen. Akik már kettőből elbuktak és franciául se tudnak, azok szekundát kapnak majd, mert az nem lehet, hogy senkisem bukik. De hát azoknak már se nem használ, se nem árt. Még csak egyet kérek a hátulülőktől. Fogjanak legyet, ha kedvük tartja, de ne zavarják azokat, akik tanulni szeretnének. (Ez megtörténik, nagyon becsületesen és jó szándék szerint.)

Megkezdődik a munka. Iparkodom úgy irányítani a szó-kincset, hogy hamarosan még nevetni is lehessen apró anekdotákon. Magyar szó egy sem esik. A tanulnivaló csoportból titkos társaságot verbuválok, egymás között erős kötést tesszünk, hogy titkainkat a sír megőrizze. (Pid. azt, hogy melyik órán min neveltünk akkorát. Hadd eméssze a többieket a sárga irigység.) A fogadalmat ünnepélyes keretek között megújítjuk és megerősítjük: Gellérthegyen, koponyára tett kézzel (egyik gyerek apja orvos, onnan kapjuk a koponyát), az aktus alatt kék borszeszlángot égetve mondtuk el a kemény szöveget.

Tíz-tizenkét nap múlva mutatkozik a hatás. Először bent a titkos társaságban:

— Azzal, hogy senkisem bukik, nagyon lezüllött az „elégséges“ jegy. Tisztességes embernek legalább „jó“-ja kéne, hogy legyen.

— Igen, de azt nem adom ingyen. Elégséges — ám legyen, Isten nevében, de jó?

— Hát akkor nincs más hátra, tanulni kell. Az elégséges nem jegy itt az idén.

Kintről ilyen tapogatózások érkeznek:

— Megtérő bűnösöket nem ismer a tanár úr „rendszere“?

— Hm. Erre még nem gondoltam. Lehet róla beszélni.

— Mit csináljon, aki ilyen megtérő bűnös?

— Szervezze meg a többit és jelentkezzenek csoportosan.

Előre is figyelmeztetek mindenkit, hogy ez az egyetlen és nem ismétlődő alkalom.

A megtérő bűnösök közt három-négy fiú kivételével ott az egész hátraülő társaság. Pro forma kapnak néhány külön-órát, azontúl együtt tanulnak a többivel. Az eredmény jóval különb, mint más esztendőkből. Az első csoport ugyanis a tömeges jelentkezés ellenére is fenntartja, hogy az elégséges az idén „nem egy jegy“ s a később érkeztettek csatlakoznak a mozgalomhoz. A négy rebellis közül az egyik félévi osztályozás után (megkapván a megígért elégséges-t) késő este jelentkezik a lakásomon.

— Tessék engem kikérdezni. Azért is tudok mindent. Titokban tanulok és orvul odafigyelek mindig. Csak resteltem megtérő bűnösnek jelentkezni a „nyájjal“.

Ide iktatom még egy beszélgetésünket, amely arról szólt, mi „szabad“ és mi „muzáj“. Az osztálynak az volt a véleménye, hogy nálunk „szabad“ franciául tanulni, az á-ban meg „muzáj“. Gimnáziumba kétféle diák jár, egyiknek szabad, másiknak muzáj tanulni. Franciául nem-tanulni nem szabad. Általában véve nem-tanulni nem szabad a gimnáziumban. Ilyen „szabad“ nincs. Legtöbb félreértés abból származik, hogy a szabadság ott kezdődik, mikor az ember vagy tanul, vagy nem-

tanul, ahogy éppen kedve tartja. Pedig nagyon sok hely van a világon, ahol szabad franciául nem-tanulni, de a gimnázium nem ilyen hely. Szabad gimnáziumba járni és ott szabad tanulni. (Egyebet is szabad csinálni, de nem gimnáziumban.) Aki a gimnáziumban nem tanul, olyanforma helyzetbe jut, mint aki embert ölt, de egyelőre még bujkál. Látszólag ő a harmadikféle ember, mert eredetileg kétféle van: egyiknek (a szabadlábon élőnek) szabad, másinak (a rabnak) muszáj embert-nem-ölni. Embert ölni és nem tanulni egy embernek, illetve gimnázistának sem szabad. A bujkálót befogják, a nem-tanuló megbukik: muszáj lesz az egyiknek embert-nem-ölni, másinak a javítóra tanulni.

Ez a kis beszélgetés kétfelé is tanulságos. Egyrészt azt mutatja: mekkora a demokráciában a munkafegyelem, másrészt azt, milyen egzisztenciális komolysággal ment a tanulás ebben a kis közösségben, ahol a „nem-tanulni” similé-je ez: „embert ölni”. Igazán kár anarchiától tartani ilyen légkörben.

3) Hetedik osztály. Adoleszcensek. Az egyik jeles tanuló szólásra jelentkezik.

— Már választottam pályát. Vegyészmérnök leszek.

— Örvendek. Nagyon szép, komoly, neked való pálya.

— Nem azért mondtam. De vegyésznek nincs szüksége irodalomra, tehát abbahagyom irodalmi tanulmányaimat. Lemondok a jelesről, megelégszem elégséggessel.

— Egyelőre még nem bizonyítottad be a tételeidet, hogy vegyésznek nem kell irodalom.

A vita meg sem indult. Hősünk attól kezdve negligálja a magyar órát. Félévkor jelest kap magyarból. Jelentkezik, magyarázatot kér.

— Édes fiam, én a te kedvedért nem hazudhatok.

— De hiszen így tetszett nem az igazat mondani. Én nem vagyok jeles magyarból.

— A te képességed bizony jeles, ha nem ezt mondom, nem mondok igazat.

— Mi lesz, ha szakfelügyelő jön? Mi lesz érettségim?

— Blamáljuk magunkat. Majd tartom a hátamat, úgyis elég széles.

— De én ezt hogy viseljem el?

— Sajnálom, arra már nem adhatok jó tanácsot. Igyekezz elviselni.

Az utolsó szó két vagy három hét múlva hangzik el, egy tényleg bekövetkezett szakfelügyelői látogatás után.

— Ezt nem lehet kibírni. Kénytelen vagyok tanulni magyarból megint.

Egészen más egzisztenciális komolyság az, amely ebből a történetből megcsap bennünket, mint a franciául tanuló ser-

dülőké, vagy az Arany Jánost szavaló növő gyerekeké volt. A verseny, a totem és tabu jogviszonya helyébe itt a harc jogviszonya lép. De az egzisztenciális komolyság vérreemenő alapja azonos.

V.

A szelekció még a jövő zenéje, a négyféle dialektust is kevesen beszélnek eddigelő magyar iskolaszerte, fegyelmezni ellenben holnap is kell megint. A munkafegyelem mellett egyéb fegyelmezési lehetőségek is szükségesek. Mellőzzük a másodrendű fontosságú kérdéseket. Gyerünk in medias res: szabad-e pofozkodni? Kezébe adja-e kollega úr a tanítónak a nádpálcát a demokráciában, tekintettel arra, hogy a reakció kiparancsolta a kezéből?

Aki a demokráciával, a szabadsággal, a nevelés fogalmával tisztában van, bizonyára nem csodálkozik, ha ez a válaszom: igen, kezébe adom a nevelőnek a nádpálcát. Visszaadom a kezébe, ahonnan kicsavarta egy ál-humanizmus.

Az iskolát az tette sok minden egyéb közt tönkre, hogy a nevelőből tisztviselőt fabrikáltak, holott eredeti viszonyulása szerint atya (vagy anya) volt a testi szülők helyett. Természetellenes, meddő helyzet keletkezett ez által s ez apródonként az iskola teljes halálát jelentette. A demokráciának vissza kell varázsolni az eredeti, természetes helyzetet: a nevelő atyja (vagy anyja) tanítványainak. Az atyát pedig természetesen megilleti a vessző.

Ott kell, hogy legyen a nevelő kezében. Nem azért nincs hóhérolás az iskolában, mert tilos a vessző. Az igazi nevelőnél ott a vessző, üthetne vele. Csak nem üt. Az igazi nevelő nem azért nem üt, mert tilos neki, vagy nincs mivel ütnie. Nem üt, **szabad neki nem-ütnie.**

Az ifjúság szerepe a demokráciában.

I.

A XVIII. századvégi francia forradalom felszabadította a citoyen-t, a polgárt, a XIX. század-középi márciusi forradalmak nálunk a jobbágyságot, egyebütt Európaszerte az ipari munkásságot, ha nem is olyan egyszerűen és röviden, mint ahogy e dátumszerűségből következtethetné valaki. A huszadik századeleji orosz forradalom általában véve felszabadította a másik embert az egyik ember diktatúrája alól. Erdekes paradoxon éppen ezzel a felszabadítással szemben proletárdiktatúráról beszélni, mintha bizony diktatúrát jelentene az ön- és közveszélyes emberek elkülönítése akár bolondokházába, akár börtönbe. Már pedig az úgynevezett proletárdiktatúrába hasonló eset történik, tehát szerény véleményem szerint szó sincs diktatúráról. A rendes embernek szabad nem-ölni, a bolondnak meg a gyilkosnak muszáj nem-ölni (elvették tőlük az ölés alkalmait és eszközeit, kényszerítik őket rendes életre). A proletárdiktatúrában a rendes embernek szabad a másik embert magával egyenjogúnak tekinteni, nagy csomó másszabású embernek meg (bolondnak és gyilkosoknak nevezzem őket?) muszáj. A dolog természetéből folyik, hogy ez a második csoport mindaddig rosszul érzi magát és diktatúrának tartja a dolgok magától értődő, természetes kényszerét, míg... el nem kezdi magát jól érezni, maga körül a dolgok menetét annak rendje-módja szerint valónak tartani. Ettől kezdve szabad emberré lett, megszűnt személyére nézve a proletárdiktatúra.

Az első világháborúvégi orosz forradalom felszabadította tehát úgyszólván az egész földkerekség minden „másik” emberét. Kétfajta „másik” embert azonban nem tudott felszabadítani mégsem. Tegyük hozzá mindjárt, hogy saját hibáján kívül nem tudta felszabadítani őket. Egészen egyszerűen nem fért hozzájuk, nem talált feléjük vezető utat, nem bírt velük érintkezni. Térbeli és időbeli gátlások miatt történt ez így. Térben a gyarmati népektől maradt elszigetelten, nemcsak a távolságok miatt, hanem azért is, mert ezek a népek el is voltak előle zárva, különböző hatalmi és politikai okok következtében. Időben az ifjúság maradt felszabadítatlan, ennek oka az egész emberiség fejlődéstörténetében keresendő és lelhető is fel. A két világháború közt ért meg az emberiség odáig, hogy ezt a helyzetet legalább már felmérheti talán. Saját korát nem szemlélhetvén az ember történeti távlatból, azt bizony nehéz volna megállapítani akárkinek, hogy a felmérésen túl a probléma megoldására is elegendő mértékben érett-e.

Egy bizonyos és egy másik valami pedig valószínű. Bizonyos az, hogy a gyarmati népek és az ifjúság mindmái napig

felszabadítatlanok és valószínű, hogy ez a második, mostani világ-háború ezeknek a felszabadítatlan „másik” embereknek a felszabadulásában felel majd meg egyedül lehetséges értelmes magyarázatát. Bennünket ezúttal csak az ifjúság problémái foglalkoztatnak.

II.

Felszabadulni annyit jelent, függetlennek, autonómnak lenni. Függetlennek lenni meg azt jelenti, hogy életérzésem nemcsak azért zavartalan, mert sem éhes, sem elcsigázott, sem beteg nem vagyok, hanem a másik embertől is zavartalan, tehát sem megkötözött, sem kiuzsorázott, sem leigázott, sem megsebesített, sem meggyalázott nem vagyok. Nem függök a másik embertől.

A demokrácia azért nem szabadította fel az ifjúságot idáig, mert nem tartotta teljes értékű, tehát teljes jogú embernek. Tökéletlen emberkének tartott minden „kiskorút”, akit éppen fejletlensége miatt nem lehet még felszabadítani, mert kárt tesz másoknak, magának, sőt magában is.

Valljuk meg, elég nagy is a tények kísértő ereje, hogy valahogy így lássuk a kérdést, mikor ott rugkapál előttünk egy valószínűtlen rózsaszínű kis gomolyag, vagy még inkább, mikor ott rakoncátlanok egy valamivel nagyobbacska valaki, aki nem akar a jó szóra hajtani. Milyen könnyű „elbánni” vele, félkézzel a levegőbe emeli az ember, bedugja a sötét fürdőszobába, rázárja az ajtót és megvárja, míg a rémült-dühös bögés csöndes pityergéssé szelídül s felhangzik a kulcslyukon keresztül a bocsánatkérő esedezés. Mennyivel egyszerűbb ez, mint holmi autonómia-osztogatás és milyen célravezető. Sajnos, a kezdetben alig húszkilós batyu évek folytán egyre súlyosbodik, már nem megy olyan könnyen az elintézés, félkéz helyett csak két kézzel, majd kézzel-lábbal sikeredik nagynehezen, még később meg már úgy sem. Legkésőbb annyira megromolhat a helyzet, hogy nincs az a Szülei Tanácsadó, aki a csávából kiszabadíthatná a benne evickélőket. Már ez magában elég volna, hogy gondolkodóba essünk tőle.

Az emberiség érési folyamatát ezen a ponton azokkal a tanulságokkal mérhetjük, melyeket a fejlődéslelektan szolgáltat számunkra. A fejlődéslelektan ugyanis egészen pontos válasszokkal felel az ifjúság felszabadítását illetőleg a mértékre nézve. Igaza van az emberiség gyakorlati pedagógiájának arra való nézvést, hogy az ifjú ember nem kész, hanem fejlődő, kifele bontakozó ember. Ebben igaza van, egyebekben téved. Ott téved, hogy autonómiát csak nagykorúság esetére biztosít. Ameddig az ifjú már kifejlődött, addig a fokig autonómia illeti meg. Még pedig minden másik ember részéről akkora fokú auto-

nómia, amekkorával az a másik ember rendelkezik. Ez az utóbbi kitétel azt jelenti, hogy hiába sejpít például az egyik ember (a kisgyermek), ha én rendesen tudok beszélni, nincs jogom sejpíteni a kedvéért, beszéljek csak rendesen vele.

A kisgyermek társaslelki vonatkozásai általában véve fejletlenek, de jogi kategóriája a fejlődéslelektan idevágó megállapításai szerint, igenis, már kifejlődött. A gyermek jogi viszonyulása a másik emberhez játék közben megy végbe. A gyermeket tehát játékaiban autonómia illeti meg. A növvő gyermeknek már az érzelmi kategóriája is kifejlődött, neki tehát nemcsak a játék helyére lépő verseny, hanem a munka terén is autonómia dukál. Ugyanígy autonómia illeti meg a serdülőt az értelmi síkban, az adolescenst pedig társadalmi kategóriájában, szertartásos viszonyulásai közben a másik emberhez. A fejlődés e különböző fokain tehát a felnőttek akkor tartják tiszteletben az ifjúság autonómiáját s akkor szabadítják fel az ifjúságot, helyesebben akkor engedik őket felszabadulni, ha a gyermeknek játszótársai (apja, anyja), a növvő gyermekeknek vezetői (testvérei), a serdülőknek ideáljai, az adolescenceknek pedig partnerei tudnak lenni, miközben viszonyulnak hozzájuk. Addig, amíg az emberiség hozzá nem nőtt e feladatkörhöz, azt a hibát követtük el, hogy mint tökéletes felnőttek egyformán viszonyultunk a tökéletlen-felnőtt gyermekekhez és ifjakhoz s ezáltal elnyomtuk, rabszolgáinkká tettük őket.

III.

Futólag már említettük, hogy a felnőtt egyének azt a tévedést is el szokták követni, hogy gügyögnek a gyerekekhez s ezáltal próbálnak játszótársakká lenni, a játékban felszabadítani őket. Ezt a természetellenes magatartást a gyermekek sohasem fogadják el, a fáradozás tehát mindenkor haszontalan illetén formájában. De haszontalan a mű-serdülés és ál-adoleszkálás is. A tévedést az okozza, hogy az ifjúság voltaképpen nem jogi, művészi, tudományos és társadalmi síkban mozog gyermek, növvő gyermek, serdülő és adolescens fokon, hanem egész lelkével viszonyul, csak társaslelki kategóriáik többé-kevésbé fejlett volta szerint. A kisgyermeknek is megvan valamennyi társaslelki kategóriája, de csak a jogi kifejlett, ami esetében azt jelenti, hogy egész társaslelki élete játékra van hangolva, tehát játékosak az érzelmi viszonyulásai (játékosan dalol, rajzol, táncol, stb.), játékos a nyelve (utánzás és technikai begyakorlás formájában), játékos a társadalma (ad hoc társadalma, ma örök barátságot ígér, holnap meg sem ismer), játékos a valása is (a mesevilága).

Az az igazság, hogy az ifjúság, az egész, osztatlan, egyseges ifjúság a felnőttek világához képest akaratlan síkban he-

lyezkedik el, nem pedig, mint gondolnók, négyfelében is (gyermek a jogban, növe gyermek a művészetben, serdülő a tudományban, adolescens a társadalomban). A közösségi életben a népnek a formái, az értelmiségnek az érvényei az értékesek, az ifjúságnak meg az akaratmegnyilvánulásai, az áldozatok. A társadalom életét az áldozatok viszik a tetterendszerben előre. A nép a tetterendszerben azt teszi mindig, ami szokás. Az értelmiség minden lehetőet megtesz, ha a szükség úgy parancsolja, az ő viselkedése ilyenkor mindig színvonalas. De a lehetetlent is lehetni, tehát áldozni csak az ifjúság képes. Ezzel a ténnyel szemben az a legaljasabb merénylet, ha az ifjúság nevelését az értelmiségre bizzuk. Az érvények világa alsóbbfokú lelki feszültséget igényel, mint az áldozatoké. Az ismert fokozat, tudjuk, ez: érzelem-értelem-akarat. Ez a fokozat a közösségek felépítésében így következik: nép-értelmiség-akarat, a társaslelki funkciók szerint: forma-érvény-áldozat; társaslelki kategóriák szerint: művészet-tudomány-társadalom. Az ifjúságot sem nevelni, sem felszabadítani nem tudja az értelmiség; erre a közösségnek csak azok a tagjai képesek, akik magasabb feszültségi fokon állanak, mint az ifjúság maga.

Kik ezek? Vannak egyáltalában ilyenek? Igen, vannak. A pogány görögök azt mondják rájuk, az öregek vagy a bölcses (gerontes, szophoi), a középkoriak papoknak, a protestánsok mestereknek, a belmissziósok evangelizátoroknak nevezik őket. Nem fontos az elnevezés, az a fontos, hogy már a bontakozó emberi elme nyilvántartja őket s azóta is nyilvántartja mindenfajta eszmélés és okoskodás. Mi szofokráciának nevezzük az ilyen emberféleség közösségét. A szofokrácia minden kategóriájában az áhitat fokán működik a funkció. A szofokrácia jogi megnyilvánulása bölcs, a művészi szép, a tudományos igaz, a társadalmi jó, a vallásos szent. Az ifjúság a maga tetterendszerében a jogot mint igényt emeli, a művészetet ajándékként éli, a tudományt szolgálatnak fogja fel, a társadalomnak felajánlja áldozatát, vallásában az áhítatos tett mint szeretet manifestálódik.

Jogi magatartásában tehát az ifjúság merő igény. Autónómiaja, felszabadulása azon áll vagy bukik, hogyan viszonyul ehhez az igényhez a másik ember, a felnőtt jogi magatartása. Az értelmiség mint kormányzat viszonyul az igényhez, nincs rá eset, hogy egészséges reláció keletkezhessék ebből. A kormányzat maga is igényli az ifjúságot, ha másképp nem, mint reménybeli szukkreszeenciát, nem viszonyulhat tehát az igényhez egészséges társaslelki közérzetet keltőn. A szofokrácia azonban bölcs s a bölcsesség velejében nem más, mint kifogyhatatlan bőségszaru az igényhez képest. A bölcs jogi magatartása ez: nem én, hanem mi, nem az enyém, hanem a mienk, az én függetlenségem záloga, ha te független vagy hozzám képest.

Az értelmiség esztetikai alaptétele a siker. Szép az, ami sikerült. E szerint a tétel szerint az ajándékot nem a másik ember kapja a művésztől, hanem a művész a másik embertől, a közönségtől, — abban az esetben, ha az ifjúság éppen közönség. De ilyenkor az ifjúság nem kaphat ajándékot. Fordított esetben, ha az ifjúság művész, nem adhat ajándékot, mert a sikerért meg kell dolgoznia a rátarti (felnőtt) közönség akart és szándékolt ellenállásával szemben. Az ajándék ajándékjellegét csak a szofokrácia művészi alapviszonyulása őrizheti meg: a szép. Szép az élet örök aktuális emberi formája — hangzik a szofokrácia esztetikai tétele, s ehhez a formához képest az ifjúság érzelmvilágában sértetlenül és potensen él az ajándék „érdeknélküli tetszése“ Kanti értelemben.

Az értelmiség tudományos tétele az érvény. Hozzá képest az ifjúság értelmi tette, a szolgálat, merő képtelenségnek látszik. Az érvény — érvényes, tehát magától funkcionál. A szolgálat pedig: tett, amely mint tett nem lehet autonóm, ha az érvénynek alá van rendelve, ha az érvény elnyomja. A szofokrácia az igazat szegíti a szolgálat ellenébe s ezzel fel is szabadítja a szolgálatot, mert annak megint van értelme, hogy a szolgálat, mint értelmes tett mindenkor az igazhoz viszonyuljon.

A tettrendszer áhítatos foka, a szeretet sem viszonyulhat az értelmiség áhítatos tudományához, a világrendhez. A világrendben ott van ugyan a szeretet, mint egyik áhítatos tétel, de ereje nincsen s a tettrendszer nem is viszonyulhat hozzá, mert azon a helyen a szeretet elmélet csak, nem hús- és vér-valóság. A világrend nem hathat felszabadítólag a szeretetre, mert nincs mivel felszabadítania a szeretetet a sóvárgásból a valóságba. Annál felszabadítóbban hat a szofokrácia szentsége a szeretetre. Szent az, ami az Istené. Szent vagy, mert az Istené vagy, Isten kijelentette az igényét reád. Ehhez az igényhez képest a szeretet vágyakozóvá, szárnyalóvá, szabaddá válik.

IV.

Az ifjúság felszabadulása úgy megy tehát végbe, hogy az ifjúság a szofokráciában játszótársat, munkavezetőt, ideált és partnert kap s miután ketten-ketten más-más síkban mozognak (a szofokrácia a vallás áhítatában, az ifjúság a tettrendszerében), feszültség támad köztük egymáshoz képest, s ez a feszültség létrehoz egy olyan társaslelki funkciót, mely minden fokán autonómiát szül az ifjúság alap-magatartásában s annak társaslelki jó közérzete támad ennek következtében.

Bölcs, szép, igaz, jó, szent társaslelki funkciókon és tényeken túli dolgok voltaképpen, a lélek határvonalán túlra esvén, nem jelenthetnek valóságokat. Az ifjúság számára sugárzások

egyedtől-egyig, mérhetetlen távolságból sugároznak az ifjúság felé, az ifjúság erosza, vágya pedig mérhetetlen távolságra sugárzik feléjük. A bölcsesség, szépség, igazság, jóság és szentség úgy gérálják magukat, mint az igény, ajándék, szolgálat, áldozat és szeretet betöltői, ezek pedig örök nosztalgiában irántuk és feléjük próbálnak, de maradék nélkül nem bírnak amazok százszázalékos volta szerint megvalósulni.

A bölcsesség sugárzik az igény felé, az igény sóvárog a bölcsesség felé, a jogi pozitívum, ami valahol a félúton ebből tényként megvalósul: a politika. Ugyanígy a többi is mind ilyen tettrendszer-formát ölt: művészi forradalom, tudományos probléma, társadalmi reform jellemzi az ifjúság alkotásait, áhítatos fokon, vallásos komolyságú igény formájában pedig a nevelés igénye jelentkezik.

A felszabadult ifjúság tehát mereven szembehelyezkedik addigi rabtartóival. A kormányzatba való jogi beleilleszkedés helyett politizál. A művészet sikeres formáit ünja és megizeni nekik a forradalmat. Az éppen funkcionáló érvényrendszer kételety ébrészt benne s a quod erat demonstrandum diadalmas kétszeráláhúzásait abbahagyja s egyszercsak problematikussá válik számára az egész eddigvaló tudomány. A társadalmi szokásrendszer színvonalát nem érzi többé megfelelőnek, reformvágya támad. A világrend tartóoszlopai megrendülnek, egész építménye eresztékeiben lazul meg énjében, új nevelésre vágyik.

Politikától a nevelésig feszül és nyugtalankodik az új magyar ifjúság szabadulási törekvése. A magyar élet eddigi formáival szemben forradalmi a magatartása. Ebből magyarázható művészetpolitikája, amely Ady Endre, József Attila költészetét, Bartók és Kodály zenéjét, Móricz Zsigmond regényeit szegzi a beiskolázott eddigi költészet, zene és regény ellenébe. De a többi művészetek területén is forradalmi a hangulat, azért fordult Kelet felé az érdeklődése. A magyar élet érvényei problematikusak szemében: új nyelvtől új filozófiáig cikáznak kételyének mennydörgő és vakító villámkigyói. Társadalmi szokások reformjai egy egész multból adósságképpen rámaradt osztályharc megvívásáig ígérek egyszerre jogosultságot és elkötelezettséget.

Az a kisszámú ifjúság, amely Magyarországon már ma ott villózik az élet legszebb fényjeleiben, zálog arra, hogy a felszabadulás vágya ténylegesen jelentkező, eleven erő, nemcsak néhány utópistának a hiú reménykedése. A felszabadulás tehát valóban is teljeseedésbe megy ma holnap. A demokrácia ennél fogva teljesebb lesz, mint az első világháború végén volt. Úgy érezzük, feleletet tudunk immár arra a kérdésre adni, mi a szerepe ennek az imént aposztrofált ifjúságnak a demokráciában. Hármass szerepe van.

Először is segítségére kell hogy siessen a ma még közönyös és érzéketlen ifjúsági tömegeknek, hogy azokban is felbredjen és mihamarabb jelt adjon az igény mindaddig, míg politikává nem nyugtalanodik és izgul.

Másodszor: forradalmi érzelmeken, probléma-látáson, reformvágyon túljutva el kell, hogy öntse az ifjúság egészét a nevelés igénye.

Harmadszor: meg kell keresnie és meg is kell találnia az egységes magyar ifjúságnak természetes és illetékes vezetőit, a magyar szofokráciát. Ez a szofokrácia nem szükségképpen azonos a magyar értelmiséggel, bár természetszerűleg annak számos tagja tartozik bele.

Ha aztán az igényes magyar ifjúság a magyar szofokráciától nyeri nevelését, elmondhatjuk, hogy felismerte, elvállalta és betölti szerepét a demokráciában nemcsak a magyar munkásság tömege, hanem a magyar ifjúság is.

Nevelésügyünk időszerű problémái.

I.

Az egész ország nevelésügyi reformra készül, természetes, ha minden városban ezen törik fejüket a pedagógusok. Maga a tanulmány címe figyelmeztet a hármas nehézségre. Problémákról legyen szó, időszerűek legyenek a problémák és pedagógiai természetűek legyenek. Roppant józan tanácsok ezek, de éppen azért olyan könnyű vétenünk ellenük, vagy megkerülnünk őket.

Hadd tanácsoljak ellenszerűl valamit. Irodalomtörténeti tanulmányaink közben minden fejezetet azzal kezdtek, tankönyv, tanár, mindenki, milyenek voltak a kérdéses irodalmi korszakban a közállapotok. Én ugyan hetedikes koromban nagyon tiszteltem a közállapotokat, nyolcadikos koromra azonban lelepleztem őket, megállapítván róluk, hogy róluk beszélni nem okvetlen jelent irodalmat. Ez a negatív példa nevelt rá, hogy ha irodalomról akarok beszélni, ne beszéljek egyébről. Azt szeretném most is tanácsolni, hogyha nevelésügyről beszélünk, hagyjunk ki a beszédtemából mindent, ami nem szorosan, vagy éppenséggel csak áttételesen pedagógia. Nevelésről, nevelőről, növendékről, iskoláról és ifjúságról beszéljünk, másról ne. Az ifjúság adja meg számunkra a pedagógiai értelemben vett időszerűséget, az iskola a reformot, a nevelőre és növendékre redukált nevelés a problematikát.

Egészen bizonyosan problematikus a helyzet, különben nem lehetne róla mit beszélni. A probléma pedig csak egy he-

lyen rejtőzködhetik, a pedagógiai alapviszony mélyén, mert amíg ott nincs baj, múltó bajokról eshetnék szó legfeljebb. A pedagógiai alapviszonynak is egyetlen hibája lehet csak, ha nem funkcionál. Ha nem úgy funkcionál, ahogy lehetne, vagy kellene. Most már csak meg kell fogalmaznunk a tételt s máris él a probléma. Aziránt érdeklődünk tehát: nem csapant-e meg iskoláinkban diák részről a kíváncsiság, tanári részről pedig a közlékenység?

II.

Akárhogy kendőzzük a dolgot, az alaphiba mégis itt rejtőzik. Élettelen az iskola, látszatomunka folyik benne, a diákok nem kíváncsiak arra, amit tanítanak nekik, a tanárok meg az idegenvezetők egykedvűségével darálják le százszor, gépiesen ismételt mondanivalóikat, voltaképpen tehát nem közlékenyek.

Lassankint hirhedtté válok a megjegyzésemmel, hogyha egy utas megkérdezi a vasuti portástól a legközelebbi vonat indulási idejét, az történik, aminek a dolog rendje szerint történnie kell, aki nem tud valamit, kérdez, aki tudja, felel a kérdésre, ellenben az iskolában természetellenes a reláció: a tanár, aki tudja a dolgokat, kérdez, a diák, aki nem tudja, felel. Persze, hogy nem ilyen egyszerűen fordított értékek szerepelnek itt, bölcsen tudom, de a rossznyelvűsködésnek van azért némi komoly alapja mégis. A diákság nem az a csupa eleven kérdőjel-társaság ma már, mint lehetett a bolognai egyetem hajdani ős-törzs-közönsége, amely maga fogadta, fizette és bizonyára alaposan ki is kérdezgette a pénzéért tanárait. Manapság tréfán kívül keveset és még kevesebb lényegeset kérdez a diákság tanáraitól. Ez az oka aztán, ha a tanáraik is könnyebbik végén fogják a dolgukat. Magam diákkorából emlékszem egy érdekes esetre. Hatodikban új osztályfőnököt kaptunk, megelőzte a híre, milyen messze vidéken ismeretes erőskezű ember. Előítélettel fogadtuk, hiszen addigi, igaz, hogy előregedett s csöppet sem erélyes osztályfőnökünket magas műveltsége és kedves modora miatt igen megszerettük s furesa logikával nem a magunk kritikán aluli viselkedését okoltuk, hanem az új osztályfőnököt tettük felelőssé a változásért. Meg kell, hogy valljam őszintén azt is, hogy az új tanár úr bizony nem tartozott a jobbkészültségű tanárok sorába. Kínos versenyfutás kezdődött meg közte és az osztály jelesrendű diákjai között. Minden órán magas volt a tét: ki marad alul, a diák-e, vagy a tanár. A verseny kedvéért még németül is megtanultunk, csakhogy tudományos, jegyzetes kiadásokból praeparálhassuk Vergiliust s kifosztottuk az akkor úgyszólván egyetlen debreceni antikváriust, az öreg Harmathy bácsit, mert olvastunk derűre-borúra, hátha a tanár úr „bennemarad“ a csávéban, ezt se ismeri, azt se. Még ma is pi-

rulnom kell (s bizony csak 50%-ban a magam nevében), valahányszor egyik hőstetem eszembe jut: Shakespeare első számú darabjának a tartalmaképpen meséltem el második számú darabjának tárgyát, még pedig egy harmadik számú darabjának a szereplőivel: a tanár úr átvosta, piros tintával néhány helyen írásjelekkel tarkázta, a végén helybenhagyta a kivonatot, adván rája betűvel írt jeles-t. Második félévben észrevette már a hajszát, dologhoz látott, de bizony az elménk fiatalabb volt, hát jobban fogott. A példa fáj, de igazat mutat: egy se reg (már azért is, amiért, de) kíváncsi diák alaposan kiforgat egy (már olyan, amilyen, de) botesinálta közlékeny tanárt.

III.

Maga a tény tagadhatatlan: a kíváncsiság is, a közlékenység is csappant a magyar iskolákban, de nem szabad megállanunk a pusztá megállapításnál, kérdezzük csak tovább: vajjon miért van ez így?

Diákrésről azt kell kérdeznünk: igazán azt tanítják-e az iskolában, ami a diákokat érdekli és csakugyan úgy tanítják-e őket, hogy a nyújtott anyag kielégítheti érdeklődésüket?

Ha komolyan, a megoldás vágyával foglalkoztat bennünket a probléma, nem szabad olesó megoldásokat sem keresni, sem elfogadni. Egészen elején kezdve és egészen mélyről kérdezzük meg: mi érdekli a diákokat? Mi érdekel minden embert? Felelhetünk erre a kérdésre így, felelhetünk amúgy, egy bizonyos, akármilyen felelet nem elégít ki egyikünket sem. Hogy lehetne kielégítő választ adni? Azt hiszem, csak egyféleképpen. Minden embert az az egy valami érdekli, hogy vagyunk. Élünk és meghalunk. Hogy ez hogy lehet és hogy van? A létezés problémája érdekel bennünket és semmi más egyéb nem. Engem is az érdekel, téged is, a diákokat is. Mindent vállalunk, mindent lázas érdeklődéssel veszünk tudomásul, ami erre az egy valamire vonatkozik és szórakozott érdektelenséggel siklunk el mindenén, ami nem erre az egyetlen kérdésünkre felel: mi az élet, hogy is van, mint is van, hogy lehet az, hogy élünk és vagyunk és meddig tart az egész, mi végre van, mi értelme van.

Az iskolának alapvető hibája ez, hogy sok mindenről beszél, de sohasem erről beszél. Nem úgy beszél a jelenségekről és tüneményekről, mintha a létezés problémáját feszegetné, sőt ellenkezőleg, úgy kezeli a dolgokat, mintha el akarná terelni a diákok figyelmét a központi kérdésről: ni, kis madár, nézzétek csak, milyen érdekes! A diákok odanéznak egy pillanatra, de aztán únottan fordítják el tekintetüket a beajánlott és agyonreklámozott akármiről: mindegy, micsoda, nem arra az egyre felel, amit kérdeztünk, vagy kérdeznénk tőle.

A másik nagy baj, hogy nem csak arra nem felel, amire

az ég világán egyes-egyedül volnának kíváncsiak a diákok, hanem még hozzá nem is úgy felel, hogy érdekes lehetne. Újabb kérdés: hogy kell felelni égetően, sürgetően, fenyegetően komoly kérdésekre? Élet, létezés ezerféle formában van ugyan, de csak egyetlenegy van. Ha az ember ezt az egyetlen létet kérdezi, kérdésére is ezerféleképpen lehet válaszolni, de mindig csak egyet. Egységes, egyetlen a létezés, egységes, egyetlen a képe is, ha hű ez a kép, nem pedig valami hamisítvány. Az iskolának többek között az is szörnyűsége nagy nyavalyája, hogy mozaikdarabocskákból akarja ezt az egységes, egyetlen képet összerakosgatni és hát bizony ez a jószándéka minduntalan félresikeredik. A sok részlet össze dül-borul, sohasem áll össze egyetlen egésszé. Így aztán legjobb esetben lexikális, rosszabbik formája szerint csak keresztretjtvény-kultúra nem mosolyodik, hanem torzul elénk az érettség, a középiskolai munka koszorú-ünnepén. Mikor én nyolcadikos voltam, még magyar protestáns egyháztörténetet tanultunk apologetika helyett, egyik ilyen vallásóra után hangozott el egyik osztálytársam ajkán a nagyon jellemző kérdés: mongyad mán, ez a Geleji Katona István az a Geleji Katona István, akit tavaly irodalomtörténetből tanultunk, harmadéve meg énekből? Tet-szenek látni a keresztretjtvény kontúrjait? Ez itt egy ravaszabb figura, háromszorosan ugyanaz a betűsor: vízszintesen, függőlegesen és — ferdén.

IV.

Tanári részről is kutatni illik az okait, miért csappant meg az iskolában a nevelői közlékenység? Itt megint két alkérdés adandó válaszok igazíthatnak majd el. Az első alkérdés így hangzik: vajjon igazi diákok járnak az iskolákba, akik kicsalják a szót, még ha nehezen bugyogna is kútfejből?

Igen ám, mert az ember beszél, míg lelkes és fiatal, de aztán észreveszi, hogy senki se hallgat rá és akkor, előbb pi-rulva, mint akit bántás ért, aztán rezignáltan, mint akit már nem érhetnek meglepetések, ki előbb, ki később, diszkrétan, fájó mosollyal az ajkán, elnémul. A közlékenység is, mint minden fajtája az emberi érintkezésnek, kettőn áll, a közlőn és aki a közleményt elfogadja.

Súlyos probléma ez, de mélyre kell néznünk annál inkább. A magyar diákság szukkreszcenciája nem egészséges sze-lekció útján verődik egybe. Más helyütt részletesebben beszél-tünk már erről a témáról, itt most csak egy egészen orcátlan jelenséget hadd tűzzek gombostűhegyre, idekíváncsózót. Buda-pesten divatban vannak az úgynevezett mammuthgimnáziumok, abcd szakaszos első, abc szakaszos második—harmadik—negye-dik és ab szakaszos felső osztályokkal. Felállítok egy tételt, ér-

dekes dolgokat látni meg a világánál. Ezek a gimnáziumok futószalagon gyártják a tehetségtelen ál-értelmiséget s csak természetes, hogy tele vannak áldiakkal.

Azt kérdezem ugyanis: valószínű-e, hogy ezekből a felső osztályokból kipusztulhatnak az oda nem való diákok? Nemcsak, hogy nem valószínű, de úgyszólván lehetetlen. Miért és hogyan? Azért és úgy, mert ha harmincon alulra csökken valamelyik osztályban a beírt tanulók száma, azonnal össze kell csapni az á és b szakaszt. Ebből pedig két baj is származik. Az egyik — a kisebbik — az, hogy 58–59 tanulóval érettségire menni keserves favágás inkább, mint értelmes és eredményes munka. A másik — és nagyobbik — hiba, hogy mihelyt egy osztállyal kevesebb nyílik valamelyik gimnáziumban, azonnal feleslegessé válik két tanerő s azokat esetleg el lehet ugyan helyezni a főváros valamelyik másik középiskolájában, de még valószínűbb, hogy vidékre röpitik. Az pedig, akármelyik vidéki városról van szó, olyan a budapesti Ovidiusnak, mint az ókori-nak Tomi volt. Summa summárum: megkezdődik a fővárosi iskolákban a tehetségtelen és korhely diákok cuscusujgatása elébb, majd mesterséges tenyésztése már csak saját jól felfogott érdekünkben is. Kicsiben egyébként mindenütt hasonló a helyzet s hasonló is marad mindaddig, míg az utánpótlás nehéz kérdését a demokrácia valahogyan meg nem oldja. Vidéken, ahol csak egy osztály van s az is mindegy, hányan járnak bele, az elnéptelenedés mutatja, milyen beteg a helyzet, a megmaradtak cuscusujgatása, az úgynevezett „családi“ jegyek ebben a formában sem ismeretlenek. Azt mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy az így összeverődött diákság bizony nem nagyon erőlteti tanárait közlékenységre.

A másik alkérdésem ennek megfelelően valahogy így hangozhatnék: hát maguk a tanárok igazán azok-e, akiknek egy egészséges magyar iskolában tanítaniok kellene és lehetne?

Erre a kérdésre van egy egészen olcsó felelet is, de ne éljünk vele, akarom mondani, ne elégedjünk meg vele. Ez a felelet azt veszi szerbe-számba, kik lépnek nálunk tanári és tanítói pályára, milyen a nevelői rend fizetése és mekkora társadalmi megbecsülésük. Ha elég éles a szeme annak, aki ezt az egész problémát figyeli és nyilvántartja, még olyanokat is észrevehet, hogy görögszakos tanárjelölt a debreceni egyetemen példának okáért egyetlenegy sínes, a régi latinszakos tanárok jobban tudtak latinul a mostaniaknál, a régi német-, franciaszakosok talán gyöngébben társalogtak idegen nyelveken, viszont összehasonlíthatatlanul szolidabb volt az irodalmi műveltségük s ez mind igaz, sőt figyelemre méltó, de valami egyébről volna szó.

Ez a valami egyéb pedig nem több és nem más, mint az az elcsüggesztő igazság, hogy a tanítók és tanárok, tehát a ma-

gyar nevelők apródonként bevallottan és akartan is szakemberekké (így kell mondanom, hogy:) züllebenek. Ma már a képezdék és az egyetemekkel kapcsolatos tanárképző intézetek sem akarnak velük valami egyebet, szakképzettségükre ügyelnek szinte kizárólagosan s ebből igen rövid időn belül nagyon nagy veszedelem származik.

A nevelés ügye ugyanis, Platon is észrevette már ezt, nem a szakemberek dolga, hanem az öregek, a bölcsék feladata. Ezeket a bölcséket lehet más néven is nevezni, a középkor papoknak nevezte őket, az újkor mestereknek. Mi XX. századbeliek szofokráciának nevezzük s a társadalom krémjének tartjuk Platon bölcsseit. Elég az hozzá, hogy a nevelés már csak azért sem lehet a szakemberek sorából rekrutálódott értelmiség feladata, mert azok egyébkénti feladata értelmi természetű, az ifjúság pedig, amelynek neveléséről volna szó, a társadalom akarati tevékenységét képviseli, tehát fokban magasabban áll, mint a szakemberek. A szofokrácia tagjai ellenben még az akarati tevékenységnél is magasabb fokú szellemi munka letéteményesei és funkcionáriusai, ők az egész szellemi frontot áhítatos fokon tartják megszállva és ugyanolyan fokon munkálják is.

A magyar iskola súlyos betegsége onnan is észrevehető, hogy tanítói és tanári karában megsaporodtak a szellemi élet kézművesei, a szakemberek és megfogyatkoztak a bölcsék, papok, mesterek, modern nyelven szofokraták és azért is némultak el a „műzsák berkeiben“ a hajdani közlékenység beszédes ajkai.

V.

Láttuk eddig, hogy a kíváncsiság is, a közlékenység is azért csökkent a magyar iskolában, mert nem azok tanítják benne nem azokat, akiknek kellene s akiket kellene s nem is azt és nem is úgy, amit kellene és ahogy kellene. Ez így van, de meg illik kérdeznünk azt is: hogy történhetik az meg, hogy mindez így van. Ok nélkül ilyen szörnyűség, csak úgy magától, nem állhatott elő.

Nem adhatjuk ennek a jelenségnek könnyű magyarázatát, mert ahhoz egy csomó rosszindulatú ember kellene, akik már huzamos idő óta mindig csak gonoszat akartak tudva cselekedni a magyar iskola körül, ezt pedig tudjuk, hogy nem így történt. Ha pedig nem így történt, akkor az a másik dolog kellett, hogy történjék, hogy Magyarországon az iskolaügy már régen nem eleven, hanem halott képlet s már régen nem fejlődik, csak hagyományozódik nagyapáról apára, apáról fiúra. Éppen ezért fel kell vetnünk ezt a kérdést is, vajjon nem azért üli meg halálos unalom az iskolát, mert valahogy a tegnapelőtt-

nek tanulunk benne, nem a mának. Még kevésbé a holnapnak, holott — nevelésről lévén szó — az lenne a dolgok rendje.

A ma és a holnap szempontja aztán megadja rögtön a dolgok illeten való állapotának a helyes és megnyugtató magyarázatát is. A ma és a holnap szempontjából annak a világháborúnak a végén vagyunk, amely a gyarmati népek felszabadulásáért indult és vérezett. Mi magyarok gyarmati nép vagyunk, a kultúránk tehát gyarmati, nem is kultúra, hanem civilizáció. Gyökértelen, álkultúra. Most már értjük, miért olyan tegnapelőttről keltezett és értjük azt is, miért olyan halott és mozdulatlan. Értjük azt is, tételei miért nem érvényesek.

„Hazánk mindenkor a nyugati kultúra védbástya volt a barbár kelet ellen.“ A ma és holnap szempontjából ez azért értelmetlen és egyben hatástalan tétel, mert ha mi komolyan a nyugathoz tartozók volnánk, akkor ez a hovatarozandóságunk nem lett volna ezer év óta mindig vitás, sem erőszakkal érvényesített s akkor nem kellett volna bennünket leigázva tartani sem, gyarmatosítani sem, sőt mi vállaltunk volna kelet felé misszionáló szerepet.

Azonkívül jó szerint azt se tudjuk, merre van Nyugat és merre Kelet. Úgy jártunk, mint Hunor és Magyar a Csodaszarvas regéjében. Monda Magyar: hej, ki tudja, merre van a hazánk útja. Kerek az ég mindenfelé... Hej vitézek, hej levették Micsoda föld ez a vidék, Hogy itt a nap száll keletre, Nem mint máshol, naplementre. Szól egy bajnok: én úgy nézem, Hogy lement a déli részen, Szól egy másik, nem gondolnám, Ott vöröslik észak ormán.“ Vannak történeti pillanatok s a mostani is olyan, mikor vitássá válnak az egykor olyan biztos fix pontok az égen. A kultúra tengelyének két fókusza egyre nyugatnak tart. Főncia és Görögország, Görögország és Itália, Itália és Alexandria, az Atlanti Óceán két partja. Még nem látni tisztán, de ebben a háborúban könnyen megtörténhetett, hogy átesúszott a Csendes Óceán két partjára. Még nem ment végbe az elszámolás, még Greenwichben megy át a 0°-ú délkör, de megtörténhetik, hogy a jövőben másutt fog keresztülmenni. Olyan relatív dolgok ezek, de azért megkérdezem: vajjon merre lesz akkor kelet és merre nyugat? Bízást kérdezhethetném így is: merre lesz a barbár Kelet és a művelt Nyugat? (Vagy mi akkor is a művelt Nyugatot fogjuk védeni a barbár Kelet ellen? Csak fordított előjellel?)

Egy másik ilyen tétel: a klasszikus ókor műveltségünk mindenkor alapja. Ez nagyon szép, de ha a mi kultúránk, a mi igazi kultúránk keleteurópai, sőt ázsiai eredetű, melyik a mi klasszikus ókorunk? El tudom képzelni, hogy mint a multban volt egy ideig „görögpótló“, esetleg a ma és holnap jegyében más indoklással és más következmények mellett fakultatívvá válik ismét a classica-philologia. Lesznek, akik változat-

lanul tovább azt tanulják. De lesznek, akik esetleg a finnugor, sőt uraltáji őskort tekintik műveltségünk alapjának és azt fogják tanulmányozni. Aztán lehetnek olyanok, akiknek az érdeklődése régi ázsiai nagy kultúrák felé fordul (hindu-szanszkrit, vagy kínai), mert ezt tekintik műveltségük alapjának.

VI.

Utolsó kérdés: hogy a mának és a holnapnak szóló modern műveltséget tanulhassuk és taníthassuk iskoláinkban, merőben újat kell-e adnunk, vagy reform-ról lévén szó — re-formáljunk-e? (Re = vissza.)

Nézzünk a szeme közé valaminek, ami letagadhatatlanul reform. Ilyen a modern magyar zene, a Bartók-, Kodály-féle. A pentaton hangsor, a kvintelő szerkezet, az izometrikus sorok nem új dolgok. Nagyon is régiek, cseremisiz, kínai zene a rokonaik.

A magyar iskolarendszer maga elég régóta csak tengő életet él. Ha reformjára gondolunk, mégsem megyünk egész az őskorig, csak a XVII század második negyedéig. A partikuláris iskolarendszert kell feltámasztanunk, ha meg akarunk újulni.

A reform nem akar újat. Reformare akar. Visszamenni a helyes alapokra s onnan kezdeni előlről, de most már jól.

Demokrácia és cserkészlet.

Mikor Buda ostromának a végefelé kijöttünk a pincéből, meglátogatott egy cserkészfiú. Nem mint cserkész jött hozzám, civilminőségben került Pestről Budára, testvérnénjét látogatni. Engem azelőtt nem is ismert, közös ismerőseink üzentek velem, rég nem látott bátyjuknak. Cserkészetről nem esett szó köztünk, öltözte juttatta eszembe cserkészváltát. Azt is csak egy röpké pillanatra, ahogy utána néztem, mikor elbúcsúzott, elment és betette maga után az ajtót.

Azalatt az egy röpké perc alatt megsajnáltam a cserkészletet. Vajjon megél-e majd az új világban — cikázott végig agyvelőmön a hirtelen kipattant gondolatkiégő — vajjon nem ment-e ki végkép divatból? A nagyok, a felnőttek ugyancsak menették volna kifelé, Szövetségből Mozgalmat fabrikálván belőle.

De aztán felnéztem az égre: tél volt, téli nap, mindazonáltal feljött hűsége és világított. Házunk előtt busongott egy épen maradt fa, téli volt a fa is, lombtalan, virágtalan, de sejt-

tette, hogy él, majd ha eljön az ideje, kihajt, kivirágzik és gyümölcsöt terem. Miért éppen csak a cserkészzet hagyná abba? Hát persze, miért éppen csak a cserkészzet?

Jogosan csóvál egyet a fején az, aki engem most nem az én pártomon olvas, hanem valahonnan egyébről, valamilyen ellenzéki oldalról, vagy zugból. Hogy azt mondja, a nap süt mióta a világ világ, az almafa almát terem, sokszázezer esztendő óta már, a cserkészzet meg még egy félszázada se múlt egészen, hogy divatba jött. Hogy lehet ezt a három jelenséget egy kalap alá venni és összehasonlítani. Először is helyesbítsünk. A nap nem azóta süt, mióta a világ világ, csak azóta, mióta a naprendszer naprendszer. Az almafa sem sokszázezer esztendeje terem almát, igaz, hogy nem is pontosan azóta, mióta a föld föld a naprendszerben, hanem legjobb esetben a kainozóos időben, a terciér időszakban, a neogén korban, a miocén kornak vége felé, hogy egy kicsit pontosabbak legyünk. Azt akarom ezzel mondani, hogy napsütés, almatermés és cserkészzet az idő múlásának rendjén nagy egymásutánban, de mégis egyformán elemi jelenségekként törtek be e világba, tehát egyik sem egykönnyen tudható ki onnan. Felnéztem, mondom, az égre, ránéztem a fára és megnyugodtam. Megmarad a cserkészzet a világégés után, hiszen megmarad az egyetemes lét, a cserkészzet pedig az egyetemes lét sokféle formája közül az egyik igen jellegzetes és — tegyük hozzá — igen szívós, igen életes forma: a serdülő fiúk életrendeződésének társaslélektanilag törvényszerű lefolyása. Csak éppen hogy, megint a dolgok rendje szerint, nemrég fedeztük fel, hogy milyen nagyon és milyen igazán törvényszerű.

A második félelmem még régebbi keletű. Már a háború előtt törtem rajta a fejemet, vajjon visszaadják-e valaha, mikor és milyen állapotban adják vissza a felnőttek a gyerekeknek játékaikat, amelyeket elírigyelték tőlük, amelyek pedig Isten és ember előtt jogszerint mégis csak az övéké? A cserkészettel is az történt ugyanis, ami a karácsonyra vett kisvasúttal és egyéb játékszerekkel történni szokott. „Vigyázz, el ne rontsd, majd én felhúdom!” kiáltással a felnőttek melléjük kuporodtak a gyerekeiknek s előbb együtt játszottak velük, majd elzavarták a kicsiket és maguk mulatták magukat, gyermekkorukban el nem játszott játékaik fejében, de nagy keserőséget okozva szegény kisebbeknek. Ám aztán megnyugodtam e tekintetben is. Igaz, hogy a felnőttek nagyon játékosak és kipusztíthatatlan fajta közülük az örök önképzőkör-titkár s a szünni nem akaró önkéntes-tűzoltó-főparancsnok is. Már pedig ezek közül az egyik nem mond le a tábor-tűz-rendezésről, a másik az egyenruha-viselésről soha, míg meleg. Ez igaz, sőt annál több: kikerülhetetlen. A cserkészzetnek ezeket a keresztteket cipelnie kell, míg a világ, meg még két nap. Ám ezek a spéciesek, hálistennek,

nincsenek olyan nagyon sokan. Fő dolog az, hogy az egész társadalom nem mindig egyfélét játszik. Mindig játékos, de nem kitartó. A serdülő fiúk meg kitartóan mindig cserkészkednek, mert esetükben a cserkészlet nem játék, hanem életforma. A játékos felnőtt társadalom viszont, minden jel arra mutat, abbahagyta a cserkészkedést s jelenleg más formákat keresgél magának.

Azt mondtam az imént: a cserkészlet életforma. Ez a mondatom eszembe juttat egy új kérdést, amit az új világ a cserkészethez intézett. Az egyetemes lét gesztusa vagy, jól van, elhiszem, de mondd meg pontosan, hogy mi vagy. Gesztusgesztus, egy induló világ saját mielőbbi megvalósulása érdekében még természetes gesztusokat is leköthet egy időre. Azt bizonyítsd be, hogy hasznos és így nélkülözhetetlen gesztus vagy.

Igen, már mondjuk is a régi megszokott litániát engedelmesen. Jární úgy tanultunk meg, hogy jártunk is és jártattak is bennünket. Beszélni úgy tanultunk meg, hogy beszéltünk is, beszéltettek is bennünket. Rajzolni úgy tanultunk meg, hogy rajzoltunk is, rajzoltattak is bennünket. Írni úgy tanultunk meg, hogy írtunk is, íratottak is bennünket. Olvasni úgy tanultunk meg, hogy olvastunk is, olvastattak is bennünket. Hogy tanulunk meg életet élni? A kinti, a nagy, a komoly életet élni hol, hogy és mikor tanuljuk meg? A cserkészlet azt feleli erre: ott, úgy és akkor, ahol, ahogy és ha éltek is és életnek is vellek életet. És ez a cserkészélet: életése a kinti, a komoly, a nagy, az egyetlen, a szent, a soha nem ismétlődő alkalomnak, a nagy kezdőbetűvel írott Életnek.

Miért hangsúlyoztam olyan nagyon, hogy az élet soha nem ismétlődő alkalom. Azért, mert iskola és műhely, sőt az otthon is a jövőre készítik elő a gyermekeket. Egyesegyedül az élet gyakorlati életése az, amely ezt a célkitűzést nem ismeri, nem tűrheti, tehát nem is uzoválja. A cserkészlet a jelen életet életi s mert a cserkészfiú cserkészkorban éppen serdül, úgy a cserkészlet abban különbözik minden valami egyébtől, hogy *serdülő életforma*.

A serdülő fiú abban a korban él, amelyben a serdülő emberiség élt annakidején, a serdülő társadalmak ismétetlen és a serdülő közösségek esetről-esetre élnek. Jogi viszonyulásai az örsben, rajban és csapatban a totem és a tabu jegyében történik. A bagoly vagy a farkaskutya, az örsi állat voltaképpen totem állat és az örsi élettel kapcsolatos dolgok idegenek számára tabu. Az örsi munka művészi jellegű, érzelmi alapszínzöldésű ugyan, de már nem munkakedv a motiváló ereje, hanem a „remek“. A cserkészfiú teljesítménye épp olyan „remek“, mint annakidején a céhbe felvételét kérő ifjúé kellett, hogy legyen. Mert céh, lovagrend, vagy szerzet a cserkészfiú társadalma is. Az örs, raj és csapat keretén belül uralkodó „érvény“,

kötött szöveg, fogadalom, még abban az esetben is, ha a cserkészirodalom termékei egész kis könyvtárt tesznek ki, a parancsnok úr meg óráshosszú előadást tartott is. Abból idéznek szórul szóra és ami a könyvben áll, vagy amit a parancsnok mondott, az szentírás. A cserkészfiú „vallásos” magatartása is ennek megfelelő: ő az eskü és átok vallásában hisz. Áhítatos fokú gesztioi során enunciólja a saját felfogását és exkommunikálja a vele ellenkezőt. Tipikus serdülő-világ az ő társasvilága, de úgy van az rendjén, úgy élheti az életet százszázalékosan és kedvére.

Harmadik kérdése az lehet az új világnak a cserkészethez: vajjon elég időszerű kerete-e a cserkészélet a demokráciának. Eléggé demokrata-e a cserkészlet? Erre a kérdésre csak egyetlen választ adhatunk. A cserkészlet alapja a tíz cserkész-törvény. Azt kérdezzék meg, eléggé demokrata-e?

Első törvény: a cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond. Az őszinteség törvénye ez. Valljuk meg becsületesen: a másik emberrel való együttélhetés előfeltétele is. Hogy éljen egyik ember a másik ember társaságában, ha azt se tudja, hányadán van vele. Az én autonómiám mindaddig vitás egy másik emberhez képest és az övé is az enyimhez képest, míg nyugodt lélekkel el nem tudunk egymás társaságában aludni.

Második törvény: a cserkész híven teljesíti kötelességét. A kötelességteljesítés a potencia előfeltétele. Nem lehetek demokrata, ha nincs miből. A száj-demokratákból a köznek semmi haszna. Ha négyen ülünk egy csónakban, nem közömbös, én, a negyedik, jó úszó vagyok-e, vagy nem tudok úszni. Ha jó úszó vagyok, már csak még egy jó úszó kell a csónakba s ha a vihar felborítja a csónakot, egyikünk se vész oda. De ha én sem tudok úszni, s az egyetlen jó úszó az én mentésemmel bajmódik, másik két útitársunk vízbefullad.

Harmadik törvény: a cserkész, ahol tud, segít. Ahol tud. Láttuk már, hogy a demokrácia a demokratikus világnézetű ifjaknak a potenciáján múlik. De múlik aztán egyeben is, igaz, hogy már csak ezen a potencián túl. Ha eléggé *képes* vagyok a magam terhén túl mások terhét is elvállalni, még mindig nem bizonyos, hogy elég *kész* vagyok-e rá. A második törvény *képessé* tette a cserkészlet segítségre, a harmadik *késszé* teszi, mondván: nézz körül, van-e és hol van alkalom a szolgálatra.

Negyedik törvény: a cserkész minden cserkésztestvérének tekint. Még mindig kérdéses, hogy a potens és nyitott szemű embernek, van-e *kedve* a segítségre. Jó emberének szívesen megteszi, idegen bajára közömbösen vállat von. A demokráciának olyan emberekre van szüksége, akiknek a másik ember nem idegen, hanem testvér. Csakhogy ilyen ember nincs is olyan irdatlan sok. A testvériségre is nevelni kell az ifjakat, mint sok minden egyébre. A barátság törvénye éppen a ser-

dülők életében válik érvénnyé. Hadd tekintsen a barátságot most tanuló cserkész testvéreinek előljáróban legalább minden cserkész, hogy életének későbbi szakaszán minden másik embert testvéreinek tekinthessen.

Ötödik törvény: a cserkész magával szemben szigorú, másokkal szemben gyöngéd. Képessége, készsége, kedve volna már a cserkésznek a szolgálatra. Egy a baja csak, a másik ember, akinek szolgálnia kellene, messzebb van hozzá saját-magánál. Sajátmaga van önmagához legközelebb. A demokráciának áldozatos emberekre van szüksége, akik hajlandók a másik ember, a többi ember érdekében önmegtagadásra. Ez kétoldalú művészet. Befelé: feladom az Én-t, édes egymagam, kifelé: vállalom a Nem-ént, vállallak Téged, te másik ember s te ezt csak az én gyöngédségemen veheted észre.

Hatodik törvény: a cserkész szereti a természetet. Szereti betűszerint is: jó az állatokhoz és kíméli a növényeket. Az ember a másik emberen is túl emberi önzéséből bontakozik ki ezáltal s még az emberiségnél is nagyobb egységbe szakad bele ennek folytán. De szereti a cserkész a természetet egy még nagyobb és magasztosabb megokolás, helyesebben: megérzés alapján is. Szellemi tőkéje és egyéni beállítottsága szerint demokrata már, a valóságos közösségi élettől még mindig egész hazugság-tenger választja el. A társadalom hazudott neki eddig, a családja, csak a természet gyógyíthatja ki. Azt hazudták neki az emberek, hogy lakás, benne ágy és reggel a reggeli: vannak. Ezt mondták, ezt tanulta születése óta, pedig nem igaz, hogy ezek: vannak. Ezek mind: lettek. Ki megy tehát a cserkész a természetbe, ahol ezek nincsenek, csak lesznek. Lakás: nincs, csak lesz, ha sátrat verünk, mégpedig jól felveszük a sátrat (mert ha nem, viharos záporosó segítségével megtanít rá a természet, hogy a lakás csak: volt). Ágy: sincs, legfeljebb lesz, ha szalmazsákunkat megtömjük szalmával. (Mégpedig jól megtömjük, mert különben legurulunk róla éjjel s az ágyról is kiderül, hogy csak: volt.) Reggeli is csak lesz, ha. Ha estére jól kisúrojuk a kannákat (különben összemegy a tej). Ha éjjel virrasztanak az örök s jó hajnalon felveszik a soros cserkészeket, hogy menjenek tejért a hatodik tanyára. Ha míg azok odajárnak, mások rózsát szednek tüzet rakni, mikor meg megérkeznek, ismét mások szakácskodnak, kuktálkodnak a konyha körül. Imé a hazugságok rendre helyet adván az igazságoknak, leomlottak a gátak s a jövő demokratája kellős közepében leli végleg-feladott-önmagát a közösségi életnek és a szolgálati lehetőségeknek.

Hetedik törvény: a cserkész feljebbvalójának vidáman és készséggel engedelmeskedik. És ez áldott szerencse, mert a demokráciát mindig az anarchiától féltik azok, akik nem szeretik, s a helyes fegyelem- és tekintélytartásra készítik azok,

akik szeretik. Pedig felesleges az aggodalom. A cserkészzetben *szabad* engedelmeskedni, ezt jelenti az a két szó: vidáman és jószívvel. Az, ami másutt muszáj, itt szabad. A cserkészfiú gyakorlatból tudja, ki és mi az a tréner. A trénert azok fogadják, akiket később korlátoz, szid, macerál, hajt, kifejezetten abból a célból fogadják, hogy korlátozza, szidja, macerálja, hajtsa őket — a győzelemig. Szabad szót fogadnunk a trénernek, hogy mienk legyen a döntő gól, vagy egyéb jó pontok. Az ember vidáman és jószívvel szorítja össze, vagy esetleg csikorgatja a fogát, ha a tréner kiállhatatlansága már fül nőtt az emberi mértéken, káromkodik egy nagyot, ha ágybakergette: a holnaputáni kupa reményében. Ó, a cserkészt később könnyű lesz rohamunkára vinni.

Nyolcadik törvény: a cserkész vidám és meggondolt. Ez is kedv, mint a negyedik törvény szerinti, de közösségre hangolt, arra vonatkozó kedv. Olyan a vidámság a közösségi életben, mint az olaj, de ereszt, sőt folyik a tartály, ha a vidámság meggondoltság nélkül való. Angliában voltam egy nyáron egy londoni ifjúsági egyesület üdülő helyén. Feltűnő helyen az volt felírva benne nagy táblára, plakátbetűkkel: *itt minden szabad neked!* Alatta lényegesen kisebb betűkkel: *de a másíknak is.* A telep vezetője minden újonnan érkezett csoportnak megmagyarázta, miről van szó. Ha ön éjjél után jön haza, ifjú barátom, s széles jókedvében az ajtókat csapkodja a sétatálcájával, rendben van. Az önnek szabad. Ha aztán valamelyik ajtó hirtelen felnyílik, kinyúlik mögüle egy hatalmas ököl s az önt knock-out-olja, az is rendben van. Az meg az ököl tulajdonosának szabad. Nos, a cserkész a maga közösségi alkalmával ilyesvalami telep. Egyszerre tanítja meg az ifjúságot a demokrácia korrelatív nagy törvényére: a vidámságra és a meggondoltságra.

Kilencedik törvény: a cserkész takarékos. Takarékos, hogyne, a pénzével is. De nem ez a legfontosabb formája a takarékoságnak. Mindenével takarékos: idejével, erejével, alkalomnyújtásával, alkalomkihasználásával. Egész életével spórol. Ökonómikus lény. Nem tőkét halmoz közben, hiszen már megtanulta odaadni önmagát a köz érdekében, de nem fecsérli önmagát. A cserkész olyan odaadó lény, akinek minimális a porlási százaléka. Ez pedig azt jelenti a demokrácia nyelvén, hogy a cserkész a tőke és a munka harcában még a variábilis tőkerészt is azonnal hasznosítja.

Tizedik törvény: a cserkész testben-lélekben tiszta: Tiszta, azaz nem piszkos. Mi a piszkos? Azt kérdeztem egyszer egy gyerektől: piszkos-e a csokoládé, hiszen fekete. Persze, nevetve rázta a fejét. Levettem a fületövére egy kis délről ráragadt csokoládédarabot. Ez se piszkos? — kérdeztem. Igen, ez már piszkos volt, mert minden szemét és minden piszkos, ami nincs a helyén.

A cserkész derékig is mosdik, lelkiismeretvizsgálatot is tart naponkint, mégsem ezért tiszta testben-lélekben — végső megfogalmazás szerint. Hanem azért, mert a cserkészlet maga életrendezés, amely a cserkészletben is mindent helyrerak apródonkint s magát a cserkészt is helyére rakja. Hiszem és remélem, hogy ugyanezért maga a cserkészlet is helyrerakódik a demokráciában hamarosan, ha ugyan máris helyére nem zökkent.

Így lesz valahogy, mert — ismétlem:

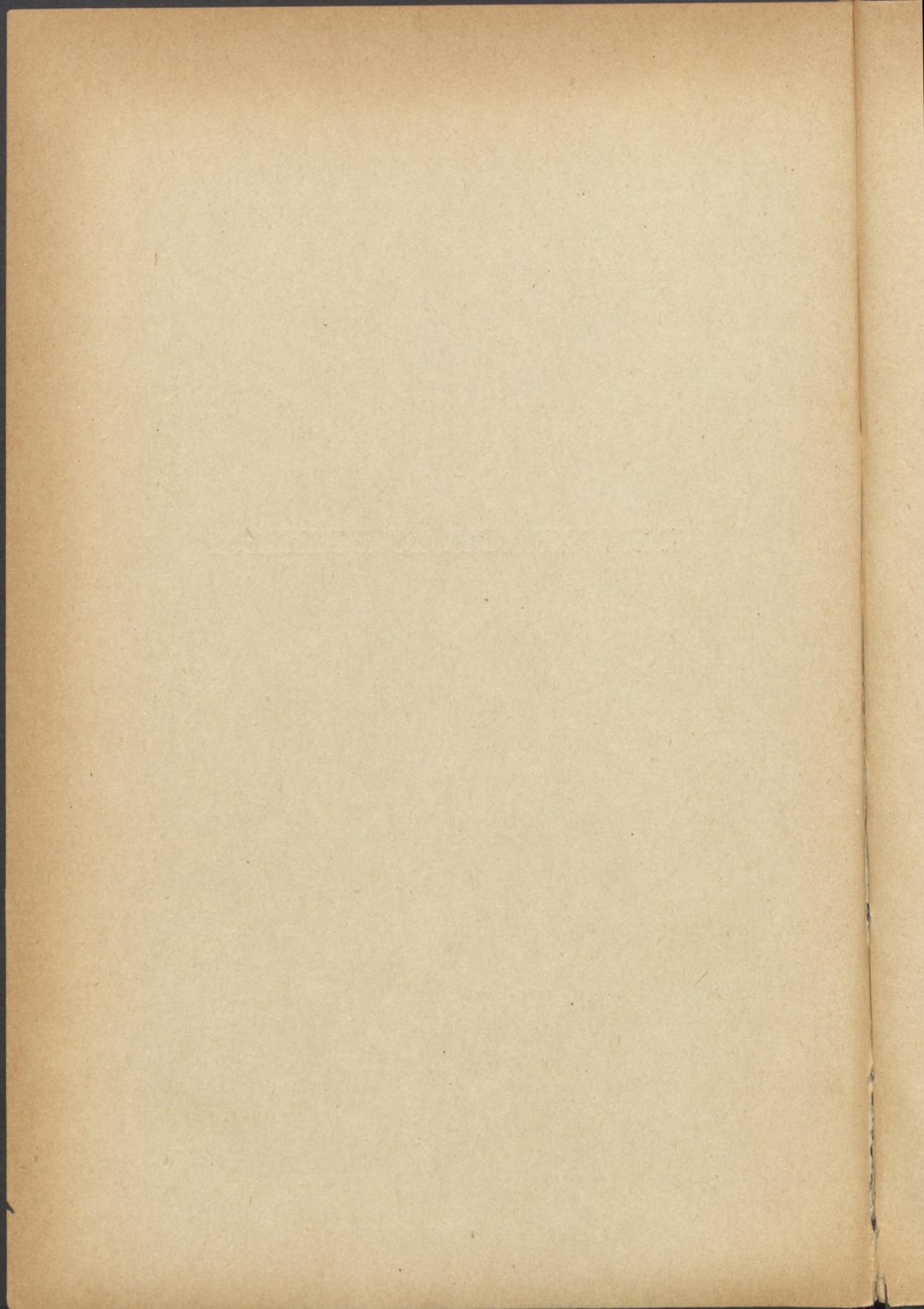
A cserkészlet az egyetemes létezés egyik szerves gesztusa, olyasféle mint hogy süt a nap, s az almafa almát terem.

A cserkészlet életforma: a serdülővel prakticeéleti a serdülőfiúk életét.

A cserkészlet életrendezés: a tíz törvény nem más, mint a demokrácia törvényeinek gyűjteménye — a serdülő fiúk nyelvén. Minden reményem meg van rá, hogy az új világ is „Jó munkát” kíván neki.

III.

DEMOKRÁCIA ÉS EGYETEM

Az iskolán kívüli népművelés.

Az iskolán kívüli népművelés problémáját két kardinális pontja teszi problematikussá, ezt a két pontot pedig a rákérdező két névmás határozza meg pontosan: mit? és hogyan? Mit értünk alatta és hogyan valósítuk meg?

Maga a népművelés ténye annyiban prolematikus, amennyiben a mindenkori mindenfajta nevelés az: minduntalan fel kell vetnie az örök kérdést önmaga megvalósulása közben is, hogy nevelünk-e hát voltaképpen, vagy pedig tanítunk. A helyzetet ebben a sajátságos vonatkozásban még csak bonyolítja, hogy iskolában, tehát gyermeknevelés közben a választás legfeljebb tevékenységünk formai elemeit módosítja, népművelés esetén ellenben két újabb, a lényeget is érintő kísértést szabadít fel így is, amúgy is. Ha nevelés a népművelés, könnyen válik belőle egyszerűen világnézeti propaganda, ha tanítás, kényszerűen esti tanfolyam-féle, amely a végén pecsétetes írást, kenyeret, akadály-elhárítást ígér, tehát valami olyanná torzul, amit a görögök banauziának neveztek és mélységesen megvetettek. Mi az ügy érdekében azt szeretnők, ha jó lélekkel megállapíthatnók már most, eszmeváltásunk elején, hogy a népművelés valami egészen más, nem propaganda és nem a multban elmulasztott iskolásdi-pótlék.

Nem a helyes és pontos meghatározást kísértjük meg meggazdálkodni, nem is a kínálózó kép megkapó azonossága ígéz bennünket, inkább csak valami titkos intuición nyugtalanító hatása alól szeretnénk szabadulni, mikor ideírjuk: a népművelés a demokrácia második lényeges gesztusa: a valóságos földosztás után szellemi földosztás. Annak a nyilvánvaló evidenciának az elismerése, hogy a kultúra éppúgy közkinces, mint a levegő, vagy a víz és a kultúra éppúgy azoké, akik megmunkálják, mint a föld. A népművelés tehát annak az elvnek a gyakorlati megvalósulása, hogy egyrészt *mindenkinek*, másrészt *minduntalan* módot és alkalmat kell nyújtunk arra, hogy kultúrában részesedhessék és a kultúrának alkotó tagjaként hathasson tovább. A népművelés nem tanítás, mert a közösségi életnek nem tudományos és nem nevelés, mert ugyancsak a közösségi életnek nem is világnézeti funkciója, hanem alapvetőbb funk-

ció, mint akár az egyik, akár a másik lehetőség volna, kendőzetlenül és brutálisan jogi funkció. Az iskolán kívüli népművelésre azért van a demokratikus életformában multhatatlánul szükség, mert kultúrához minden embernek egyformán joga van s minden embert be kell installálni nyilvánvaló jogának érvényesítésébe. Nem elég kiterjeszteni a kultúrához való jogot minden emberre, gondoskodnunk kell arról is, hogy valóban élhessen e jogával minden ember, önhibáján kívül se meg ne fosztassék, se ne gátoltassék senki attól, ami jár neki pusztán az által, hogy embernek született. A tanító esti tanfolyamnak karitász jellege van, a nevelő világnézeti átképzésben elkerülhetetlen bizonyos atyáskodó magatartás azok részéről, akik adják, azokkal szemben, akik kapják a juttatásokat. Mindkét eljárás helytelen és igazságtalan; elsősorban és legfőképpen sok ezer embernek eddig visszatartott és ki nem szolgáltatott jussáról van szó. Az aztán már kinek-kinek megint a maga dolga, hogy azt, ami az övé, milyen formában fogja magáévá tenni és felhasználni, úgy-e mint tudományt, vagy úgy mint világnézetet, vagy vegyítve, vagy Isten tudja, hogy és hányféleképpen.

II.

Tisztában lévén azzal a problémával, hogy jogszolgáltatásról van szó az iskolán kívüli népművelés esetében, nyomban a megvalósítás problémájára kell gondolnunk: hogyan történjék ez a jogszolgáltatás. Csupa olyan ember jön tekintetbe, akik eddig kevés iskolájúak voltak a dolog természete szerint. Vajon mi a teendőnk most, mikor végre jogaikhoz juttatjuk őket. A szaktudásukat kell-e a lehető legmagasabbra emelni, vagy a továbbképzésüket olyan mértékben biztosítani, hogy egy bizonyos idő multán magasabb képesítésük révén nagyobb színvonalú feladatkör ellátására is képesekké és alkalmasakká válhassanak? Röviden szólva: okszerűbb földművelésre képesítse-e a népművelés a parasztot, vagy népegyetemen esetleg községi jegyzőnek, vagy akár körorvosnak is kiképezhesse? Az élet már eddig is kitermelte a közigazgatásban az egyetemi képzettséghez nem kötött, inkább politikai jelentőségű vezetőállások jogi fogalmát: a jövőben az ilyenekre készítene elő talán ez a típusú népművelés?

Ha nyomban nem sikerül elfogadható választ adnunk ezekre a kérdésekre, a legképtelenebb s tegyük hozzá: a legféltelenebb zavarnak, tovább megyek: a teljes anarchiának segítettünk tágas kaput tárni. Azért sietek is a feleletemmel, hozzáfűzve azt eszmeváltásunk eddigi pozitív eredményéhez: minden embernek joga van a kultúrára, de áldott szerencsénkre, a kultúra egységes valami. Nincs rá szükségünk, hogy darabokra törjük, használhatatlanok volnának a cserepei amúgy is.

Az iskolán kívüli népművelésnek éppúgy a teljes, egységes kultúrát kell adni, mint mindenféle köznevelésnek. Nem is jól fejezem ki magam, ha csak ennyit mondok. A teljes, egységes kultúrában élő partnerré kell tennünk a másik felet, aki eddig önhibáján kívül ugyan, de mégsem ebben a teljes, egységes kultúrában élt.

Teljes, egységes kultúra — olyan szépen és olyan reménytelenül hangzik. Szakasztott olyan, mint a többi frázisok, a megvalósíthatatlan volta miatt hangoztatják annyit s már egész elkopott. A szaktudományok beláthatatlan részlet-óceánjának a kellős közepéből elsikoltva nem tudni, komikus volta, vagy tökéletes tragikuma-e a magávalragadóbb, tekintettel mégis arra, hogy örök utópiának látszik, mely után az emberiség sohasem szűnik meg sóvárogni.

Ne érzelegjünk, mert szempontunkból a teljes, egységes kultúra *conditio sine qua non*. Egzisztenciális fontosságú meghatároznunk, mi az a megfogható és így meg is valósítható teljes, egységes kultúra. Nem ártana körültagogatni kissé, mielőtt szigorú módszerességgel leírhatnók és definiálhatnók.

Hadd emlegessek el egy közismert anekdótát, mely onnét való, ennek a fogalomnak a közvetlen közeléből. Azt mesélik, ha egy görög orvos és egy görög filozófus egyszerre támadnának fel, egyik lépten-nyomon ámuldozna, a másik nem igen hallhatna semmi lényeges újat s a kettő közül a filozófus volna az, aki megállapíthatná, hogy a világ alig haladt előre az ő halála óta. Ha kicsire nem nézünk, igazat kell adnunk az anekdotának. Úgy van, ahogy tréfásan mondja. De miért van úgy és hogyan lehet úgy? Azért van és azért lehet úgy, mert a bölcsesség nem hajazata, hanem feneke az emberi tudás asztagának s az európai tudás asztagának éppen a görög filozófia kerített nem kicsi, nem nagy, hanem megfelelő feneket. Az európai tudás asztagát az európai tudósok a görög filozófiára rakták, ezért egységes az európai kultúra.

III.

Minden hasonlat sántít, ez a bizonyos asztag is sántítana, ha hasonlatként használnók, nem szimbólum volna. Szimbólumszerűségében azonban kifejezi azt az egyet, melyet is tanulságaiért szeretnénk hangsúlyozni. Azt, hogy az egységes kultúrát mindig előlről, vagy még helyesebben alulról kell kezdetben adagolnunk, ha komolyan részeltetni akarjuk benne azt, aki eddig nem volt részes benne. Akármilyen szokatlanul hangozók tehát, ki kell mondanunk mégis: az igazán eredményes iskolán kívüli népművelés nem a szakképzést, nem is a továbbképzést tűzi ki célul, hanem a filozófiára nevelést. Méltán szörnyed el, aki ezt először olvassa, ha arra a filozófiára gondol,

amivel életének eddigi szakaszán erre mifelénk valaha is találkozhatót. Hát ne gondoljon arra. Gondoljon inkább és hamarabb arra, ami a közmondásokból árad, mint közkeletű megállapítás szerint is bölcsesség. Vagy amit ez a „vicecs“ mondás mondatlan is mond: jusson majd eszébe, hogy ezt egy öreg zsidó jósolta meg magának. Vagy ez a másik: Szegény nagyatyám, nyugodjék, élete végén valóságos bölcs volt. Vajjon miben áll ez a Platon szerint is gerontesz, öregek bölcsesége, meg a népé? Mi lehet ez az együgyű bölcsesség, melyet a közfelfogás a halottak rejtelmes mosolyában és az egészen kisgyermek komoly-ságában is felfedezni vél?

Gyerek, öreg, halott... ebből a pusztá felsorolásból is láthatni annyit, hogy a bölcsesség végigkíséri az emberi életet. Ott van az indulásnál és a megérkezésnél is. Vajjon igazán csak kíséri az életet, vagy talán még igazabban azonegy vele? A gyerek még bölcs, a halott megint az már, az öreg pedig lehet az, ha úgy éli az életet, ahogy kell. Valaminek a kiteljesedése tehát a bölcsesség, amely a gyermekben tagolatlanul, de egységben és teljesen megvan, amely a halottban teljes egészében és tagoltan értelmet nyert s amelynek az értelme mértékül is legfeljebb csak az öregben lehet hitelesen adott. A halott megbékélt már Istennel, világgal, emberrel, önmagával is, a gyermeknek nem volt érkezése még összevesznie mindezekkel. Ebben rejlik ket-tejük bölcsesége: a társaslelki jó közérzésben. Az öreg (már az, aki) igazi bölcs, akinek társaslelki jó közérzését az okozza, hogy Istennel, világgal, emberrel és önmagával lehetséges összes relációi rendezettek, pozitívek és potensek. Bölcs az, aki megtalálta és betölti a maga helyét a világban és az emberek között. A bölcsesség a legmagasabbrendű, szeretném így kifejezni magam, a legáhítatosabb jogi viszonyulás. Azért fenék és nem hajazat a bölcsesség, mert rajta épül a többi magasrendű és áhítatos viszonyulás: a szép, az igaz, a jó és a szent. A legmagasabbrendű és legáhítatosabb praktikus relációk is a bölcseségen alapulnak: a való, az illő, a kellő és az üdvös is. Az a való például, mely nem a bölcseségre épült, vagy nem abból sarjadt, hanem a bölcsesség negatív formájából, a tébolyból, kivétel nélkül mindig szertefoszlik, megsemmisül egy bizonyos idő elteltével, szap-panbuboréknak vagy álomnak bizonyul, tehát nem igazán praktikus.

A bölcsesség magja vagy gyökere a kultúrának és mindenkor sarjadhat belőle a legmagasabb sudarú fa. Ez a tétel fordítva is igaz. Csak az valódi kultúra, amit filozófia hat át minden részletében és köt össze egységbe szervesen. A feltá-madt görög orvos elképpedésén éppen az mérhető le tanulságo-san, mennyire nem szerves a csak szakember tudása nemcsak szimultán a többi tudanyaghoz képest nem, hanem szukcesz-szíve a történeti fejlődésre vonatkoztatva sem. Ezért nem tudja

az orvostudomány mai fejlett formáját a magáéból származtatni. Akármennyire csak képzelt alak ez az orvos, mégis elretent bennünket a maga példájával mindennemű sarlatánkodástól. Már pedig aligha védekezhetnénk a sarlatánizmus vádja ellen, ha olyan népművelésbe kezdenénk, amely kifejezetten szakképzésre, vagy továbbképzésre törs a kevésiskolájúakat „fejtágító“ kurzusokon hajtaná keresztül ilyen vagy amolyan természetű bizonyítvány, diploma, pecsétes írás, kvalifikáció felé. Hiszen még mindennapi iskoláink is valahogy erre tendálnak s csak tökéletlen eredményt érhetnek el. Holott helyes célkitűzéssel és ennek megfelelő megalapozással — melléktermékként — azt a praktikus eredményt is elérhetnék, amelyről emígy még maguk sem merik azt állítani, hogy csak meg is közelítették.

Írásbeli érettségi

Az írásbeli dolgozatokat a több szem többet lát elve alapján átnéztem, majd magam is átnéztem. Megállapítottam, hogy a tanulóknak a tételekről előzetesen tudomásuk nem volt, nem is lehetett, az írásbeli napján is csak módjával kaptak a nemcsak megengedett, de elő is írt, mértékben útbaigazítást. Önállóan kellett tehát dolgozniok s derekas munkát végeztek, mindenesetre megtették a magukét. A kevésbbé önállóak iskolás merevséggel ragaszkodtak ugyan az évközben tanult anyaghoz, kisebb mértékben az rodalmi tételt választók, göröcsöbben már a történelmi tétellel bajmódó három növendék s a stereotíp ismétlődő nevek, adatok és idézetek kissé komikus hatása letagadhatatlan, de ennek a rendszer az oka, nem a tanár, nem is a diák.

Az írásbeli dolgozatok eredménye egyébként a körülményeknek megfelelő. Mint a magyar dolgozatokat bíráló szaktanár úr igen helyesen meg is jegyzi, ítélezéseink közben sohasem szabad megfeledkeznünk arról, hogy maturandusaink három csonka tanév, különösen pedig az idei esztendő zűrzavara után ültek le témájuk mellé, maga a szaktanár úr pedig április végétől június elejéig tanította mindössze őket. Csak helyeselhetjük tehát, hogy olyan jellegű összefoglaló ételt választott számukra, amely mindnyájuknak alkalmat adjon, kinek-kinek tehetségéhez és felkészültségéhez képest, irodalmi ismereteinek és fogalmazásbeli készségének bebizonyítására és önálló gondolkodásának megmutatására. Kár, hogy a tételt nem mindegyik tanuló értette meg. *Íróink és költőink küzdelme népünk szabadságáért. Attekintés.* Csak a mai politikailag túl-

fűtött levegőben eshetett meg, hogy a tanulók egy része „nép” alatt nemzetet, egy másik része meg parasztságot, proletáriátust, általában alsó néposztálybelit értett. Egyetlen tanuló akadt mégis, aki — szintén kettős jelentésűnek érezvén a fogalmat — külön problémaként kezelte dolgozata egész folyamán az osztályharcot az alsó és felső néposztály között s a nemzet függetlenségi törekvéseit a Habsburgokkal és a németekkel szemben. Olyan diák is van, aki a meg nem értés egy még közelebbi határvonalán „költő” elnevezésen lírikust, „író” nem széprodami íróként ért s a szépprózai írókat egyszerűen figyelmen kívül hagyja.

Ami már most a téma feldolgozási módját illeti, megint csak a politikailag túlfűtött napok hatását látom a történeti érzék és látásmód teljes hiányában. A legtöbb értekező a jelenből imputál mult embereknek olyan szempontokat, amilyenekkel azok nem rendelkezhetek: Zrinyi a nép barátja, Szkhárosi Horváth a nagybirtokrendszer ostromozója, Bacsányi az első munkásköltő, Csokonai, akit a lágy németes rokokó megrontott és szinte népellenessé tett. Mihelyt politikai szempontok szerint igazodnak a fiúk, azonnal eltorzul maga a téma. Nem lehet a középkori és reformáció korabeli biblicitást tudatos népvédelemnek elkönyvelni. Toldi sem „parasztfiú”, nem is feltörekvő lángész, mégkevésbé szimbólum, akiben egy egész osztály foggal-körömmel verekszik az életért. Jókai nem anekdotázó öregember és Mikszáth nem tudatos hamisító. Az Elmegyek meghalni nem az osztályharc terméke stb. stb. Az irodalomtörténet tanulmányozása éppen az ahisztórikus látásmódot segítené az időben plasztikusabbá mélyíteni és igazítani.

A téma kidolgozása egyénenként más-más. Kiforrott stílusa alig egy-kettőnek van még. Mügonddal csak egy diák dolgozott, logikusan csak egy másik, egyénien is csak egy harmadik. Az elsőnek különösen átmenetei szellemesek, a másodiknak a téma kettős irányának mindvégig való tartása finom, a harmadiknak a 67 utáni korszak rövid, frappáns jellemzése karakterisztikus.

Fogalmazásuk rendkívül gyarló, de azt hiszem, csak részben tehetnek róla ők maguk. Köznyelvünk egyre kétségbeejtőbb pongyolasága az igazi oka, ha napról-napra nehezebb a tollal élő magyar értelmiség dolga a szellemi munka közben. Csak néhány példát hadd sorolok fel, olyanokat, amelyek meg sincsenek pirosintázva, jelölül annak, hogy a szaktanár úr legjobb tudása szerint is megengedhetőek: karddal a kézben, tollal a kézben (nem kezében. vagy kezükben); mártíros lelkesedés; egyetlenek; teljesen mentesek mindenféle szelídségtől; a népünk szabadsága; Ludas Matyi paraszti fufangja; gyűjtőpontja a Nemzeti Dal a szabadságharenak; naív tisztaság és jóhiszeműség nem a politika (értsd: a politika nem tiszta és nem

jóhiszemű); könnyű romantika; alakjai mindenféle, csak idillikus nem; kültelki, züllött, félállat emberek; regényalakjai hasonlítanak Jókaiéra; a nép gyűlölte egymást; ami az ellentétet kielezi, az a szakadékot megtartja; (a költő) megvizsgálja egy-egy munkás-család életét; a reformáció első eset hazánkban, mikor... Mikor... (s utána egy hosszú mellékmondat főmondatként); Ludas Matyi főszereplője (szereplői h.); a regényírónk; boncolgatás alá veszi; tartják szem előtt; az eddig műveiben; az ellenségünk; a török; népimádata nem ismert háttart; a nép mindig pórul járt; Új szakasz kezdődik így: a XVIII. századnak pedig Bessenyei volt hasonló alakja; lemosni a gyalázatot — gondolta —; Tompa Mihály végzett nagyobb munkát; Ady példátlan kitörései; küzdeni kell (ehelyett: küzdenie kell); míg... addig (nem egyidejűség esetén; ez a hiba különben elég általános); előnyökhöz juttatták (a főmondat állítmánya hiányzik); hagyták volna itt az országot (latinos *coniunctinus verbum dicendi* után); a mezőgazdaságunk jövedelmezőségét; a nép dalai; visszaélések a „való“ és „levő“ particiumokkal, valamint a -va, -ve és -ván, -vén adverbális igenévi képzőkkel; henye és jogosulatlan határozókkal (pld. ebben a korban *mindössze* két klasszikusunk támadt); otromba és paraszti (a két jelző nem kongruens). A példák számát kár volna szaporítani, nyilvánvaló az eddigiekből is, hogy itt csak köznyelvünk teljes megújodása hozhat megoldást.

A fiúk helyesírása kétségbeejtő. De ennek sem ők az okai, nem is az iskola, hanem maga a magyar helyesírás. Három szempontból is. Voltaképpen háromféle helyesírás rontja a gyermekek iskolás ügyességét s teszi őket gyakorlatban esztendőről-esztendőre bizonytalanabbakká és határozatlanabbakká. Az *iskola* az akadémiai helyesírást tanítja, a *hírlapok*, *jólyóiratok és könyvek* a nyomdászipar szentesítette Balassa-féle helyesírást, a *felnőttek*, beleértve a magyar tanár kivételével a tanárokat is, azt a felemás modort, amely ú. n. iskolai helyesírásból, a nyomtatványok emlékképeiből és az akadémiai helyesírás elsajátítási vágyából igen vegyes kórtól gyanánt összeverődött apródonkint. Ha hozzáveszem ehhez negyediknek magát a magyar nyelvet, melynek belső törvényszerűségei minduntalan rugódoznak a helyesírási szabályok ellen, hiszen voltaképpen nem is belőlük fakadók azok, szinte csodálkozom, hogy a hibák száma annyi, amennyi, nempedig kétszerte, sőt tízszerre több. Nehány népszerű hibát, olyat, amit többen és rendszeresen követtek el, tanulságképpen hadd sorolok fel mégis. Az értelmezők elől legtöbbször hiányzik a vessző. A címetek hol németesen (A ledőlt szobor), hol franciásan idézik (A Szabadsághoz). Az idegen szavakat sokszor hibásan (Shely), többször kétféle helyesírás szerint (demokraták) írják. Ugyanazok a tanulók ugyanazt az összetett szót felváltva

írják egybe és külön. Általában komoly fejtörést okoz az összetett szavak írása. A tárgyrág mindig egy s a múlt idő és múlt részesülő hol egy, hogy két -t-je már-már ideges tünetként, valóságos lelki gátlás módjára jelentkezik, minden valószínűség szerint csak azért, mert az alsóbb osztályokban annak idején agyontanították Ő Kétféleségét. (Néha meg javítatlan is marad: lebeget, Elveszet alkotmány, jeléül annak, hogy már a tanári lélek is gátlást kapott, amin nem is csodálkozhatni.) Külön ki szeretném emelni a központosítás problémáját, amely még megoldatlanabb, sőt megoldhatatlanabb a helyesírásnál is mindaddig, míg a magyar nyelvi órákon a magyar mondatokat a német és latin mondatok kaptafájára húzva elemezzük. A helyes központosításról sejtelmük sincs a jelölteknek s szinte már unalmas ismételnem, nem önhibájukból nincs, nem az iskola mulasztásából nincs, nem is a rendkívüli időkre ráfoghatólag nincs, hanem gyors, egészséges, brutális tanügyi reformkérőn nincs.

Mégegyszer összefoglalva mindent: a magyar dolgozatok általában véve sikerültek, az osztályzatokkal egyetérttek. Sőt fel szeretném emelni egyik-másik tanuló érdemjegyét. Zs. dolgozata lehetne elégséges helyett talán jó is. T. S.-é pedig nem „alig“, hanem annak rendje-módja szerint elégséges. D. latin dolgozatát irgalomból sem lehet elégségesnek minősíteni, hadd maradjon tehát a szintén elég gyenge magyar dolgozata elégséges, így legalább a R.-é is az marad. A történelmi tétel kidolgozói mind a hárman elárulták magukról, hogy csak az irodalmi tételtől menekülve választották azilumokul a földreform kérdését, nem szívők igaz szándéka szerinti érdeklődés miatt. Ellenben K. dogozata megérdemelhet jó-t elégséges helyett.

Ugyanezt mondhatom a latin dolgozatokról. Nagyjában megértették a szöveget, mint a szaktanári jelentés is hangsúlyozza. A bajokat nem annyira a szöveghez tapadás okozza, mint az, hogy fejletlen a magyar nyelvkészségük, a latin eredeti *aequivalenseit* nem találják meg. Sem latin, sem magyar nyelvkészségük nem elég érzékeny.

Érdekes tanulságokat ad egy-egy kiragadott részlet fordításának következetes vizsgálata. Az első bekezdés utolsó mondata: *Eundem igitur esse creditote etiamsi nullum videbitis*. Az előbbi mondat-beli *animus*-nak itt két névmási jelzője van: az „eundem“ és a „nullum“, — egymásnak ellentétei, mint a két ige: „creditote“ és „videbitis“. — Az „eundem“-et, a test halála után továbbélő lélek azonosságának kifejezését egyetlen diák fordítja sikerülten „ugyanúgy“-gyal. Rajta kívül még hárman veszik észre, de csak mint szót fordítják le az eundem-et. Figyelmet érdemel azonban, hogy *elégséges* dolgozat szerzője, akinek dolgozatát a szaktanár „elégtelen“-re ítélte,

észreveszi, sőt lefordítja sok jeles és jó dolgozattal szemben. Vannak, akik az impurumban lefordítják, de a purumba már nem látják szükségesnek beírni. A nullum melléknévi voltát megint alig veszik észre egyen-ketten, nyugodtan fordítják főnévi „semmi“-vel, mintha „nihil“ volna. A legelsőnek említett diák következetes marad és, mint az „eundem“-et („ugyanúgy“) a „nullum“-ot is határozóval fordítja: egyáltalán nem.

A magyar nyelvérzékre jó példa: „dormientium animi“-t „az alvók lelkei“-nek fordítják. Hárman fordítják az „alvók lelké“-nek helyesen, egy másik szellemesen megkerüli: az alvó lelkek.

Még sok ilyen próbát lehetne végezni. K. dolgozata talán jó-t is megérdemel, B., B. és F. dolgozatának érdemjegyei aránytalanságot mutatnak. M. esetleg felemelhető *elégséges*-re az „ugyanaz“ miatt (?). D. dolgozatát nehéz volna *elégségesre* emelni.

A német írásbeli dolgozatokra vonatkozólag külön óhajtók megemlékezni a német szöveg magyarra fordításáról, külön a szabad fogalmazásról.

I. A szöveg hiánytalan megértése nem volt nehéz, néhány esettől eltekintve sikerült. Annál több baj van azonban a fordítás magyartalanságával, mint a szaktanári jelentés is kiemeli. A szaktanár úr különösen a határozatlan névelő helytelen használatát hangsúlyozza, de ezenfelül még egész sora ékteleníti a dolgozatot a magyartalanságoknak.

1. Helyesen: A „Hamletet“ olvastuk, vagy „Hamletet“ olvastunk. Helytelenül: „Hamletet“ olvastuk, mert ez azt jelenti, hogy Hamlet műveit. Nagyon sok dolgozatban így áll. — Egészen félreértették, akik úgy fordítják, hogy Hamletről olvastunk.

2. *Angeboren*, helyesen „vele született“ vagy „örökölte“, tehát verbum finiummal. Az esetek nagy többségében „vele-született“ alakban látjuk, igenévnék fordítva, vagy „örökölt“, ugyanúgy. Félős, hogy még a közül a néhány közül is, akik „vele születettet“ írtak, többen igenévnék tekintték és csak azért írták külön, mert nem tudják az összetett szavak helyesírását.

3. A „gondolkozik“ helyett több dolgozatban „gondolkodik“ olvasható.

4. „Die meisten“ fordítása majdnem minden dolgozatban „a legtöbb“.

5. Változatos, magyartalan és erőtlen fordításokat termelt ki az „und er sagte“ mondatocska. Legtöbbször a szöveghez szósz szerint tapadva fordították: „és erre ő mondta“.

6. A főnévi igenév személyragos alakjainak használatával nincsenek tisztában.

II. A szabad fogalmazvány, a tanuló életének egy nap-

járól, stereotíp, tankönyvízü tömondatok, a dolgozat nagyszázalékában többnyire azonosak. Egészen gyanúsak látszik két diák esete, pedig semmi más nem történt, csak hogy ugyanazokat a részleteket írták be egy előre az osztályban megbeszélte gyűjteményből. Közös hibák „ich pflege“ pflegte helyett kivétel nélkül. — Villanyosra mindenki „auf“ nélkül vár. A jobb dolgozatok egyéni variánsokat is adnak, humorizálnak, epizódokat komponálnak a sivár ősanyagba. Különösen változatos a fiúk szókincse az ételek, a menü leírásában. Nagy körültekintéssel részletezik az öltözködési processus ruhadarabjait, mégis megesik, hogy valamelyik fiú nem vesz nadrágot.

A leghibátlanabb fogalmazvány sem sokat ad a német nyelv szelleméből.

K. dolgozatát elégségesre kellene leszállítani, olyan rossz a fogalmazványa.

A három görög dolgozat egyformán jeles, különösen a másik két nyelvi dolgozat általános színvonalához viszonyítva. Ennek az oka egyfelől az, hogy a görögösök száma, amúgy is az osztálynak csak egy részére, mégpedig a kisebbik és jobbik felére szorítkozik, érettségire meg még ebből a kis csoportból is a legmerészebbje jelentkezik, igazán a legeslegjobbak. Mindezt tekintetbe véve mégis öröm volt olvasni a fordításokat, (különösen az egyiket), hiszen arról tanúskodik mind a három, milyen *conditio sine qua nonja* a görög nyelv tanulmányozása a klasszikus oktatásnak, s milyen *conditio sine qua nonja* a görög tanításnak a magasabb értelemben veendő filológiai képzés, az egész gimnaziális nevelésnek pedig a klasszikus nyelvek oktatása. Érdemes felvetni a többi dolgozatok eredményeinek láttán a kérdést: az igazán sikerült dolgozatok szerzői közül mekkora a görögösök percentszáma. Tudom, hogy az objectív felelet *circulus vitiosus* teremt (a jobb tanulók görögösek, vagy a görögösök jobb tanulók?), de azért a megoldások „szenzációi“ mégis a görög tanulás javára bilentik a mérleget. A görög nyelv ifjú tanára egyébként jól teszi, ha sikerét Mária Terézia rendként fogadja el, mert még Herodotosból is veszélyes ekkora porciót kijelölni, amekkorával ő megterhelte növendékeit s melyen azok könnyen elvérezhettek volna. Ám a merész kísérlet sikerült s minden dícséretet megérdemel.

Szöbeli érettségi.

Az érettségi vizsgálatot megnyitó értekezéslet az írásbeli dolgozatok érdemjegyeinek alapján valamennyi jelöltet szóbeli vizsgálatra engedte.

Magyar nyelvből és irodalomból két-két tételt kaptak a maturandusok. Az első tétel irodalmi, a második nyelvi tétel volt. Más évekhez viszonyítva talán kevesebb olvasmányon alapult a fiúk tárgyi tudása, magáról az irodalomról azonban teljes képet kaptak és vittek magukkal mégis. Az a benyomásunk a hallottakról, hogy mindazokon túl, ami elmélet és adat, kaptak valami többet és jobbat, ami elkíséri őket az életbe, ott velük marad és ezután életüket formálja és alakítja majd, ez pedig a mi középiskolai irodalmi oktatásunk tulajdonképpeni értelme és célja: az irodalom szeretete és az olvasás okozta gyönyörűség tudatosulása bennük. Különösen azt óhajtom kiemelni a szaktanár úr rövid ideje tartó, de hatásában úgy veszem észre mégis döntő jelentőségű pedagógiai magatartásából, miszerint az olvasásvágyat és az irodalomszeretetet az által kísérelte meg második természetévé tenni tanítványainak, hogy a legújabb irodalmat is elemzése tárgyául tekintette s ezzel mintegy természetessé tette az átmenetet az iskolás olvasás és az iskolán kívüli művelődés között. Ezzel aztán elérte azt is, hogy bár az irodalmi stúdiumok történeti részét kissé lanyhán fogadta és feléből-harmadából végezte az ifjúság, annál nagyobb kedvvel fordult a modern irodalom felé s annál érdeklődőbb olvasottságról tanúskodott a mai könyvek világában. Mikszáth Kálmánról, Ady Endréről, Móricz Zsigmondról, Szabó Dezsőről, a népi írókról nagyon szép feleletek hangzottak el, klasszikus költőinkről nemkülönben. A nyelvi tételekről adott feleletek két véglet között mozogtak: nyelvünk életéről színvonalas előadások számoltak be, nyelvünk grammatikai törvényei iránt ifjúságunk úgyszólván semmi érdeklődést nem tanúsít.

Történelemből minden egyes jelölt kapott egy-egy összefoglaló és egy-egy részletkérdésre vonatkozó tételt. Meglepő volt a feleletek precíz fogalmazása és szellemtörténeti szempontjaik magas színvonala. Elvezet volt hallgatni különösen a közjogi, a gazdasági és kultúrtörténeti fejtegetéseket, amelyek mind a történeti fejlődés érzékeltetését tárgyalták és kivétel nélkül arra irányultak, hogy jelenlegi helyzetünket praesens perfectum formájában tüntessék fel, mint rég letűnt századoknak és az aligmult napjainak eredményét. Ha valaha szükséges volt, úgy éppen napjainkban rendkívül fontos, hogy ifjaink az időben plasztikus látásmódot szokjanak meg és történeti tudatosságuk mennél elevenebbé váljék. Van egy külön megdicsérni

valóm a szaktanár úr történetlátásán: demagógia nélkül demokratikus az és mélyen református a nélkül, hogy valahol is ríktóvá, vagy hivalkodóvá alacsonyodnék.

A latin nyelvű stúdium, nem győzöm elég helyt eleget és eléggé hangsúlyozni, voltaképpen nem nyelvi, nem is irodalmi, hanem történelmi jellegű kellene hogy legyen minden gimnáziumban. Sajnos, ritka helyen válik azzá. Itt valahogy azt éreztem, hogy a helyes irányban haladt a legtöbb diák, még azok is, akik csak botorkáltak. Az elmúlt három szerencsétlen esztendő kilúgozott a gimnázisták fejéből mindent, ami nyelvtan, vagy nyelv, vagy irodalom s csak azt hagyta meg, ami tiszta philologia és ami — olyan, amilyen, de mégis: historia. S érdekesen és örvendetesen tapasztaltuk, meg mennyi ilyen megmaradt — szinte idekívánczik ez a groteszk kitétel: dacára a dacarandóknak. Várakozáson felül jól fordítottak a fiúk, kevés kivétellel értették a szöveget hiányos szótudásuk ellenére, lebirkózták a nyelvi nehézségeket, noha alig derengett a tudatukban a mondattan halvány emlékképe és igen tisztes mértékben tájékozódtak a régiségtan útvesztőiben is. A három görög érettségiző fölünyes nyelvkészsége és szokatlan philoogiai készsége még csak mélyítette ezt a főntebb vázolt aránylag igen kedvező benyomásunkat. Platont és Sophoklest kapásból jól fordítani napjainkban, mikor egyetemünkön ebben a szemeszterben egyetlenegy görögszakos tanárjelölt sem tanult, egészen rendkívüli és fölöttebb örvendetes jelenség. Hogy a nyelvvel egyszerre végezzek, megemlíthetem még azt a másik örvendetes jelenséget is, hogy a német nyelvi tanulmányok terén a politikai változások változatlanul hagyták e tanulmányok irányát és színvonalának komolyságát egyaránt. A szaktanár úr szeretetreméltó egyénisége, lelkének derűje és egyensúlya, művetségének magas fajsúlya ezt a megnyugtató kulturális képet bizonyára csak fixálta, ha ugyan nem előhívta.

A matematika és fizika egy kézben volt, úgy tudom, nem is csak az idejében, hanem megelőző években is már. Tegyük hozzá mindjárt: barátságos, de erős és szakavatott, mondjuk ki nyíltan: áldott kezekben volt. Én, aki diák, tanár és érettségizető professzor létemre már harmadik vonatkozásba kerülök e tárgyakkal és elejétől fogva máig úgy szoktam meg, hogy különösen a matematikát alig értik az osztályban egy törpe kisebbség kivételével egynehányan, egyik ámulatból a másikba estem, tapasztalni kényszerülve, hogy ezúttal viszont az értetlenség a fiúk részéről a ritkábbik eset. Annál több volt a lebiggadt, pontos, elegáns feleletek száma, sőt az önálló, egyéni vonalvezetésre is akadt nem egy példa. Hadd írjam ide az egész helyzet jellemzésére egy őszinte vallomásomat: az egész érettségi vizsga alatt csak azt sajnáltam mintegy irigykedve, hogy én a tanár úrnak már csak felülbírálója lehetek, tanítványa,

sajnos, már nem. Ritka élmény úgy kiszakadni látnunk az életbe 26 fiatalembert, hogy matematikai világképet és természettudományos világszemléletet visznek el magukkal.

Ami már most a vizsgálatot a maga egészében, mint egyiséget illeti, azt hiszem, véglegesen eldöntötte a régi pört: neveljen-e az iskola, vagy tanítson. A Sybillakönyvek csodája ismétlődött esetünkben, az, idén immár harmadik ízben. A 9 könyvből igazán csak egyetlenegy maradt idénre. S ímé, fiaink ebből az egyetlenegy könyvből tanulták meg mindazt, amit boldogabb időben 9-ből sajátíthattak el. Mindezt nem tehették s nem is tették volna meg, ha az öreg kollégium csak tanít, nem nevel. Mert ahhoz a csudához, hogy egyetlenegy könyvből sajátítsuk el 8 másíknak drága tartalmát is, nem elegendő sem az éles ész, sem a kiváltképpen ügyes tanítási rendszer. Ehhez nem memória szükségeltetik legfőképpen, nem is iskolamesteri ügyeskedés, hanem becsület, tisztesség, erkölcsi komolyság és komoly elszántság, bizony aligha kevesebb és aligha más, mint a naponkint felvett keresztviselés elkötelező imperatívusa. Iskolamesterek előbújnak a pincéből és munkához látnak. Nincs szertár, nincs térképtár, alig van tankönyv, még körző és vonalzó sincs, szabadkézzel kell kört kavartani a nagytáblán: de van nekiveselkedő kedv, kötelességérzet, hivatástudat, mélységes tisztelet és szeretet a másik fél iránt és megindul a munka, pedig tüzelő sincs, ennivaló sincs annyi, amennyi a lélek porsátorát elegendő mértékben bemelegíthetné. S itt a végén a csudálatos eredmény: az elvetett mag nem tízannyit termett, mint egyébkor, de húszannyit, mint talán még soha se máskor. Egyedül Istené a dicsőség érte és általa.

Tudom én jól, hogy mindennek van fonáka s ha valamely pedagógusvénájú Lucifer idejönne, minden szépnek adhatná visszaszámítástát, akárcsak a tragédiabeli őse s kergethetne bennünket a kétségbeesés szakadékanak a széléig, vagy rúghatna felénk acsarkodva, most, hogy Isten előtt alázatosan, fejünk meghajtva állunk: fel a porból, állat! De mindez hasztalan történnék azután már, hogy tudatosult tekintetünk számára feltárult a debreceni református kollégium ősidők óta egyugyanazon titka: a töretlen gerinceké és a vastag nyaké. A kollégium azért tanít, hogy a tudományok tiszta fehér tűzében karakterek acéljai edződjenek.

Ezt tudja csak mosolygunk minden luciferi erőlködésen. Hiszen — tudjuk ezt is jól kezdettől fogva, a kollégium váltig berzenkedett ellene, mégis érvényes törvény lett belőle — maga az érettségi vizsgálat sem valódi mértéke a kollégiumi értékek rendszerének. A kollégiumi értékrendszer az érettségi vizsgálat mértékrendszerében mindig irracionális végeredményt mutatott, hiszen a kollégiumi értékeknek sohasem volt, nem is lehetett igazi értékmutatója. Az érettségi vizsgálat éppúgy siet

és rohan, mint a tanévek, a hetek, a napok, az órák, sőt a percek a tanterv, a tanmenet, az órarend és az óravázlat riasztó, hajszó, megállást nem tűrő, elmélyedést nem ismerő ostromcsapásai alatt. Az érettségi vizsgálaton az elnök és a kormányképviselő nem bizonyosodhatnak meg a maturandusok igazi, belső értékeiről, legfeljebb elhiszik lojálisan a szaktanár urak referátumait róluk, örvendezvén, tiszta szívből, ha a vizsgálat idegfeszültségei közben kompromittáló, a referátumot meghazudtoló brutális esetlegesség nem zavarta meg a békés látókört.

Az érettségi vizsgálatot a Thun-féle rendeletek honosították meg hazánkban, Eötvös és Trefort ittfelejtették s azóta mai napig itt éktelenedik közoktatásunk corpusán, mint nem a szerves egységből nőtt, sőt annak vesztére fejlődő rákos szövődmény. Az érettségi vizsgálatot el kellene törölni s helyette megszervezni az egyetemi felvételi kollokviumokat, még pedig olyan formában, ahogyan azt a hazánkban körülbelül mégis legszínvonalasabban funkcionáló tudományos életközösség, a budapesti br. Eötvös Kollégium már évek óta megvalósította. Több napon keresztül érintkezik itt az ifjúság leendő vezetőivel barátságos együttélés, fesztelen beszélgetés, majdnem vidám vendéglátás keretében s így tetszik meg apródonkint, ki odavaló, ki nem. Tévedni emberi dolog, de talán ilyen módon mégis csak kisebbedik a valószínűségi tört számlálója, a nevezője pedig nő.

Az ideai érettségi vizsgálatok alkalmából a kiégett nagytemplom tözsomszédságában az anyagi javaitól megfosztott kollégium bölcséjében fekszik, mint újjászületett kised, maga az érettségi vizsgálat pedig koporsójába roskadt, mint rothadó kadáver, látásaim szerint mindenestre.

Tanítóképzés és egyetem.

I.

1922-ben írtam, 1923-ban jelent meg *A magyar alsó-néposztály lelkialkata és a népiskolai reform* c. dolgozatom. Ennek 44. lapján ez a néhány sor olvasható: Bár a részletes tervelgetés utópisztikusan naív hibájába nem szeretnénk beleesni, mégis meg kell említenünk, hogy a még elvégzendő tudományos munka mellett a következő reformokban gondolnók feléledni a partikuláris iskolarendszert: a) az egyetemi képesítéssel bíró és a többi hasonló képesítésű tisztviselővel egyenlő elbánásban részesülő tanítóban az akadémikus rektort; b) a nyolcosztályú középiskolában, ha a gondolatot még inkább kiépiténők: a partikulát; c) az ösztöndíjakkal, internátusokkal

és alumneumokkal jól felszerelt centrális középiskolában az anyaintézetet. Valamivel alább ugyanezen a lapon: amíg a) a magyar partikuláris kollégiumok intézményei modern formában fel nem támadnak és b) a mai tudomány teljes egészében meg nem szólal a benne tanulók nyelvén, addig akármi egyéb születik a népoktatási reform körül, csak előmunkálat gyanánt fogadhatjuk el. 1939-ben jelent meg *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja* c. munkám. Ennek 277. lapján ezt írom *Az új magyar tanítóképzés-ről*: Tanítóképzésünk még mindig nem került fel az egyetemre. Partikuláris iskolarendszerünkre sem próbáltunk még visszatérni. Egyetlen kötelességem ezek után csak annyi, hogy megint egy új alkalom adódván, megint elismételjem 1922-ben első ízben hangoztatott szerény véleményemet, mely egyébként e könyv elején teljes egészében olvasható: „Ceterum censeo...”

Ezúttal harmadízben kell nyilatkoznom. Bizvást megmaradhatnék ezúttal is a „Ceterum censeo...” ismételt hangoztatása mellett. Hiszen a közben eltelt 6 esztendő óta sem történt ezen a téren semmiféle intézkedés. De most nem végezhetek a témával ilyen könnyen és egyszerűen. Tanítójelölt kisasszonyok fordultak hozzám azzal a kéréssel, legyenek döntőbírájuk, mert vitába elegyedtek a tanítóképzés mikéntjének nehéz problémájában. Nem tudják, hogy lenne jobb, ha a jövőben egyetemet végeznének a leendő tanítónők, vagy elegendő volna számukra egy nagyon modern alapokra fektetett, alapos képzést ígérő, jól megreformált tanító-akadémia. Meghallgattam újra fellángoló parázs vitájukat; ez a vita a puszta odahallgatásom következtében ankéttá szelídült; az ankét a kérdéskomplexum problémásításává értelmesedett s körülbelül ebben a formájában kapja most a szíves olvasó.

II.

Az egyetem — egyetem, a tanítóképezde pedig szakiskola, ebben, azt hiszem, valamennyien megegyezünk. Ha mai iskolaszervezetünket figyelmes szemmel vizsgáljuk meg, a következő érdekes, idevágó felfedezést nyerhetjük. Van egy egyetemes elemi iskolánk a 10. életévig, ez akkor trifurkálódik. Egyik csoport gyerek elemi iskoláját folytatja tovább, a másik polgári iskolába, a harmadik gimnáziumba megy. A gimnázisták bevallott célja előkészület az egyetemre, az elemisták nemsokára abbahagyják iskolai tanulmányaikat, a polgári iskolások szakiskolákban kapják későbbi kiképzésüket. Ha a tanítóképezdeseket nem számítjuk, a kereskedelmisták, ipari és mezőgazdasági középiskolások, a későbbi ipari és kereskedelmi tanoncok, postások, vasutasok ülnek a polgári iskola padjaiban. Az érettségig túl is van egy ilyen trifurkáció. Sokan nem tanulnak

tovább, elhelyezkednek az élet olyan alkalmában, ahová magosabb képesítést nem kíván a kvalifikációs törvény. Az érett-ségizettek egy nagy tömege beiratkozik a tudományegyetem valamelyik fakultására. Sokan mennek azonban műegyetemre is. Figyeljük meg jól: a műegyetemen tanuló mérnök-, állat-orvos-, bányász-, vaskohász- és erdészjelöltek nagyon hasonlítanak a volt polgáristákból rekrutálódott szakiskolásokhoz. Még a képezdészekhez is hasonlítanak a kereskedelmi- és egyéb szak-középiskolai tanárképzősök a műegyetemen.

Ha a tanítókat megint csak kivesszük a sorból, szinte tételként jelenthetjük ki, hogy a gimnázisták életük későbbi szakaszán a szellemmel, a szakiskolások az anyaggal fognak bántani. Ugyanezt állapíthatjuk meg egyfelől az egyetemistákról, másfelől a műegyetemistákról. A probléma ezek után valahogy így fogalmazódik meg: vajjon a tanítójelölt a szellem, vagy az anyag leendő gondviselője? Ne szentimentáliskodjunk, mert a tanító elsőrendű kötelessége az írni-olvasni-számolni tanítás. Még ha hozzávesszük is az éneklést, rajzot, testnevelést, kézimunkát és egyéb ügyességeket, még akkor is csak mechanikus készségek elsajátíttatásáról van szó. Tovább megyek: földrajz, természetrajz, természettan, polgári jogok és kötelességek, valamennyien alig többek fennálló érvények és terminus technikusok pontos beemléztetésénél. Amit nevelésnek szoktak mondani, az is szoktatás és illemtani szabályok érvényesítése. Úgy-hogy, akármennyire élőlényekről van is szó az elemi iskolában, megállapíthatjuk esetleg, hogy a tanító anyaggal, mondjuk így: „emberanyaggal” dolgozván, csakugyan elég és megfelelő, ha szakiskolát végez.

De ha mégis az derülne ki kellő megvitatás során és eredményeképpen, hogy a tanító mégsem emberanyaggal, mégis csak emberrel dolgozik, még mindig nem bizonyos, hogy nem szakiskolába való. Akkor is felvethető esetében egy újabb probléma. Vajjon ebben az esetben is mi a voltaképpeni feladata? Vajjon nem egy bizonyos, alacsonyabbrendű kultúrigényt kell-e kielégítenie? Vajjon ennek a kultúrigénynek a kielégítése végett szüksége van-e neki magának a teljes kultúrára, vagy megelégedhetik a kultúra egy részével, már akár úgy, hogy en miniature tesz szert erre a kultúrára, akár úgy, hogy a kultúrának csak bizonyos részei bírnak reánézve jelentőséggel és érdekekkel is? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásánál a voltaképpeni probléma nem is az, amit a kérdések magukban rejtenek. Nem az, hogy mit értsünk ilyen másodlagos, vagy kisebb jelentőségű kultúrán. Az a problematikus, vannak-e, lehetnek-e a kultúrának ilyen önmagukban is jelentős részei, vannak-e kultúracserepek, vagy csak egységes, egyetlen, osztatlan, teljes kultúra van. Ha vannak kultúracserepek, akkor bizvást felvethetni ilyen és ehhez hasonló kérdéseket: mi szüksége van annak

a tanítónak, aki a szótagoló, majd értelmes, végül a szépolvasást próbálja növendékeivel elsajátíttatni, az irodalomtörténet és irodalomtudomány behatóbb tanulmányozására? Vagy. A húszig, esetleg százig, vagy akár ezerig és tízezerig való számoltatásnak mi köze tulajdonképpen a felsőbb matematikához. Végül. Miért kell összhangzattan, zenei formatan, ellenponttan, hangszerelésttan, sőt némi zenetörténet is annak, aki későbbi éveiben alig fog egyebet tanítani énekórán, zeneköri alkalmain néhány nagyon egyszerű szerkezetű parasztnótánál. Ám ha csak egységes, egyetlen, osztatlan kultúra van, akkor csak az közvetíthető s a közvetítőnek is teljes, osztatlan kultúrájának kell lenni, különben a vállalkozása nem sikerül.

Tegyük fel ismét a továbbkorbácsoló eshetőséget, azt, hogy behatóbb vizsgálat azt deríti ki, hogy csak kultúra van, kultúra-cserepek ha feltehetőek is, nem nevelő erejűek, tehát nem is nevelési expediensek. Még mindig nem kell megadnunk magunkat, még mindig akad új felvetni való probléma. Ha csak kultúra van, mi az a kultúra? Valamilyen tartalom inkább, vagy valamilyen forma? Ez azért probléma, mert tartalommal nevelni súlyos és — valljuk meg az igazat — meddő folyamat is. De azért is kell erről a kérdésről komolyan és ne félmegoldást ígérő módon beszélnünk, mert — amennyiben hibának bizonyul a tartalommal való nevelés — bizony meglehetősen elterjedt és széles gyakorlattal dicsekvő hiba. Azok a diákok, akik magánúton, nem is mindig képesített tanítóktól tanulnak muzsikálni, többé-kevésbé mindnyájan így tanulnak. Darabokat tanulnak — lehetőleg kotta nélkül — lezongorázni vagy elhegedülni. Irodalmi nevelésünk sem sokat különbözik ettől. Irodalmi műveknek kell ismernünk a tartalmát, költeményeket kell megtanulni „könyv nélkül“. Ha hibának bizonyul a tartalomra, vagy tartalommal nevelés, annak a ténynek a fel-nem-ismeréséből táplálkozott ez a hiba, hogy tartalom és forma egymástól elválaszthatatlan egységben fordulhatnak elő csak és így a tartalommal nevelés voltaképpen éppolyan formai nevelés, mintha nem a tartalomra törekednék, csak persze tökéletlenebb és gyarlóbb s a nevelő voltaképpen nem is tehet róla. A probléma ebben az esetben is más és több, mint amiről beszélünk. Azt kell megállapítanunk, mi az elvégzendő feladatunk elemi iskolai nevelés közben. Egy bizonyos kultúraállagot továbbszármaztatnunk az utánunk következő generáció számára, vagy pedig kultúra-készségeket és képességeket fejleszteniünk nála, hogy egyrészt átvehesse és magáévá tehesse azt a kultúrát, amelyet tőlünk örökölt, másrészt tovább is tudja a maga erején és a maga szája íze szerint fejleszteni ezt a kultúrát. Első esetben elég a tanító számára egy alsóbbfokú iskola, melyben a továbbszármaztatandó kultúra-állagot felvételezheti, másik esetben abba a tudományos intézetbe kell mennie, ahol kultúrkészségei és ké-

pességei a legmagasabb fokon kifejlődhetnek, sőt funkcionálni is kezdenek.

III.

Mondjuk, ismét a második megoldásra szavaztunk, mégsem kell feladnunk eddigi pozíciónkat ebben az esetben sem. Nem vitás, hogy a középiskolai tanárnak egyetemen a helye, hiszen akárhányszor hetedik-nyolcadikos diákokat tanít, lehetetlen feladat volna ez számára, ha előképzettsége nem volna ezeknél az osztályoknál jóval több és magasabbfokú. De a tanító hat-hét-nyolc-kilenc-tíz, legfeljebb tizenkét, nyolcosztályú elemi esetén tizennégy éves gyerekekkel bajmódik, könnyebb a dolga sokkal, nem igényel olyan magasfokú képzettséget.

A megoldás nem ilyen könnyű, nem is ilyen egyszerű. Feltevés az csak, amely bebizonyítva még nincs azáltal, ha hangoztatjuk, hogy könnyebb a kisgyerekeket kultúrálni, mint a nagyokat, vagy éppenséggel, hogy kevesebb kultúra elégséges amazokhoz, mint emezekhez. Azonkívül van ennek a kérdésnek még egy fejlődéslélektani és egy osztályharc-jellegű oldala is. A fejlődéslélektani oldalról nézve az ügyet, azt kell kérdeznünk, vajjon megoldottuk-e már külön-külön a kisgyermek, a növénygyermek, a serdülő és az adolescens pedagógiai nehézségeit, vagy egyáltalában megoldhatjuk-e azáltal, ha a közöttük kétségenkívül fennálló és pszichológiailag tapasztalható különbségeket tudomásul vesszük? Ha a kérdésre szerényen azaz felelünk, hogy aligha, ismételni tartozunk egy korábban felvetett kérdést: hátha a kisgyermek éppúgy a teljes kultúrát igényli, akárcsak az adolescens? Az osztályharc-jellegű kérdés is jogosult ma még, később talán, idővel, enyhülhet az éle. Most azonban teljes élességgel felvethető, fel is vetendő, valahogy illetéknéppen: elemi iskola és közép iskola mindenkor ezt a kétféleséget is jelentette eddig, alsóbb néposztály és közép-osztály számára nyitott iskolák. A csak-elemiiskolát végzettek ezentúl is leendő alsó néposztálybeliek, nagyon kicsi percentjüket tekintetbe nem véve. Vajjon, kérdelem szerényen, az alsó néposztálybeliek nem igényelhetik, nem is jussolhatják a teljes és egészen magasfokú kultúrát, az csak a közép- és felsőosztálybeliek privilégiuma? Erre a nagyon fájó és mindenképpen kínos kérdésre csak akkor válaszolhatunk kibékítően, ha feltételezzük, hogy a kultúra lehet többé-kevésbé differenciálódott, vagy derivátlan, de nem lehet alacsonyabb- és magasabbfokú, sem teljesebb vagy hézagosabb. Újabb kérdés: lehet-e a magas kultúrát derivátlan állapotában adagolnia másnak, mint valakinek, akinek magas a kultúrája?

Mondjuk, hogy nem lehet, még mindig nem kényszerültünk egyetemre. Még mindig feltételezhetjük, hogy a kultúra-

adagolás helyes módja módszeres eljárásokon múlik, ilyen módszeres ügyességhez eljuttatni az embereket pedig — világos, hogy szakiskolai feladat. Az a bökkenő csupán, hogy az ilyen módszereskedés legtöbb esetben meddő ügyeskedéssé züllik a gyakorlatban. A gyakorlat ugyanis azt a feltevést látszik igazolni, hogy a közelmúltban is, és minden idők minden iskolai nevelő munkája közben nem a módszeres ügyeskedés ért el valóban értékes eredményeket, hanem a tanítók egyéniségének, még pedig mindig a belőlük áradó kultúrtelítettség magávaalsodró erejénél fogva. A kérdés tehát ezúttal is átalakul s arra kíváncsi: elsajátítható-e a tanítás mestersége, művészete, vagy tudománya? Mert ha igen, akkor szükség van módszerre és a módszer szorgalmas megtanulására, ha nem, akkor mindenkor a kultúrtelítettség a döntő faktor s most már jogosnak látszik a döntő kérdés feltevése: eljuthatunk-e a kultúrtelítettség állapotaiba egyebüttl, mint a legmagasabb kultúra lelőhelyén, az egyetemen? Mert ha nem, akkor a tanítóknak egyetemen a helyük.

IV.

Hallgattassék meg a másik fél is, *audiatur et altara pars*. Mindazokat a problémákat, amelyeket eddig felvetettünk, megválaszolhatná valaki igen bölcsen valahogy másképp is. Ilyenformán.

Kérem szépen, a tanító emberekkel dolgozik, igazuk van, nem szakiskolába való. A teljes kultúra birtokában kell lennie, ez a kultúra formális képzés útján kell, hogy szerves részévé váljék szellemi életének, de azt, ugyebár, valamennyien belátjuk, hogy ez a kultúra derivátlan, semmiesetre nem olyan differenciált, mint az, amely a gimnáziumi életben jut teljes kifejtésre, éppen a későbbi egyetemi évek érdekében. A tanító tehát nem kell, hogy egyetemre menjen, először azért nem kell, hogy ezt tegye, mert már indulásnál valahogy másképpen kezdte. Ha ő, úgy ahogy van, egyetemre mehet, mi szükség akkor a gimnáziumra? Ha a gimnázium nem nélkülözhetetlen és kikerülhetetlen előfeltétele az egyetemi oktatásnak, mire jó tulajdonképpen? Másodszor azért nem kell a tanítónak egyetemre mennie, mert derivátlan kultúrát egyebüttl is kaphat. Menjen egy létesítendő tanítóakadémiára. Hiszen voltak idáig gazdasági, theologiai és jogakadémiák, gazdasági középiskolai szaktanárképző akadémiák, kereskedelmi és keleti kereskedelmi akadémiák. Legyenek tanító akadémiák is.

Harmadszor azért is akadémiára való a tanító, mert van, hogyne volna, megtanulható, elsajátítható, begyakorolható tanítási módszer is. Ami pedig a tanító egyéniséget és a kultúrtelítettséget illeti, nem lehet mindenki született tanító. A tani-

tás mesterség a maga igazi jellege szerint, nem pedig művészet s bár meg kell adni, vannak istenadta tanító-művészek, vannak becsületes és szorgalmas lelkek is, akik akarással és kitartással pótolják azt, amit a természet megvont tőlük, a spontán, ad hoc és bőségesen áradó egyéniséget. A kultúrtelítettség is nagyon szép dolog, de nem mindenki tudós típus, a tizenkettőbelőlünk-egy-fajta közönséges ember a helyes módszerrel nemcsak a tanító egyéniséget pótolhatja magában, hanem a kultúrtelítettséget is. Menjen hát a tanító a jövőben tanítóakadémiára, mert deriválatlan kultúrára és hatékony, jó módszerre ott tehet szert igazán. Ennél többre pedig, tehát egyetemre, komoly belső lelki szüksége nincs. azért spórolja meg már előzőleg a gimnáziumi (eddig: felső) osztályokat.

Mit lehetne minderre válaszolni?

Röviden talán ennyit. Az egyetemre a gimnáziumból leendő papok, jogászok, orvosok és tanárok mennek. De egyetemre akárki mehet, volt csakelemista is és elviheti onnan mindazt, amit egy volt-elemistának elvinnie képességében és hatalmában áll. A leendő tanító is mehet egyetemre s elviheti onnan azt, amit egy leendő tanítónak elvinnie képességében és hatalmában áll.

Másodszor. Deriválatlan kultúrát csak az adhat, akinek maga személyét illetőleg teljes és eléggé differenciált kultúra jutott osztályrészéül. Ilyen kultúrát kizárólag csak az egyetem adhat, a tanítónak tehát egyetemen a helye.

Harmadszor. Egyetemen a helye a tanító egyéniség, kultúrtelítettség és a módszer egymásnak szaladó probléma-halmazata miatt is. Mert van ugyan módszer, bizony van, hogyne volna, megtanulható és elsajátítható, sőt megtanulandó és elsajátítandó. De ez a módszer csak abban az esetben rendkívül hasznos szellemi szerszám, ha magából a tudományból belülről folyó valami, nem holmi száraz, üres, értelmetlen technikai fogás-rendszer. Tudományos módszer — tudományos munkaközben: megint csak az egyetemen kapható. Ez az oka annak, hogy az eddigi és mostani módszereskedő tanítók és tanárok nem komoly pedagógiai munkaerők, csak alsóbbrendű mesteremberek, mert részben a képezdékből, részben a tanárképző intézetekből, gyakorló iskolákból és gyakorló gimnáziumokból, tehát nem komoly tudományos munkaközösségekből kerültek ki. Aki pedig azt hiszi, hogy egyébbel nem érhet el pedagógiai hatást, mint saját kultúrtelítettségével, az egyszerűen téved és legtöbb esetben igen hamar és igen keservesen csalódnai szokott. Tanító egyéniség nélkül tanítónak lenni is képtelenség, de ahhoz is egyetemre kell menni, hogy az ember beláthassa, milyen sok tanító egyéniség szaladgál a világon, akinek ilyen lelki alkatáról sejtelve sincs, míg az egyetemen fel nem vilá-

gosult és nem tudatosult. A tanítónak tehát már csak e miatt a háromféleképpen-egy ok miatt is egyetemen a helye.

V.

Utolsó probléma: mikor menjen egyetemre és mit hallgasson ott?

Nem feladatunk jelenleg azt határozni meg, milyen előzmények után kerüljön az egyetemre. Ez attól függ, megmarad-e a practice érvényben lévő képezde, vagy az elméletben jelenleg érvényben levő, de voltaképpen szünetelő liceumnak ad helyet, esetleg valami új akadémiát szerveznek majd a kettő helyett. Mindegy. Az is lehet, hogy újra életbelép valami latin-görög-idegennyelvmentes gimnázium-féleség és végképp megszűnik a tanítójelöltek mindenfajta szakiskolája. Elég az hozzá, hogy a tanító közép fokú kiképzésének a végén kerüljön az egyetemre s elég, ha csak két évet tölt el ott. Ne feledjük, hogy teljes, de derivátlanabb kultúrát kell magával vinnie, mint fakultásbéli társainak s ennek a kultúrának formális és módszeres elemei a különösen jelentősek számára.

Mit hallgasson? Enciklopédikus kultúrát, mint a rendkívüli hallgatók? Egy-két szakot, mint a tudósjelöltek, akik doctorátust készülnek tenni? Pedagógiát és filozófiát, mint a tanári vizsgára készülődők, vagy az Apponyi-kollégisták annak idején? Nehéz kérdés, amely azonban éppen nehézségével válik igen könnyen megválaszolható, majdnem naív kérdéssé.

A problémát az komplikálja nevezetesen, hogy vagylagosít valamiket, amik egyáltalában nem vagylagosak. A tanító mind a három szempont szerint hallgasson a rendelkezésére álló szemesztereken, mert jövőendő mestersége mind a három műveltségi rendszerezést megengedi és egyben igényli is. Először mondom: hallgasson egy valamit. Nem szakcsoportot, s még csak ne is szaktárgyat, tehát ne magyar-németet, vagy matematika-fizikát, ne is magyart, vagy fizikát, hanem mondjuk, magyar nyelvészetet vagy irodalmat és elméleti vagy kísérleti fizikát, mert ezt a tudományos módszer elsajátítása céljából hallgatja. Azután hallgasson pedagógiát meg filozófiát, hiszen pedagógiai pályára készül. Végül hallgasson érdeklődésének iránya szerint enciklopédikus tudományt (nyelvi-, irodalmi-, történelmi-, földrajzi-, természetrajzi, matematikai, fizikai, kémiai órákat, hiszen azért ment egyetemre, hogy megfüröссze lelkét a tudomány kútforrásának szép, tiszta vizében.

Használja ki az időt és az alkalmat. Hiszen ott van, ahol a helye van, az egyetemen.

Megrendült professzori tekintélyünk helyreállítása.

Megrendült tekintélyünk helyreállításának előfeltétele, hogy minmagunk is adjunk a magunk tekintélyére valamit. Ez ott kezdődik, hogy ne csak személyes valaminek, hanem egyetemi, kari, testületi valaminek tartsuk professzori mivoltunkat.

1) Testület vagyunk egyfelől, tudósok másfelől. Ez utóbbi könnyen splendid isolation-be, elefántcsonttoronyba zárhat bennünket. Egoistákká is válhatunk miatta. Ez ellen küzdenünk kell. Kollegátus vagyunk. Erre magunk között is vigyázzunk féltékenyen. Klikké sem szabad válnunk. A cél az, hogy közösséggé nemesedjék közöttünk ez a testületi szellem, a nélkül, hogy mechanikus és kritikátlan „pártfegyelemmé” csontosodnék.

2) Kar vagyunk. A negyedik kar, dékánunk a doktorokkal utoljára szorít kezét. Legkevesebbet keresők is vagyunk. Világi létrán emelkedések legszerényebb várományosai. Az új idők konjunktúrái sem kedveznek nekünk, különösen a „filoszok”-nak nem közölünk. Ennek azonban a tiszta valóságban, a szellemi világ étherében az ellenkezője az igaz. Voltaképpen csak a mi tudományunk nem „alkalmazott” tudomány. A teológián az ó- és újszövetségi tanszékek tárgya: alkalmazott philologia, az egyháztörténet alkalmazott történettudomány, a dogmatika és ethika alkalmazott filozófia, a belmisszió és a cura pasoralis bent a karban is alkalmazott tudományoknak tekintetnek, a vallástörténet alkalmazott archeológia és néplélektan. A jogi kar és az orvoskar stúdiumai bevallottan alkalmazott tudományok. Élő emberekkel kísérletezni p. o. törvénybeütköző cselekedetszámba menne s ki vonhatná kétségbe, hogy a sebészet, belgyógyászat stb., stb.: céltudományok. E tekintetben az a feladat vár ránk, hogy a bölcsészeti kar tekintélyét a többi karral szemben állítsuk helyre apródonkint.

3) Egyetem vagyunk. A szellemi munka elitje, új terminológia szerint is: előmunkások. Más oktatók mellett, más szellemi munkások mellett elit és testi munkások mellett mint intenzív szellemi munkát végzők, *nehéz* szellemi munkások. Bírák, ügyvédek, orvosok és lelkészek, valamint adminisztratív erőkhöz képest a praeventio munkáját végezzük, azzal, hogy nevelünk. A jövő van a kezünkre bízva, a jövő formái, érvényei és áldozatai nagy percentben függnék a mi munkánktól. Minden ország olyan jövőt érdemel (és többé-kevésbé olyan is jut osztályrészéül), ahogy a mi munkánkat dotálja és becsüli.

Néhány javaslat.

ad 3. Évekkel ezelőtt Tankó professzor rektorsága évében előadássorozat indult meg az Egyetem-ről. Valami ilyen tudománynépszerűsítő előadássorozatot megint lehetne indítani, amely az érdeklődő nagyközönség, vagy akár a munkástömegek számára tudatosítaná azt a tényt, mit birtokol a közösség, mely egy egyetemet a magáénak mondhat.

Megindulhatna részünkről olyan akció is, mely a *szavunkat* emelné arra a magaslatra, ahová való. Minden demokráciának attól függ a jövője, mennyire képes kifejleszteni magában a szabadság, egyenlőség és testvériség elvei mellett az *illetékes-ség* elvét. Az illetékes-ség az egyedüli lehetőség, mely az autonómiákon belül a szellemi pluralitást megteremtheti, amely tehát az egymás mellé rendeltség állapotában szubordinációt, függelmet és fegyelmet hozhat létre. Csak példának hadd hozzam fel a magam helyzetét: illetékes-ségemből kifolyólag nem engedhetem, hogy Debrecenben és vidékén valami is megeshessék, ami pedagógia, az én részvételem és jóváhagyásom nélkül. De fordítva is: nem eshetik meg pedagógia vagy pedagógiai reform felülről sem, ezt a minisztérium, ha nem tudná eddig, lassankint majd meg fogja tanulni. Ugyanígy kell cselekednie szerény véleményem szerint az egyetem minden egyes professzorának. Pécsen például az archeologia professzora tagja volt a város építészeti és múzeumi bizottságának s ezt mindenki úgy tekintette, mint magától értődöttséget. Debrecen város vezetésének nemkülönben el kell jutni idáig, ha egy kicsit későbben is, mert szép díszítő jelzője, illetőleg értelmezője az neki, hogy ő a „maradandóság városa“, viszont ebbe az epitheton ornansba szorult belé egy kis peioratív értelem is tagadhatatlanul.

Az lehet erre a felelet: mindez a tudomány rovására mehet. Bölesen tudom s azt válaszolom rá, nem is olyan kis legény egy professzor, hogy mindenütt a maga személyében kénytelenüljön helytállani. Arra való a gárdája: mostani és volt tanítványainak a hadserege. De ha nem volna neki ilyen, meg kell szerveznie föltétlenül és mennél előbb.

Az illetékes-ség maga után vonja az *érdekképviselő* elvét. Ahogy sehol, semikor, semmiképpen nem lehet *nélkülünk* dönteni bennünket is érdeklő dolgokban, annál kevésbbé lehetséges *rólunk*. Akár a magunk személyében, akár embereink útján, de ott kell, hogy legyünk valamennyi fontosabb fórumon.

ad 2) Azt hiszem, itt nagy bűnünk saját *igénytelenségünk*. Ezt sehogy sem lehet elintézni azzal a szokásos megállapítással, hogy az igazi tudós nem anyagi. Persze, hogy nem az, sőt tovább megyek: ügyetlen, gyámoltalan, gyáva, sőt elkényeztetett és gyerekes, hiszen azért tudós. A társadalomnak égetően, egzisz-

tenciálisan szüksége van rá, többet mondok: rá van szorulva. Hát akkor kényeztesse. Nem azért nem szeretek vonaton utazni, mert anyagiás, vagy kényelemszerető vagyok, hanem azért nem, mert nem vagyok képes felmászni a vasúti kocsi tetejére; meghülök és meghalok, ha tehervagonba kényszerítenek; szórakozottságomban eleresztem az ütközőt, ha azt nyergeltetik meg velem s lezuhanok a robogó vonatról. Nem tehetek róla: tudós vagyok. Adjanak alám autót, nem „rangomnál“, hanem „lényegemnél“ fogva. Vegyenek ki a tisztviselői státusból, mert az az igazság, hogy nem vagyok tisztviselő. Én nem a kéz vagy a láb, nem is a szem vagy a fül, még kevésbé a gyomor vagy a bél, legkevesbé a koponyacsont vagyok az emberi testnek szimbolizált közösségi életben, hanem az agyvelő. Hát bánjanak úgy velem, mint az emberi test az agyvelővel.

Mindezt nem úgy mondtam, mint egyetemi, hanem mint bölcsészeti professzor. Az orvostudomány professzort megfizetik a páciensei, a teológiai professzort megsüvegelik az egyháznak kijáró külön tisztelettel. A jogi professzort a tanítványok különlegesen nagy tömege különlegesen jól dotálja, mert praktikus élethivatások felé állít ki számára névre szóló jogosítványokat. A bölcsészeti professzor mind a három fajta kollegájától különbözik s ezért kell megtanulnia, hogy igényes legyen. Riedl Frigyes megfagyott és éhenhalt az első világháború után. Röviddel halála előtt egyik tanítványa egyszer a kályha előtt guggolva, másszor cekkerrel a kezében a piacra mentében találta. Mindkét gesztusa meddőnek bizonyult: a professzor csak az irodalomhoz értett (de ahhoz nagyon jól), sem fűteni, sem eredményesen sort állani és élelmiszert szerezni nem tudott. Nadrágján a porfoltra, kezében a cekkerre gondolok, mikor ideírom: a magyar bölcsészeti professzoroknak már mártírjuk is halt meg a mindennapi gondok frontján, annál evidensebb joguk és kötelességük igényelniük azt, hogy a társadalom, mely rájuk van szorulva, úri módon tartsa el őket, mert csak így tudnak megfelelően funkcionálni. Én például a magam munkáját nem vehetem többé komolyan, ha még sokáig el lesz zárva előlem a külföld s iskolai és nevelési praxis terén a teoriám csak belhoni példákkal kényszeredik endogén frigyekre.

Ezt is mint bölcsészeti professzor írom ide. Elsorvadtak igényeink saját katedránkon is. Már gondolni sem merünk hatalmas tudományos intézetekre, megfelelő személyzettel, mert hát úgyszólván hiába, szűk a költségvetési keret, nem telik rá. Magunk is elhiszük, hogy az agysebészet problémái országosabb jelentőségűek — teszem azt — egy tájszótár problémáinál, vagy annak a kérdésnek a kivizsgálásánál, hogy — mondjuk — a tisztántúli gyerekek serdülőkorbeli nehezen-emplése és könnyenfelejtése általános emberi vagy speciális tisztántúli-természetű-e és milyen esetleg speciális elbánást igényel. Nem csoda, ha

csökkent a tekintélyünk: akármelyik falusi jegyzőnek nagyobb összegekre van utalványozási joga nálunk. Tegyük hozzá, lehet, hogy az általános sanyarú helyzet miatt, de semmiképpen nem a dolgok igazi természete szerint.

ad 1) Erre vonatkozólag egyetlenegy indítványom lehet csupán, s oly groteszknek érzem leírni, hogy önkénytelenül is a nemrégmult esztendő k slágere kívánczik a tollam alá. Szeressük egymást, gyerekek... Azt hiszem, ezt a problémát csak az oldhatja meg, ha szót fogadunk. A slágernek, vagy Krisztus urunknak — kiki tradíciói, ízlése, vagy hite szerint.

A tanárképzés reformja elé.

I.

A debreceni egyetemi kör (DEK) egyik ülésén kimondotta, hogy a Középiskolai Tanárképző Intézet megszüntetését fogja kérni a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrtól. Addig is azonban, míg a miniszter úr dönteni és intézkedni fog, nemlétezőnek tekinti ezt az intézményt.

A középiskolai tanárképzést törvény szabályozza, az 1924. évi XXVII. t. c., ezt önhatalmúlág a DEK hatályon kívül nem helyezheti. Nagyon helyesen úgy határozott tehát a vezetőség, hogy eredeti döntését módosítja s memorandumának megindokolása érdekében ankétot hirdet, melyen a problémát részletesen és alaposan meg óhajtja vitatni. Az első ankéton a pedagógia professzora, e sorok írója tartott vita-bevezető előadást.

A probléma körül — szerinte — négy kérdést lehet felvetni és megvitatni. Az első kérdés így hangzanék. Az orvos- és jogászképzés egységesen folyik magán a tudományegyetemen, a theologiai képzés is, kivéve a debreceni református hittudományi kart, amely mellett, éppen a debreceni tanárképző intézet mintájára külön lelkészképző intézet működik. *Miért csak a bölcsészeti kar mellett szükséges külön tanárképző intézetnek működni?*

Erre a kérdésre könnyű és már készen áll a felelet. Azért, mert más a tudós- és megint más a tanárképzés. Az egyetemen csak tudósképzés folyik. Szükséges tehát egy külön tanárképző intézet a tanárképzés speciális feladatainak ellátására.

A vita során kiderül, hogy áll a dolog voltaképpen. Vagy más a tanár- és tudósképzés, vagy nem más. Ha más, kell a tanárképzés. Itt következik a második kérdés. De ha kell is a tanárképzés, *miért nem a bölcsészeti fakultáson gondoskodnak róla, miért állítanak elvéazására külön intézetet, szinte teljesen függetlenül az egyetemről?*

Erre is készen a felelet. Azért, mert a középiskolai tanárképzés főiskolai, nem pedig egyetemi feladat.

Hát vagy igen, vagy nem. Mert ha külön feladat is nevelőket képezni, meg volnának erre az egyetemnek a szervei már a multból. El lehetne végezni a pedagógia katedra körül, vagy ha ez nagyon, a kíváncsinosnál jobban megnövelné e katedra jelentőségét, a többi katedrák közt megosztva. Harmadik kérdés tehát: *nem lehetne-e a tanárképzést az egyetemen elvégezni?*

Felelet: féltjük tőle a tudomány színvonalcsökkenését.

Negyedik kérdés: *Miért nem féltjük akkor a tudomány színvonalcsökkenését őszintén és igazán?* Hiszen ha féltünk, nem alakulna át egyetemünk doctori diploma-gyárrá, sőt egyenesen nagyüzemmé.

II.

Az első kérdésre nem lehet mit felelni. Egyesegyedül a debreceni református hittudományi kar mellé épült külön lelkészképző intézet, különben mindenütt osztatlanul az egyetemen folyik a tudós és a szakemberképzés. Ezen túlmenően az ének- és rajztanárképzés is az illetékes főiskolák keretében történik. A testnevelő tanárképzésen sem osztozik a Testnevelő Főiskolával senki és semmi. Ezzel szemben az a bölcsészethallgató, aki középiskolai tanár óhajt lenni, tudományegyetemi tanulmányai mellett külön tanárképzős órákat is köteles hallgatni. Sőt a református vallásúak azonfelül még református tanárképzős órákat is kapnak, nem csekély óraszámban (10–12 hetenként). Természeteszerűleg merülhet fel e megterhelt agyvelőkben a kérdés, hogy miért van ez így és jól van-e ez így?

Erre az egyszerű és könnyen feltehető kérdésre van egy egyszerű és könnyen megadható felelet. Azért van ez így, mert így szükséges. De szükségszerűen csak abból az egy tényből következhetik ez a válasz, ha megállapítjuk, hogy a tanárképző intézetben valami olyan plusz kapható, amit az egyetem lényéből kifolyólag nem nyújthat és nem is nyújt. Ez a plusz a tanárképző nevében kimondottan bennefoglaltatik: a tanárképző tanárt képez, és azért van rá szükség, mert az egyetem valami olyan szerv, amely képezhet ugyan gyakorló lelkészt, gyakorló jogászt és gyakorló orvost, de nem képezhet gyakorló tanárt. Van benne valami, ami nem szegül ellene annak, hogy orvos lehessen valakiből, sőt elősegíti azt, hogy orvossá lehessen az illető, de mereven elleneszegül annak, sőt lehetetlenné teszi, hogy valaki másból jó gyakorló tanár lehessen. Vagyis a példaképpen éppen kezemből lévő 1942–43. tanév első szemeszterének debreceni tanrendje szerint nem lehet jó gyakorló tanár az, aki ilyen órákat hallgat: Ilias. Cicero: De oratore. A magyar szóképzés. A magyar igealakok eredete és funkciója. Bessenyei

György világa, Dante magyar szemmel. A német irodalomtörténet áttekintése. Shakespeare nagy tragédiáinak magyarázata. Az angol nyelvtan vázlata. I. alaktan. (Ha az alaktan I., akkor várható, hogy a 8. szemeszter meghozza az utolsó fejezetet is.) A kuruc kor története. A XII–XIII. század története. Római történet. Ókori építészet. Általános földrajz. Keletázsia. Kísérleti kémia (I. éveknek). Kémiai gyakorlatok (I. éveknek). Kísérleti fizika (mechanika, akusztika, hőtan, mágnességtan) I. éveknek, Differenciálegyenletek elmélete gyakorlatokkal, angol, bolgár, francia, német, olasz, román, ruszin, szlovák nyelvek bőséges választékban, hanem az lehet jó gyakorló tanár, aki ilyeneket hallgat (s itt most bevallom, csak a csodabogarakat sorolom fel): KeletEurópa újkori történetének áttekintése. Dickens Christmas Caroljának olvasása és magyarázata. A francia irodalom történetének vázlata. II. rész, XVI. század. Óegyházi szláv nyelvtan (Codex Zografensis olvasásával). Német irodalmi szakolvasmány (a romantikus dráma). A magyar királyi tanács története. Ázsia és Ausztrália leíró földrajza. Növényföldrajz. A középfelnémet líra szemelvényekben. Az olasz líra a XIX. században. Projektív geometria. Régi olasz klasszikusok olvasása.

Azért merészelte csodabogaraknak nevezni az előadó fenti tanárképzős kollégiumokat, mert azt a pluszt, melyet az egyetem nemcsak nem ad, de nem is adhat (mert ha nem lényéből következik az, hogy nem adhat, csak nem ad, bár adhatna, rá kell szorítani, hogy adja), ezt a pluszt ismétlem, úgy szokták emlegetni, hogy a tanárképzőre szükség van, mert az egyetemen csak tudósképzés folyik, tanárképzés nem. A leendő tanárnak egy bizonyos, zárt egésszel képező anyagra van szüksége, arra, amelyet ő majd előad a középiskolában, nem veszhet tehát el az apró részletekbe, akármilyen érdekesek is azok a részletek tudományos szempontból. Azonkívül arra is szüksége van, hogy saját tudományos szakja tanításának a módszertanával megismerkedjék. Igen, de ha ez így van, miért elméleti részletekbe veszés az Ilias és a De oratore és miért praktikus olvasmány a Sallustius, amely nem anyaga a középiskolának egy idő óta? Miért apró részlet a mechanika, akusztika, hőtan, mágnességtan és miért praktikus áttekintés a magyar királyi tanács története? Miért részletekbe veszés Shakespeare nagy tragédiáinak magyarázata és miért praktikus, leendő gimn. tanárnak valóbb a Christmas Carol, vagy mint erre a fél-évre szánt II. rész, a francia irodalom XVI. százada? Mit keresnek a még nem is fő-, csak speciálkollégiumokon, ha jó, szubtilis részletek a tanárképzőben: Óegyházi szláv nyelvtan, német romantikus dráma, növényföldrajz, közép-felnémet líra szemelvényekben, projektív geometria, régi olasz klasszikusok olvasása? Ami pedig a módszertani oktatást illeti, milyen jo-

gon hirdeti az egyik tanárképzős előadás a *modern* nyelvek középiskolai tanításának módszertanát *valamelyik modern* nyelv módszertana helyett, hirdet egy másik meg pedagógiai *teoretikumokat*, praktikumok helyett és az egyetemi *általános* és *teoretikus* pedagógiai kollégiumok *mellé*? És miért nem fontos a magyar nyelv középiskolai tanításának módszertana? Vagy az angol nyelv? Vagy az olasz nyelv? Természetrajz, mennyiségtan, kémia, latin, francia, magyar irodalom, történet, földrajz, fizika gimnáziumi módszeres tanítástana mellett?

III.

A gyakorlatban nincs tehát olyan nagy különbség tanárképzés és tudósképzés között, a kétféle tanrend egyféle volta bizonyítja, hogy nincs. Könnyen érheti a tanárképzőt az a vád, hogy voltaképpen fiókegyetem a másik egyetem mellett, sőt szuperegyetem, lévén a diplomaszerezés hivatalos előszobája, lassankint nem melléje, hanem föléje nő annak. Nagyon jó példa erre a b. Eötvös Kollégium szerepe a budapesti egyetem mellett. Tulajdonképpen tanárképzőnek indult, hiszen a párisi École Normale Supérieure-t vette mintának. Ma már minden egyebet előadnak benne, még filozófiát is, csak éppen pedagógiát nem. A külön tanárképzés hazugságnak bizonyult benne, úgy látszik, ilyen a valóságban nincsen. Ellenben annál élénkebben kontrázta meg kézből a budapesti egyetemen folyó tudósképzést — saját külön tudósképzésével. A b. Eötvös Kollégium tagjai az egyetemet csak mint holmi másodrendű intézményt veszik tudomásul, meglehetősen el is hanyagolják; igazi, színvonalas tudósképzés csak a kollégium falai közt folyik.

A hiba magában a feltevésben rejlik. Nincs külön tudós- és tanárképzés. Tudományosan szakképzett és filozófiában, pedagógiában is tudományosan képzett tanárok vannak (vagy nincsenek). Az egyetemi nevelés nem eleven lexikonokat gyárt, hanem a tudományos problematika és gondolkodás módszerébe, a tudományos segédeszközök használatának a titkába avat be. Tudományos intelligenciát ad, amely az abszolutóriumtól kezdve bármikor és bármely irányban bővíthető és kiegészíthető. Nem egy bizonyos, a középiskolában előírt anyag átrágására kényszerít, például nem bizonyos latin auctorok bizonyos részeinek az áttanulmányozására, hanem latinításra. Ugyanebből az is következik, hogy mint tanár sem a betanult módszeres eljárásainak köszönheti tanári és nevelői sikerét, hanem a latinítása ilyen vagy amolyan, alacsonyabb vagy magasabb színvonalának.

Még tanári vizsga szempontjából sincs külön tudós- és tanárképzés szerint más-más eredmény. Hiszen ott sem az a kérdés, hogy egy bizonyos (ú. n. középiskolás) anyagot tud-e,

hanem az, hogy egy bizonyos tudománykörben vagy -szakban járatos-e, meg tud-e érteni és meg tud-e oldani tudományos problémákat és, hogy végül e tudományos fölénye nevelő erejű-e. Ennek a hármasságnak sem előkészítésére, sem számonkérésére nem szükséges sem külön (tanárképző) intézet, sem külön (tanárvizsgáló) bizottság. Ami az előkészítést illeti, szak tudását szerezzze meg a jelölt az egyetem bölcsészettudományainak egyes tanszékein. Általános tudománytani és általános módszertani eligazítását hadd nyerje a filozófiai órákon. Tudományos módszertani kérdésekben hadd képezzék ki az egyes tanszékek proszemináriumai és szemináriumai. Tanári gyakorlatát pedig nyerje a pedagógiai tanszéktől és a gyakorló gimnáziumban.

Ennek a gyakorló gimnáziumnak sem volna azonban szabad a pedagógiai tanszéktől külön, tanárképző intézet keretén belül működnie, így ugyanis egész jelentősége változik meg és nevelői értéke csökken. Láttuk már föntebb, hogy a latinitás mértéke tesz valakit jobb, közepes, vagy egészen gyöngé latin-tanárrá, a módszereskedés csak többé-kevésbbé ügyeskedő, embert géppé aljasító, technikai készségű mesteremberré mechanizál egy olyan feladat elvégzésére, amely nagyon is eleven és egész embert kíván. Ugyanezt a lélekromboló munkát végzi a leendő tanár lelken a tanárképző intézet gyakorló gimnáziuma. Ha kísérleti ez a gimnázium, mintegy klinikája és laboratóriuma a pedagógiai tanszéknek, az ott folyó munka olybá tűnik, mint a jövődöbéli esetleges eljárások egyik-másik lehetőségének a kikísérletezése. Itt a tudomány formája problematikus, tehát olyan, mint az egyetemen egyebütt. A tanárképző intézettel kapcsolatos gyakorló gimnázium ellenben a multban jól bevált, a jelenben éppen érvényben levő (emberileg szólva) legjobb technikai fogásokat és sikeres módszereket ismerteti, gyakoroltatja és adagolja naponként vagy óráról-órára. Valami olyat tehát, amitől a tanári gyakorlatban mindig tartani kell ugyan, de nem mint elérendő célt, vagy megvalósítandó ideált, hanem mint veszedelmet, az emberi gyöngeségben tenyésző betegséget kell nyilvántartanunk és kerülnünk. Tudományos szempontból azonban azt kell hangoztatnunk, hogy ilyen nincs s ha mégis van, kényszerű megalkuvás a kikerülhetetlen helyzettel, az igazi pedagógiának meg a csődje.

Ami viszont a vizsgálatot illeti, azt, hogy meg tudja-e a jelölt érteni a tudományos problémákat, döntsék el az egyes szakprofesszorok. Azt, hogy meg tud-e oldani tudományos problémákat, döntsék el a szemináriumokat igazgató és az írásbeli dolgozatokat felülbíráló szakprofesszorok a filozófia professzorával karöltve. Azt, hogy tudományos fölénye nevelő erejű-e, döntse el a pedagógiai professzor, olyan formán, ahogy a doctori fokozatot meg tudják állapítani: az ezidei dékán elnökölete alatt. A mostani állapot kissé humoros; az ezidei dékán,

aki bizonyára nem követett el államérdeket sértő cselekedetet az-
zal sem, hogy megállapította kevéssel előbb valakiről: méltó-e
vagy sem a doctori kalap viselésére, levetvén magáról dékáni
láncait, besétál egy másik szobába, mert csak ott és mint
a tanárvizsgáló bizottság elnökének van joga eldönteni, hogy
esetleg ugyanaz a személy alkalmas-e középiskolai tanárnak,
vagy sem. Ez bizony móka, nem komoly dolog.

IV.

De hátha nem is egyetemi feladat a középiskolai tanár-
képzés? Hátha a tanárképző intézet és tanárvizsgáló bizottság
voltaképpen szakasztott olyan főiskolát pótol, mint a polgári
iskolai tanárképzők fiúk és leányok számára s az egyetem is
olyan mellette, mint azok mellett: jó, ha ott is dolgoznak a je-
löltek, de a komoly kiképzés emitt folyik.

Komolyan kell vennünk ezt az ellenvetést is. Igaza van,
ha például a középiskola valóban is az, aminek a közvélemény
tartja és amilyenül bizonyos vonatkozásban a kvalifikációs
rendelkezések is kezelik. Akkor is igaza van, ha a nevelés nem
az a magasfokú társaslelki funkció, amilyennek mi tartjuk.
Akár már most, jóelőre kimondhatjuk, hogy

a) vagy a fenti ellenvetéseknek van igazuk s akkor a
középiskolai tanárképzés sem való az egyetemre,

b) vagy nekünk van igazunk, s akkor nemcsak egyetemen
kívüli középiskolai tanárképzésre, de egyetemen kívüli polgári
iskolai-, sőt tanítóképzésre sincs szükség, a nevelők képzése
egyetemi feladat.

Foglalkozzunk előbb magával a középiskolával. Ezt
a közvélemény mint magasabbrendű, szellemi szakképzést, de
mégis csak szakképzést nyújtó szakiskolát tartja nyilván s úgy
tudja, hogy vagy egyetemre képesít az érettségi vizsgálattal,
vagy végetér. A minősítő rendelkezések is megelégesznek
bizonyos állások betöltésénél azzal, ha a jelöltnak érettségi bi-
zonyítványa van.

Szerintünk ez a felfogás helytelen. A gimnázium nem egy
bizonyos fajta szakiskola, nem ér véget az érettségi bizonyít-
vánnyal. Nem lehet egészségesen megszakítani a negyedik osz-
tályában sem, nem egyenlő értékű a gimnázium alsó tagozata
a polgári iskolával. A jelenleg készülő iskolareformok ez utóbbi
anomáliáit már ki szeretnék s ki is próbálják küszöbölni. Aki,
mondjuk, a idén abbahagyta a gimnáziumot a negyedik osz-
tályban, értelem nélkül való dolgot cselekedett, mikor bele-
kapott az algebrába, ásványtant tanult, növény- és állattant,
kémiát nem, az ókorral foglalkozott, a közép- és újkorral nem,
stb., stb. A gimnáziumnak csak egyféle formájában lehet iga-
zán értelme: ha az egyetemre készít elő. Ilyen vonatkozásában

már maga is miniatűr egyetem. A gimnázium lényegéből folyó következtetésekként: gimnáziumi tanárt csak az egyetemen lehet jövőre hivatására előkészíteni.

A nevelésről is megállapítottuk már, hogy az a mindenkori ifjúság és a mindenkori szofokrácia közös társaspszichológiai funkciója. Minden nevelés az, nemcsak a középiskolai. A demokrácia nem akkor teljesíti feladatát, ha a középiskolai nevelést megfosztja egyetemi jellegétől, hanem akkor, ha a nevelés előfeltételéül kimondja a tételt: mindenféle nevelő a szofokrácia tagja, az egyetem pedig *csak* a szofokraták iskolája. Nemcsak, hogy középiskolai tanárképzőre nincs szükség, de még a tanítóképzést is fel kell, hogy hozzuk az egyetemre.

V.

Még csak a negyedik kérdés volna hátra. Ez komoly bökkenő, már a görögök iszonyodtak a banauziától. Tiszteletreméltó kétségek a többi fakultás felé ingatják a fejüket s mikor mi azt mondjuk, hogy bezzeg az orvosok meg a jogászok nem választják ketté a tudós- meg a szakemberképzést, azt válszólják rá, hogy elég baja az ennek a két fakultásnak, szakembergyárrá züllött, már csak a filozófiai fakultáson van becsülete az igazi tudománynak.

Hipokrizis ez is, nem okos beszéd. Először is: hogyan folynék a jogi-, meg az orvoskaron tudósképzés és hogyan folynék a budapesti egyetemen római katolikus, a pécsi egyetem soproni fakultásán meg evangélikus teológiai tudósképzés a mellett, hogy lelkészképzés is folyik, meg gyakorló orvosi és jogászképzés is. Orvostudós-képzés de facto folyik a klinikákon zavartalanul a gyakorló orvosképzés mellett, minden évben habilitálnak egy-két ifjú tudós magántanárt és jogtudósok is csak akadnak, talán mégis merészség volna azt állítanunk, hogy azok mind autodidakták. Ilyen a fenti szarvasokoskodásnak az egyik szarva.

A másik szarva a szarvasokoskodásnak még felülőbb. Igenis, van az említett két fakultáson a tudósképzésnek egy nagy szépséghibája, még pedig az, hogy nem veszi komolyan a doktorkalapot. A jogi és orvosi fakultáson mindenki tudós, aki elvégzi a fakultást, mert a jogon és az orvoskaron a doktórátus egyszerű záróvizsga, semmi más. Még nyomtatott értekezéssel sem kell külön megdolgozni érte. (Nem akarom ezzel a mi nyomtatott értekezésünket értékén fölül becsülni. A másik két fakultás cinizmusa ezeken sem viharzik el nyomtalanul. Egyre kevesebb szellemi kalóriát tartalmaznak, már éppúgy szimbolikus jelentőségűek, akárcsak étkezésnek a koronázási ebéd s éppúgy nem lehet becsületesen jóllakni velök, mint a koronázási ebéd fogásaival. Hovatovább hozzájuk nyúlni sem szabad: illetlen is, kockázatos is.)

Ha a tudósképzés komolyan szívünk ügye, színvonalának emelésére föltétlenül gondolnunk kell. De ennek nem az a módja, hogy az egyetemről elvonjuk azt, ami mindenképpen odatartozik: szofokráciánk kiképzésének valamennyi módját és formáját. A tudósképzés az egyetemnek csak egyik, speciális feladata, generális feladata a szofokrácia előkészítése jövőbeli hivatásának mennél potensebb, mennél színvonalasabb betöltésére.

VI.

Volna még egy meggondolnivaló a tanárképzés, helyesebben a tanárvizsgálat problémája körül. Az egyetemen szellemi képzés folyik. A jogi karon is, persze. Az állam mégis külön bizottságot küld ki annak eldöntésére, hogy a jogot végzett s kellő praxissal is rendelkező „jogtudor” alkalmas-e ügyvédnek vagy bírónak. Háttha a tanárvizsgáló-bizottság delegálásával hasonló jogát gyakorolja az állam a bölcsészeti karral szemben is.

Az államnak és minden iskolafenntartónak természetes joga válogatni az anyagban, kit alkalmaz, kit nem. De csak a meglévő anyagban van joga válogatni, a kész jogászok s ennek analógiájára a kész bölcsészek között. Azt megállapítani, ki való tudós, ki gyakorló orvosnak, gyakorló jogásznak, ki gyakorló tanárnak, az bizony az egyetem joga és kötelessége. Nem is szól bele az állam az orvostudományba és képzésbe külön s a bírói és ügyvédi vizsga is csak azután történik, mikor a jogász, mint végzett és kész ember, sőt doktor már jóideje otthagya az egyetemet. Csak a bölcsészeknél más a helyzet, a leendő tanár tanulmányaiba az állam már az első éves bölcsészeknél beleszól a tanárképző-index segítségével. A tanári vizsga is sokkal mélyebb beleszólás a bölcsész életébe, mint a jogászéba az ügyvédi vizsga, vagy bírói vizsga. Az a bölcsész, aki nem tett tanári vizsgát, nem igen tud kint az életben mi-tévő lenni: nagyon kevés alkalma nyílik az elhelyezkedésre.

Két becsületes megoldás lehetséges. Egyik az, hogy a tanárvizsgálat is az egyetem keretén belül történik. A másik az, de ez csak abban az esetben, ha a demokrácia fejlődésével az egykori bölcsészethallgatóknak egyéb lehetőségeik is támadnak, hogy az állam a francia versenyvizsgálatokhoz hasonló alkalmakon válogatja ki, a megfelelő anyagból kiket óhajtt volna iskoláiban tanárokként alkalmazni, kiket nem. A jelenlegi helyzet tarthatlan és így sürgős reformra szorul.

VII.

A DEK az ankét végén határozati javaslatot készített és fogadott el. A javaslatot e sorok írója előző délelőtti kari ülés keretében a bölcsészeti karral megbeszélte, úgyhogy az egyfor-

mán fedte a DEK és a bölcsészeti kar véleményét. A javaslat értelmében a DEK is, a bölcsészeti kar is

- a) elvben a tanárképzést a bölcsészeti karba beleépíti,
- b) mindent elkövet, hogy a reform őszre valóságosan is perfektuáltassék,
- c) a tanárvizsgálati szabályzat reformját előkészíti és sürgeti.

A tanárképzés reformja.

A Tanárképző Intézet és a Tanárvizsgáló Bizottság reformja egyetemes egyetemi reform nélkül nem képzelhető el. Sőt nem túlzok, ha azt állítom, hogy minden idevágó reform mélyen belenyul a V. és K.-ügyi Miniszter úr egyéb illetékességének, ezen túlmenően más Miniszter urak illetékességének a körébe is. Jelen esetben nem óhajtom egy ilyen reform egyéb vonatkozásait érinteni, csupán szervezeti problémáit adom elő.

A mentül intenzívebb tanárképzés legelső fogas kérdése a mindenkori szukkreszcenciáé. Az érettségi vizsgálat az egészséges utánpótlásra nézve nem garancia többé. Maga a középiskolai, jelesül gimnáziumi oktatás sem az, nem is lehet az addig, míg az utánpótlásra ott is egészségesebb alapokat nem teremtenek. Nem lehet célom itt, hogy erre vonatkozólag tanácsokat adjak, csupán az egyetem autonómiáját és szuverenitását szeretném hangsúlyozni elvben, és biztosítani gyakorlatban jövőre nézve jobban, mint az a múltban történt. Akár eltörlik az érettségi vizsgálatot, akár nem, az egyetemnek első perctől fogva joga van magának dönteni a felől, kit fogad falai közé. Igaz, hogy a gimnáziumot végzett ifjúságnak is szuverén joga egyetemre járni. A két jog nem sérti a másik fél autonómiáját. Az egyetem felvételi vizsgálat formájában döntse el, kit vesz fel rendes hallgatónak, rendkívüli hallgató azonban minden gimnáziumot végzett ifjú férfi vagy leány lehet. Mihelyt a rendkívüli hallgató elegendő számú órából sikeresen kollokvál, vagy első esedékes vizsgálatát sikerrel megállja, automatikusan rendes hallgatóvá válik, viszont a rendes hallgatóból is automatikusan rendkívüli hallgató lesz, ha vizsgával, vagy kollokviumokkal marad adós, akár azok késedelmes letétele, akár sikertelen megkísérlése formájában.

A felvételi vizsgálat formáját olyannak képzelem, ahogy eddig az Eötvös kollégium leendő tagjait kiválogatták egy álló hétig tartó szimbiózis keretében, fesztelen beszélgetés közben, mikor is a jelölt nem csak leendő professzoraival, hanem idősebb pályatársaival is szót érthetett, eszméket válthatott s szinte

észrevétlenül vizsgázott le arravalóságáról, vagy arra nemvaló voltáról. Ez a válogatás annál könnyebben megtörténhetik, mert e sorok írója a jövőben az egyetemi életet csupa ilyen Eötvös-kollégiumszerű internátusban képzei el egyedül lehetségesnek. Hiszen az internátusi formát már a múltban elmellőzhetetlennek tartotta a komoly elmélyedés érdekében minden olyan terület, amely utódainak neveléséről különös szigorúsággal gondoskodott: sem katonaiskolai növendék, sem theologus nem lehetett senki hazulról.

Az első (rövid, téli) szemeszter hivatalosan is annak számmittatnék, aminek az esetek igen nagy percentjében eddig is sikeredett, ú. n. gólya-, v. próbafélévnek. Legjobb, ha ezen le se köti magát a gólya sehova, hanem szakoktól, sőt karoktól nem gátoltan kóstol mindenfélét, hallgat ezt, hallgat azt, bekukkant több laboratóriumba és szemináriumba, keres magának végleges elhelyezkedést, nekivaló professzorokat, kedvétöltő stúdiumot. Ezt a szemesztert rendes hallgatónak még abban az esetben is teljes egészében beszámíttatnám, ha nem szakot, hanem fakultást vált a végén, mert hiszen csak azt a célt szolgálná, hogy minden kereső szellem lehetőleg és még idejében hazatalálhasson, ne fizessen rá arra, ha eleinte, mit sem sejtve, vagy teljes tájékozatlanságában nem jó helyen kereskedett. Rendkívüli hallgató sem veszítené el ezt a félévet, ha a főntebb vázolt módon rendes hallgatóvá avanzsált.

A gólya-félév után három teljes félévig tartó intenzív tanulás következik. Ez a szó szoros értelmében vett *hallgatás* és olvasás kora. A filozópter ezúttal még inkább gyűjt, keveset ad magából. Reprodukál, nem alkot. Alapvizsga helyett előszigorlatot csak az ötödik félév elején (szeptemberben) tehet. Itt emlitem meg visszamenőleg, hogy a bemutatkozó felvételi vizsgák, meg az érettségi helyett, a középiskola VIII. osztályának befejezéséül gondolom, nem ősszel. Előszigorlat után újabb 3 teljes szemeszterre terjedő intenzív tanulás következne, de most már szemináriumi és laboratóriumi munkán volna a hangsúly, több aktív részvétel jellemezné az egyetemi hallgatót s különböztetné meg az előszigorlaton inneni passzív tanulóktól. A 7. félév végén (voltaképpen megint a 8. elején, januárban) tenné a jelölt a szóbeli szakvizsgát. A 8. félévben megint nem volna kötve előadás-látogatásokkal, járna, ahová kedve tartaná, de voltaképpen feladatát szakvizsgálati házi dolgozatának elkészítése képezné (hosszú, nyári félév folyamán). Az előszigorlatig a leendő tanárok és leendő tudományos tisztviselők egyetemi képzése közös lenne, csak az ötödik szemesztertől kezdve bifurkálnának. Az előszigorlaton egy, a szakvizsgán és szóbeli baccalaureatuson még egy másik olyan nyelvből kellene a jelöltnek kellő jártasságát igazolni, amely nyelven, illetve nyelveken szakirodalmát érdemlegesen tanulmányozhatja.

Azok a bölcészek, akik nem akarnak tanárok lenni, nem tanári vizsgára, hanem doktorátusra készülnének. A doctorátusra készülés sem volna egészen a maihoz hasonló. Az 5. szemeszter elején, szeptemberben előszigorlatot tenne a jelölt, a 8. félév elején szóbeli baccalaureatust. A 8. félév végén adná be írásbeli házi dolgozatát s ezzel még nem doktorátust, csak baccalaureatust tenne. A doktorátus csak két év múlva lenne lehetséges, 1 évig famulus volna a jelölt, segítene mások kutató munkájában a laboratorium vagy szeminárium munkaközösségében, 1 további évben külön önálló kutató munkát végezne, a munkaközösségnek mégis csak irányító fegyelme alatt. Ennek a 2 évnek gyümölcseképpen menne végbe a szóbeli szigorlat és jelennék meg az inaugurációs doktori értekezés. Itt megint külön meg kell jegyezni, hogy e reform kiterjedne a jogi és orvosi karra is. Ott is kétféle képzés folynék a jövőben: gyakorlati orvos (és jogász) és klinikai orvos, valamint jogtudori képzés. Ezekre is kötelező volna a nyomtatott értekezés és doktori címet ezek közül is csak a tudományos képzettségük nyerhetnének.

A tanári pályára készülők az 5. és 6. évet hasonló beosztás szerint, de filozófiai és pedagógiai hangsúllyal tölténék. Az 5. év a pedagógiai tanszék klinikáján, a gyakorló (vagy kísérleti) gimnáziumban telnék. Ez nem annyira az eddig bevált, hanem az ezután lehetséges tanítási módozatokat keresné s filozófiai, pedagógiai és szakpedagógiai praktikumok és teoretikumok nyújtásával iparkodnék a tanítás művészetét gyakorlatilag is tudatossá tenni a jelöltek számára. A 6. évre kiküldené az egyetem a már majdnem tanárt a városba, vagy vidékre gimnáziumokba praktizálni (egy-egy gimnáziumban 2—2 ilyen gyakorló- vagy helyettes tanári állás volna rendszeresítve). Itt tanulná meg ifjú barátunk vagy barátnőnk a tényleges tanári munkát és a mostanig bevált tanítási módszereket egy öregebb tanártársa vagy igazgatója baráti felügyelete és tanácsai segítségével. De tanítani önállóan tanítana már, ezek csak hospitálnának rendszeresen nála. A 6. év végén mint *redux* visszamenne az egyetemre s mint ahogy kezdetben egy hétig ismerkedtek vele ott, úgy számolna ezúttal be tanulmányairól és tapasztalatairól megint kb. egy hétig professzorainak, a filozófia, a pedagógia és szakpedagógiája gyakorló gimnáziumi tanárának közvetlenül vagy közvetve (tanársegédek, adjunktusok, intézeti tanárok bevonásával). Most már megkaphatja a tanári diplomát.

Abban az esetben, ha a doktor tanár, vagy a tanár doktor is óhajt lenni, egy újabb évet kell eltölteniök, kinek-kinek a fentebb vázolt módon. Még az az egyszerűsítés sincs megengedve, hogy a szakdolgozatot elfogadják doktori disszertáció-

nak. Új témát kell ajánlani vagy kérni. Ha komolyan dolgozunk, egészen más természetű az egyik munkakör, mint a másik. Ezt az évet azonban tölthetné a jelölt könyvtárban, levéltárban, múzeumban, tudományos intézetben, a tanár pedagógiai szemináriumban, gyakorló gimnáziumban, vidéken — tetszés szerint. Azt mondhatná valaki, nagyon sok időt töltenek így az ifjak az egyetemen. Az ellenvetés jogosnak látszik, de én nem úgy képezem a jövőben az egyetemi munkát, aminő az a múltban — elég helytelenül volt. Mihelyt valaki valamelyik kollégiumból párbeszédes vizsgát állott ki jó sikerrel, azonnal ösztöndíjat kap érte (havonta folyósítva mindaddig, amíg teljesen dolgozik, azaz rendszeresen kollokvál. Az ösztöndíj összege egy-egy óráért annyi, amennyi, 3 órás kollégium esetén az egy óráért járó díj háromszorosa lenne.

A tanári, vagy doktori fizetés az alapvizsga vagy előszigorlat sikeres letételétől kezdve esedékes, szakvizsga vagy baccalaureatus esetén jócskán emelkedik, tanári vizsgakor vagy a doktorrá avatás napjától eléri a rendes tanári fizetést. Előlépés szempontjából az egyetemen töltött évek kétszeresen számítatnak.

Külföldre csak tanári vagy doktori diplomával lehet menni. Mindenki tölthet külföldön 1 évet, a tanári és doktori diplomával rendelkezők két évet tölthetnek külföldön. A továbbképzés lehetővé tételére a tanári karok teljes száma kettővel több a szükségesnél azért, hogy két kollega évenként magát továbbképzendő szabadságoltathassék. Külföldi út esetén nemcsak a teljes fizetést folyósítják, hanem megfelelő ösztöndíjat is kap a vállalkozó tanár vagy tudós. Tanulmányok dolgában a már végzett egyetemi hallgatók is az egyetemtől függnék.

Az intenzívebbé vált egyetemi munka a tansegédszemélyzet létszámát tetemesen emelné. A dologi kiadások is nagyobbak lennének. Ingyen munkát az egyetem a jövőben sem nem követelne, sem el nem fogadna. Tandíj, internátusi díjak megszűnének, csak a rendkívüli hallgatók tanulnának saját veszélyükre. Mindezt jól tudom, mégsem tartom látásaimat pusztá utópiának. Hadügyi költségeink a jövőben nem lesznek. A demokráciában a tudomány fokozott és egyre fokozódó tisztességét éppúgy előfeltételezem és annak megizmosodásában épp olyan fenntartás nélkül hiszek, mint magában a demokráciában. E tudva kérem a Minisztériumot, vagy Nevelési Tanácsot, kellő megvitatás után fogadja el tervezetemet egy eljövendő reform tárgyalási alapjául.

Új egyetem felé.

a) Sermo supra sepulcrum.

B. B. eléggé nem dicsérhető mértéktartással és szerénységgel azt igyekszik tanulmányában megmutatni, hogy szorgalmas és figyelmes tanítványa a legnagyobb filozófusnak. Bevezetésében már igen helyesen állapítja meg: „az értelem arra van rendelve, hogy a maga törvényszerűségei szerint végezze funkcióját, tehát csak olyan világmagyarázatot adhat, amely nem ellenkezik saját törvényszerűségével (azért ellenmondás az olyan magyarázat, mely értelem feletti érvényesség igényével lép fel). Ezért nincsen p. o. transcendens filozófia. „Az igazságot csak az ész ismerheti meg és a filozófia. A tudomány kétezeréves története azt tanítja, hogy a tudományos munka végzésére más funkció nincsen.“ *Filozófia és ismeretelmélet* c. fejezetében a megismerés Böhm K. szerinti meghatározásából indul ki, a filozófiát mint végső elvet tekintti, melynek egész munkája csak azért van, hogy a dolgok megértését elősegítse. (Thalesnél a „víz“ elsősorban nem metafizikai valóság, hanem magyarázó elv.) Az európai filozófia történetében a Kantig eltelt időt, helyesebben az addigi rendszerek összes alaptételét ő is dogmatizmusnak tartja, melyben ismeretelmélet helyett csak reflexiók vannak az ismerésről. Ismeretelmélet szerinte is csak Kantnál van először, aki voltaképpen egyet kérdez (abbahagyván minden metafizikai vizsgálódást): mik annak az előfeltételei, hogy az ember tényeket magyarázni képes. *Az ismerés funkciójáról* szólván a 3 Kanti alapvető szellemi tevékenység: ismerés, érzés és akarás mellé még 2 másikat is felvesz: a hitet és az értékelést; megint csak Kant lángeszének hódol, mikor kiemeli, hogy tudomány csak érvényes tételek rendszere lehet s elsősorban a filozófia egész eddigi készletét kell érvényesség szempontjából vizsgálni. Önmagában érvényesnek csak a világgal szembenálló emberi szellemet veszi. Szellemben tárgyalja az igazság felszabadító erejét, amely a szellemnek egy tartalmat magával szembeállításából, az ismerésből folyik (alany-tárgy korrelációja). *Ismeretelméleti reflexiók* c. fejezetében az ismerés tényezőinek természetét vizsgálja kritikailag, hogy a megértés tényének magyarázatából a belső ellenmondásokat kiiktassa. Egyként járhatatlannak tartja úgy az ismeretelméleti realizmus, mint az ismeretelméleti idealizmus útját, mert az egyik ellenmondásokat rejt magában, a másik meg nem tudja igazolni ismereteink tárgyi vonatkozását. Hátra volna még egy kísértés: intuícióval, beleérzéssel, hittel megbontani a megértés magyarázatának logikumát egy ponton, de egy ilyen értelemfeletti képesség

funkciójának bekapcsolása mindenféle tudományos munkának végét jelentené. Mind térj megutca ez s mind Kanthoz kényszerít vissza bennünket. Ő találta meg a megoldást egyszerűnek látszó s mégis oly fontos gondolatsorával: minden ismeret kiindulópontja a tapasztalat, magánvaló dologról semmiféle ismeretünk nem lehet, sem a priori, sem a posteriori. A tapasztalat anyagát a külvilág adja, de a külvilág jelentés nélküli adatait az alany funkciói rendezik értelmes tárgyakká, jelentéssel bíró valóságokká. Ez által a tapasztalás teremtő funkcióvá is vált, mert a jelentést a tapasztaló szellem funkciói fonják bele az adatok holt tömegébe.

B. B. bölcsészettudományi értekezése igazán csak előtanulmány az ismeretelmélet problémáihoz, annak azonban becsületes, derék munka. Engedelmesen utána gondolja azokat a gondolatokat, amelyek tanulmányai közben arra vonatkozólag akadtak elé és gyűltek meg benne: miért érthetők a dolgok? Ez a feladat nem is olyan könnyű és egy csöppet sem másodrangú, filozófiával állítólag foglalkozó ifjúságunk körében pedig egyáltalán nem népszerű és nem is nagyon favorizált szellemi művelet. Szerzőnek mindenesetre érdemül említem, hogy megértette, sőt megemésztette azokat. Egyben az a küzdelem is megtetszik nála, ahogy lassanként kiválogatta az egyedül helyes elveket s ahogy sok töprengés és lelki küzdelem eredményeképpen döntött az igazi helyes filozófiai állásfoglalás javára és szempont mellett. Mert ne feledjük, mekkora kísértés éppen napjainkban s éppen diákjaink számára tetszetősebb, csillogóbb, metafizikaibb, transcendensebb, modernebb felfogás mellé szegődhetniök, már csak azért is, hiszen az a dolog könnyebbik vége s befejezettebbnek és élvezetesebbnek, nem utolsó sorban használhatóbbnak is az ilyen filozófiai irány vagy iskola látszik.

Filozofálni a filozófia történetének alapos ismerete nélkül hiú és meddő erőlködés. Egy most induló filozófus legszebb első gesztusa számotadnia arról, hogy végiggondolta mindazt, amit elődei elgondoltak, a sok jó közül kiválasztotta mindazt, ami jobb, végül megismerte a legjobbat, hogy annak fénye mellett indulhasson új utakra, új eredmények felé. B. B.-t éppen ez a szerénység és alázatosság teszi méltóvá arra, hogy egyetemünk doktori közé avattassék. Disszertációját szóbeli szigorlatának alapjául természetesen elfogadom, illetve, mint társbíró elfogadásra ajánlom.

b) Keresztelés.

K. F. dolgozata ideális bölcsészettudományi értekezés. Amilyen egyedül helyes formája a filológiai, természettudományos vagy matematikai hasonló célú értekezéseknek az, ha az értekező részletfeladatot tűz ki maga elé és dolgoz ki aprólékos

gonddal, éppolyan egyedül helyes eljárás filozófiai természetű studiumok során, ha az ifjú értekező dióhéjban azt a problémát válaszolja fel, amelynek teljes kidolgozására életének későbbi évtizedei jó, ha éppen futják. (Herbart disszertációjában voltaképpen egész életműve bennfoglaltatik, a nyelvfilozófus Gombocz Zoltánéban nem kevésbé.)

K. F. úgy látszik, a magyarság teljes átképzésének grandiózus pedagógiai gondolatát hordozza magában, elannyira, hogy disszertációjának a címe helyesen voltaképpen így hangzanék: Keleteurópára nevelés. — Gondolatmenete és problémavezetése világos, egyszerű, logikus és tiszta. Észrevette azt a hazugságot, mely a magyar nyelvű tudomány tételei és a magyar élet valóságos tényei között tátong s megtalálja ennek magyarázatát is abban a hol öntudatos szándékú, hol az önudatos szándékot mit sem sejtő naivitással kiszolgáló gyarmatosító törekvésben, mely a velünk szomszédos németiség talán már kerek ezeréves, de bizonyosan több, mint négyszázesztendősz magatartását velünk szemben mindenkor bélyegezte. Dolgozata elemző részében most már külön tartva az imént valóságnak nevezett tényeket, s azt — igen helyesen — a magyar folklóre anyagában határozva meg, rendre megmutatja a magyar tudomány egyoldalúan, tehát tévesen meglelt folklóre-anyagát és körülötte-mellette megint csak tévesen megfogalmazott meghatározásait, felállított tételeit és végigvezetett következtetés-sorozatait. Nemcsak rombol, az építés irányát és módszereit is megadja: folklóre-unk teljes egészében keleteurópai, magas műveltségünk sem lehet szerves, csak ha Kelet-Európában gyökerезik és onnét sarjad, e tudva mostantól fogva feladatunk sem lehet más: tudományos nevelésünknek egyként Kelet-Európára kell támaszkodnia is, irányulnia is. Külön érdeme a fiatalos tűzű dolgozatnak a tárgyilagosság, amellyel nyugati műveltségünket nem megtagadni próbálja, hanem álműveltség helyett mély és magas valódi kultúrává kiteljesedni véli e keleteurópai szintézissel.

A dolgozat valóban csak vázlat, de a szemelvények, amelyek e vázlatosságban is nyújt itt-ott s az illusztrációk, amelyekkel minden egyes állítását elég gazdag anyagból választott szellemes idézetek egész sorozatában támogatja meg, igen tanulságosak és megnyugtató módon mutatják egy csak most induló szép, tudományos munka ígéretes kontúrjait. Magam részéről ugyan nagyon szívesen olvastam volna e Kelet-Európára nevelő gondolkodó néhány speciálisan magára az iskolára és az iskolai nevelő munkára vonatkozó akár kritikai, akár reform-elgondolását, de ezt a kielégítetlen maradt vágyamat a fónál jobbra, az elégnél többre áhító ember mohóságával hangoztatom csak, ismételten hangsúlyozván e mellett ter-

mésztesen maguknak a meglévőségeknek tagadhatatlan érdekeit és értékeit.

A disszertációt szívesen és örömmel fogadom el szóbeli szigorlat alapjául.

c) Konfirmáció.

Dr. L. G. habilitációja iránti kérelméhez csatolt műveit áttanulmányozva szakvéleményemet az alábbiakban van szerencsém a tekintetes Kar elé terjeszteni.

L. G. tudományos pályáját igen tanulságosnak tartom abból a szempontból, hogyan fordul a szakember érdeklődése munkásságának természetes folyamányaként mindinkább a filozófia felé. L. első munkája *A moldvai csángókról* szól. Ebben a szaktudós aprólékos gondosságával igyekszik meghatározni a csángóság fogalmát. Filozófiai jellegű problémái itt még nincsenek. Említésre méltónak tartom mindamellett, hogy kutatásaiban már itt sem szorítkozik a tárgyi néprajz területére, hanem az egész folklorera kiterjeszti vizsgálatait. Behatóan foglalkozik a csángók nyelvjárásával, népköltészetével s dalaiknak zenei sajátosságaival is. *A magyar hímzőművészetéről* és *A hortobágyi pásztorművészetéről* szóló munkáiban már nem elégszik meg szaktudománya leíró és összehasonlító módszereivel, hanem a népléktan szempontjából is megvizsgálja anyagát. Ez jogosítja fel arra, hogy egyrészt párhuzamot vonjon a népművészet és népzene jelenségei közt, másrészt kapcsolatot keressen a magyarság egzisztenciális problémái, történeti életének sorsfordulatai és népművészetének stílusai között. Lehet, hogy eredményei egy részét méltán illeti kritika, az azonban már eddig is bizonyítottnak tekinthető, hogy a népművészet formáit nem lehet sem a technikai fogásokkal, sem a művelt rétegek, vagy a szomszéd népek hatásával magyaráznunk, hanem belső, pszichológiai tényezők működését kell keresnünk bennük.

Ezeket a tényezőket kutatja tovább *A magyar lélek formái* c. művében, most azonban sokkal nagyobb területet felölelő kutatásait a népköltészet, népzene, népművészet és népi építészet területére is kiterjeszti. Nagyjelentőségű eredménye munkájának a magyar nép szimbólumrendszerének felfedezése. A népköltészet és népi képzőművészet szimbólumai azonosak, az építészet és a zene azonban külön világ. L. aprólékos gondal dolgozza fel mindezeket, megállapítva törvényszerűségeiket. Legismertebb volt közülük a régi magyar népi zene. A pentaton hangközök szabályosságának és a parlando-rubato társaslélektani hátterének felkutatása azonban egészen L. érdeme. Ezen a területen elődei nem voltak. Teljesen ismeretlen területet hódított meg a népléktan számára a népi építőművészet

feldolgozásával is. A népköltészet szimbólumait sem ismerte eddig a szakirodalom, s amennyiben foglalkozott vele, egyoldalúan sexualis erotikát látott benne. L. érdeme, hogy csaknem kimerítő teljességében összegyűjtötte a népköltészet jelképeit, kimutatta egyetemes jelentésüket, s ennek társaslelki gyökeireit is meglelte a mítoszok erotikájában. A népművészet jelképeit azonosnak találta a népköltészetével, s azzal együtt tárgyalta. Ábrázolásmódját viszont külön fejezetben fogta vállatóra, s megállapította, hogy a perspektivikus térszemlélet hiánya, az aránytalanság és az aszimetra jellemzik. Külön érdeme L.-nek az összehasonlító módszer állandó alkalmazása. Ezzel minduntalan dokumentálja egyrészt lelkialkatunk keletiségét, másrészt a nyugati kultúrától független létét. Közben elárulja igen széleskörű szakirodalmi tájékozottságát is.

Mindez azonban nem öncélú ismerethalmaz nála. Legújabb munkáiban már igen gyakran találkozunk pedagógiai velleitásokkal is. (A két kisebb értekezésben.) Ezek egyelőre egészen spontán törnek ki belőle, mikor a tudományos és laikus közfelfogás ellen küzd, mely érthetetlennek és elavultnak hirdeti a magyar nép művészi, költői és zenei formáit. Legújabb kötetében már tudatosan pedagógiai attitűdje. A népi formák pedagógiai szerepét hangsúlyozza, anyanyelv-jellegét hangoztatja, s tanítását a modern magyar művészetek megteremtéséhez és műélvezéséhez elengedhetetlennek tartja. Igen tanuságosan bizonyítja felfogása helyességét számtalan Adyvers magyarázatával.

Legújabb, sajtó alatt levő munkája, melynek tételait több felolvasásban és előadásban amúgy is közzétette s melyet én kéziratban egységes műként is ismerek, már közvetlenül a folklóre pedagógiai szerepét tárgyalja L. s részletes tervet dolgoz ki a folklórenak az elemi népoktatásban való felhasználására.

Munkássága szoliditását garantálja egész tudományos pályafutása, mely azt bizonyítja, hogy sohasem elképzelései és tervei alátámasztására gyűjtötte az adatokat, hanem megfordítva, a szaktudomány, az adatok területéről indult el, s azok kényszerítették a maguk rendjén néplélektani és pedagógiai megfontolásokra.

Egyetem és műegyetem.

Az újvidéki keleti kereskedelmi főiskola Debrecenbe helyezésével kapcsolatban városunk polgármestere kérte a Rectort, hogy az egyetem autonómiája nevében nyilatkozzék. A Rector egyedül nem érezvén magát hivatottnak nyilatkozattételre, a Tanács elé hozta az ügyet. A Tanács szükségesnek tartja a tudománykarok véleményét megkérdezni s az ügy sürgősségére tekintettel arra kéri a karokat, hogy megokolt

véleményüket július hó közepéig közölni szíveskedjenek. Miután a bölcsészeti kar véleménye a tárgyban még csak vitás sem lehet, indítványozom tek. kar, hogy azt egyetlen mondatba össze-sűrítve az alább következő megokolással hozzuk a Tanács, a Rector, végső fokon a város polgármesterének és vezetőségének tudomására:

A debreceni tudományegyetem bölcsészeti kara ünneplésen tiltakozik még a gondolata ellen is olyan törekvéseknek, mely egy csírájában már több mint négyszáz esztendeje városunkban élő és ható tudományegyetemet műegyetemmé próbál átalakítani.

Indokolásunk a fent szereplő fogalmak fogalmi jegyeiből önként és természetesen folyik. Egy kereskedelmi főiskola közgazdasági fakultássá átszervezve is műegyetemi fakultás, mint ahogy a budapesti közgazdasági fakultást sem a budapesti tudomány-, hanem a budapesti műegyetembe olvasztották be annak idején. (Miután a tanácsi jegyzőkönyv a mezőgazdasági fakultásra ezzel kapcsolatban úgy alludált, mint egyetemünk régi, kedves megvalósítandó elsődleges tervére, Karunk is megragadja e kedvező alkalmat és a maga részéről hangsúlyozni kívánja megint csak a budapesti példát: ott a mezőgazdasági fakultás nem a tudomány-, hanem a műegyetem fakultása.) Más a tudományegyetem s valami egészen más a műegyetem feladata. A tudományegyetem a tiszta tudomány, a műegyetem az alkalmazott tudományok művelésére hivatott és való. A kettőt összevegyíteni lehetetlen, tehát káros is. Egy ilyen kísérlet következménye nem lehet más, mint hasonló kísérletek sorsa élő organizmusok természetes funkcióinak erőszakos megbolygatása esetén: a siker elmaradása teljes meddőség vagy lassú degenerálódás formájában.

Ezzel természetesen világért sem azt akarjuk mondani, mintha mi a műegyetem munkáját kevesebbre becsülnénk, vagy mintha az újvidéki kereskedelmi főiskola Debrecenbe kerülését ne üdvözlőnk a legnagyobb örömmel. Ellenkezőleg: Karunk őszinte vágya, hogy Debrecen mennél hamarabb csonka- vagy teljes műegyetemet kapjon. Ennek a célnak érdekében igenis, kíváncsúnak tartjuk, hogy a pallagi mezőgazdasági főiskola már a közeljövőben úgy folytassa működését, mint a felállítandó debreceni műegyetem egyik fakultása s ebben az esetben rendkívüli fontossággal bírna az újvidéki kereskedelmi főiskola Debrecenbe kerülése, mert így azonnal mint a felállítandó debreceni műegyetem másik, közgazdasági fakultása kezdhethné itt meg új életét. Hadd emlékeztessük e ponton az illetékes faktorokat tudományegyetemünk multjára. Az itteni bábaképző-intézet is ilyenformán alakult át szülészeti klinikává s éveken át úgy dolgozott, mint a tudományegyetem orvosi fakultásának valójában fel is állított és ténylegesen működő egyetlen tanszéke.

Tudományegyetemünknek amúgyis megvannak a maga megoldatlan szervezeti problémái s ezekre minduntalan rámutatni, azok megoldását szakadatlanul igényelni éppen Karunknak fájdalmas előjoga. Nem vállalhatunk addig új terheket magunkra, míg végbe nem megy a bölcsészettudományi kar természettudományi tanszékeinek újból való betöltése s ilyen természetű tanszékeink számának olymértű szaporítása, hogy segítségükkel a természettudományos érdeklődésű ifjúság nevelése ne legyen egészen illuzórikus. Miután pedig egyféle alaposan elvégzett munka eredménye föltétlenül értékesebb, mint két-féle feléből-harmadából elnagyolt ide-odakapkodásé, legyen szabad hangsúlyozottan kijelentenünk, hogy nem kicsinyes önzésből, de kényesen igényes munkamorálból nem örvendezünk a magunk részéről semminémű iskola Debrecenbe helyezésének addig, míg a régebben itt működő tudományos szervek csak tengenek, vagy — ami még rosszabb — valódi kultúrérettel rendelkező államközösséghez méltatlan látszatéletet kénytelenek mímelni. Abban a nagy államkolosszusban, amelynek most közvetlen szomszédságába jutottunk, sokkal végzetesebb komolysággal járt le a régi, cári Patyomkin-falak kora, semhogy mi megengedhetnők a magunk eddigi, az övékétől merőben eltérő, de önmagában is hazug és romlott életstílusának tovább-erőltetését.

Még egyszer az iskolánkívüli nevelés.

Aki oktat, magas lovon ül. Lent a mélyben bizonytalan-kodik a maga jelentéktelenségében és alacsonyrendűségében az, akit oktat. Az, aki oktat, okos, az, akit oktat, oktalan. Oktalan, mint az állat, hiszen annak az állandó jelzője, hogy oktalan. Olyan, mint az oktalan állat, mondjuk arról az embertársunkról, akit meg akarunk sérteni. A közösség milliói és közösségi életének egyik szerve között ilyen viszonyt már csak azért sem feltételezhetünk eleve, mert semmiféle szerv nem lehet okos a közösség ösztönéletének ellenére. A közösség ösztönélete előfeltételezi szerveinek „okosságát“, voltaképpen tehát ketten okosok vagy oktalanok: a közösség és „okos“ szerve. A szerv magában nem okos (tízezrivel idézhetnők a példákat a multból, milyen oktalanok voltak önmagukban okoskodó szerveink), nem is oktathatja ilyenformán a milliókat. Valamit csinál, de az nem oktatás.

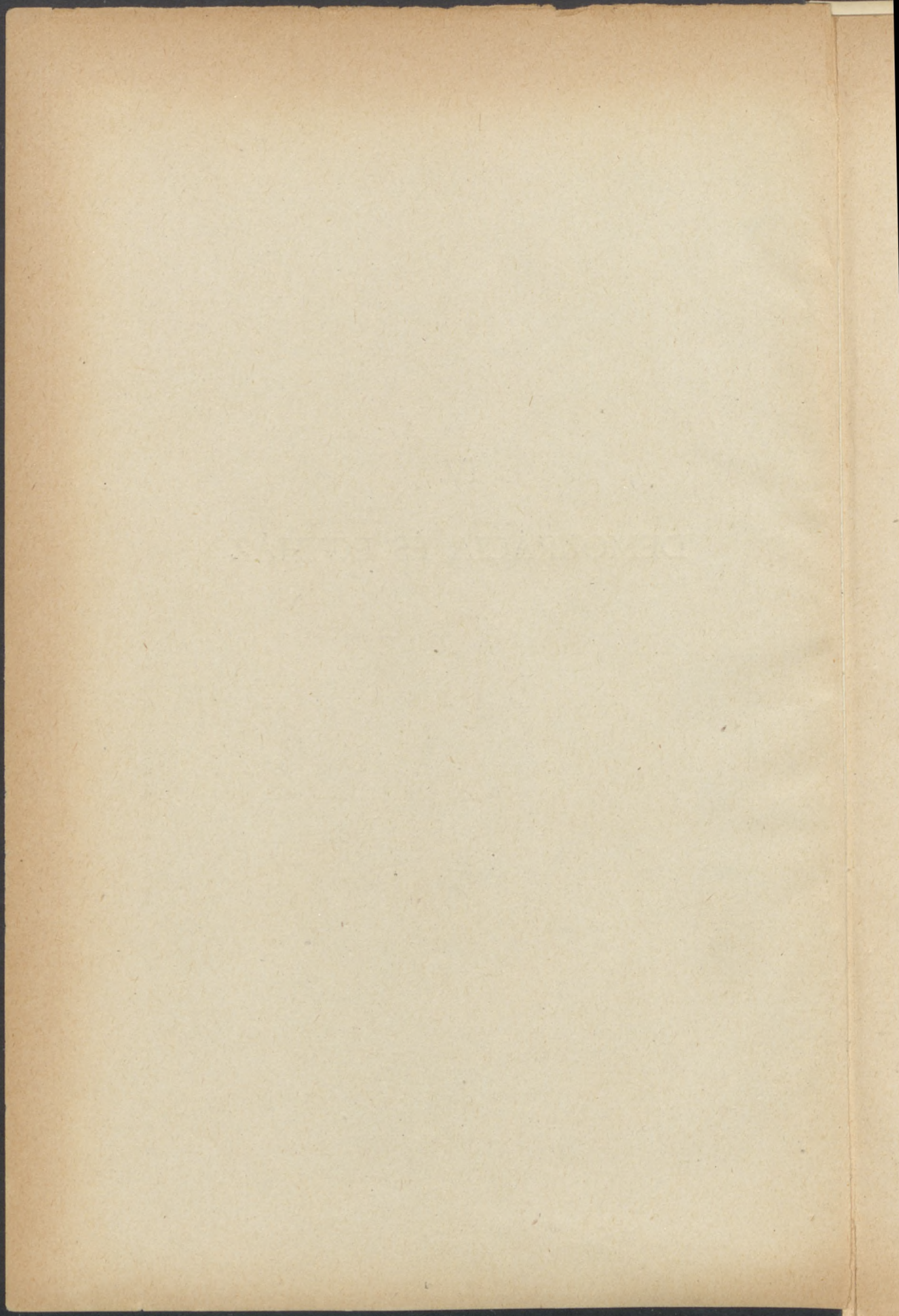
Hát talán műveli a szerv a rábízott milliókat? Keblének mennyei mannáját kiszórja a milliók televényföldjébe és az ott kikél. Még esetleg, hogy a hasonlat annál találóbb legyen, négy-féleképpen is viselkedik, akárcsak a bibliai magvető szórta

mag az útfélen, a köves talajban, a gyom között, meg a jó földben. Ha latin ember volnék, meg se ütközhetnék rajta, hiszen az agrikultúra, meg a szellemi kultúra egyformán a colo, colere, colui, cultum ige infinitivusz insztansz aktivi-je. De magyar ember vagyok, még hozzá huszadik századbéli magyar ember s viszorog a hátam, ha a közösség millióinak még mindig ekkora passzivitást tulajdonít a „műveltek“ közvéleménye. Mert hiszen minden hasonlat sántít, ugyebár, de ez a hasonlat már nem sántít, hanem láb nélkül csúszkál a hasán. Földművelés közben a földművelő cselekszik, a föld viszont egyszerűen ott van és mert képtelen minden aktív ellenhatásra, hát eltűri a dolog természete szerint, amit vele vagy rajta cselekedtek. Tudom én, hogy még az iskolai nevelés keretében is lehet valami ilyet elképzelni, de torz ez az elképzelés az iskolában is. Vagy közös akció folyik abban az iskolában, vagy mindkét fél handabandázik a maga kinján; más történik pad tetején s valami egészen más a pad alatt, hanem akkor aztán meg kell csak figyelmesen nézni a végeredményt és elképedni rajta.

Bizony, csak a nevelés lehet szabad. Mert a magyar nevelés szó már az etimológiája szerint is azt jelenti, hogy növelés. Ha még szerényebbek tudnánk és szeretnénk lenni, még közelebb juthatnánk az igazsághoz. Magának a fogalomnak és jelentésének érintése nélkül (mert nagyon szerencsés nyelvi jelnek tartjuk ezt a szót, hogy „nevelés“), szép csendesen megállapítanók, hogy egy kis képzavar magunkat — mondjuk — kertésznek s mindenki mást kertünk fájának vagy veteményének tartunk, tehát még az sem igaz, hogy nevelvén nevelünk. Növekedünk, ez az igazság. Amennyiben minmagunk növekedünk, növeljük az egész organizmust és ez a nevelés. Voltaképpen így hát: növekedvén nevelünk. Növekedésünkkel szinte kényszerítjük a közösség egyetemét a növekedésre. Igazán az történik, ami tenyészet közben történni szokott: megháláljuk a gyökérnek a tőle kapott nedveket s egyre több levegőhöz juttatjuk mi, akik nem kertészei vagyunk a fának, hanem ingerlékenysége és tenyésztő pontja. Igaz, hogy ez csudálatosabb, méltóságosabb, mindenekfelett pedig eredményesebb hatáskör vagy hivatás minden elképzelhető valami egyébnél.

IV.

DEMOKRÁCIA ÉS EGYHÁZ

Közyűlésen.

A mi közgyűlésünk más esztendőkből is csak annyira hasonlítottak egyéb belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabállyal dolgozó egyesületek közgyűléséhez, amennyire az éppen elkerülhetetlen volt. Tudtuk, hogy a császárnak tartozunk vele, megfizettük tehát becsülettel és hiány nélkül. Egyébként pedig tudtuk, hogy a mi közösségünk csak test szerint való ebből a világból, lélek szerint egy egészen más világ polgárai vagyunk, abban a más világban a biblia az alapszabály és Krisztus urunk az elnök is, az ügyvezető elnök is, az egész tisztikar is, ott mi valamennyien csak tagok vagyunk, s boldogok vagyunk, hogy azok lehetünk, egyéb becsvágy dehogy fűt bennünket. Tudtuk természetesen azt is, hogy a költségvetést is ő készítette el számunkra s csak mosolyogtunk, mikor a világi hatóságok megjelentek, felülvizsgálták és — természetesen jóváhagyták. Hogyne hagyták volna jóvá: átlátszó volt, tiszta volt, ragyogott, mint a tükör, szerzőjének kezenyoma még gyarló emberi szemeknek is megtetszett rajta.

Az idei év azonban még az eddigi csodálatos évektől is merőben különbözött. Nem abban ütött el tőlük, hogy kritikusnak ígérkezett, kilátástalannak látszott és nehéz volt a végire érni, bár mindezt bizvást elmondhatni róla kétségtelen. Abban volt más, hogy tízszer, százszor, talán ezerszerre nagyszerűbb és csodálatosabb volt náluk. Felborult minden költségvetési keret. A rendszeres tizedfizetőktől elvágott bennünket a harcok menete, itthon pedig egyre több igény nyújtotta ki a kezét felénk. Csak természetes, ha a megsokszorozódott terhek alatt lelünk elpilledt, s tikkadtan áhítoztuk az ige vigasztalását, lelki vezetőnk ugyanakkor egyre több feladattól gátolva, egyre ritkábban találkozott velünk. A külső körülmények sem kedveztek közösségünknek, hiszen a mindennap gondjai egyre nyomasztóbbak lettek (ne feledjük, hogy nem a jelenről, hanem az elmúlt esztendő zordon heteiről és hónapjairól van most szó) s ugyanakkor megnövekedett felelősséggel kellett tőlünk egyre távolesőbb sokakra gondot viselnünk, mert egyképpen úgy parancsolta a pillanatnyi szükség is, egészen világi ügyekbe elegyedésünk nemkülönben.

Mégis azt kell jelentenünk, hogy rendbejött minden, idejében meglett mindenünk, semmiben szükségét nem szenvedtünk. A bibliai számtan megint helyesebbnek bizonyult a földi

kétszerkettő megdönthetetlen tételeinél. 4000 embert vendégel meg Jézus 7 kenyérből s 7 kosárral van a maradék, más alkalommal 5000, tehát több ember részesül 5, tehát kevesebb kenyérből és 12 kosárral van a maradék. Ennek a csudálatos számtannak a jegyében szégyenültünk meg mi is. Mennél mostohábbak voltak a viszonyok, annál csudálatosabb áradatban zúdult felénk minden, ami szükségleteinket kielégítette, mennél több kéz kért tőlünk, annál többnek tudtuk nyújtani mindazt, ami testének-lelkének kellett, mennél több terhet vállaltunk, annál többet bírtunk el s mennél kevesebb idő tellett önmagunk szolgálatára, annál kevesebb is kellett. És amikor azt gondoltuk, elvilágiasodunk, tág kapuk nyíltak ki előttünk, hogy szolgálatainkat eddig tőlünk szigorúan elzárt, vagy mereven elzárkózott helyekre elvihessük.

Krisztus urunk megengedte nekünk a folytonos kísértések között, vagy éppen azok által, hogy megoltalmazhattuk magunkat az írástudóktól. Minden alkalmunk megvolt rá, hogy megszeressük, megszokjuk és lassan-lassan igényeljük a hosszú köntösökben járást, a piacokon való köszöntéseket, a gyülekezetekben az első ülést és a lakomákon a főhelyeket. Sőt arra is lehetett volna módunk, hogy szociális jelszavak hangoztatása közben felemésszük az özvegyeknek házáat s utána jó kiadásukat imádkozzunk — színből.

Milyen jó, hogy éppen most figyelmeztet bennünket erre az Úr. Ez a közgyűlés nemcsak arra van egyszerre feljogosítva, de egyben el is kötelezve, hogy az idei egészen nem-földi jellegű költségvetésünket jóváhagyja és fedezze, hanem azt is tudomásul kell vennie, hogy eddigi ügyvezetőnk rendelkezésre bocsátja eddigi állását, hiszen gyülekezeti lelkipásztornak hívták meg s egy személyben két lelkészi jellegű állást nem viselhet. Érthető s kissé önző fájdalomkon kívül szorongást is éreznénk, ahogy őt magunk köréből elbocsátanók s új feladatkörének közvetlen közeléig elkísérnők: jaj, mi lesz, ha enged a csábításnak!?!... Milyen jó, ismétlem, hogy mindez szükségtelenné vált az ige erejénél fogva. A mi Krisztusunk élő Krisztus, ő megóvja azokat, akik az övéi. A mi ügyvezetőnk továbbra is közöttünk marad, ha nem is az lesz a neve, ami eddig volt, papi palástja ezentúl sem lesz számára hosszú köntös, a város vezető lelkészének kidukáló tisztelet sem megy piacon való köszöntés-számba, ha az ő személyének szól, a presbitériumi elnöki szék nem első ülés, ha az ő szolgálatos személye ül benne s akit eddig az tartott, aki az égi madarakat, ezentúl se ül a főhelyen lakomázás közben, még ha hivatalból odaültetik is. Eddigi költségvetéseiben sohasem szerepelt özvegyeknek háza, ezentúl sem fog és ahogy eddig tette, ezután is a Miatyánkot imádkozza szívből. Mert ő is szereti Krisztust és Krisztus is szeret — mindnyájunkat.

Lelkészbeiktatáson.

En most nem azért állok itt, hogy Nagytiszteletűségedet lelkészi állásába való ünnepélyes beiktatása alkalmából üdvözljem, hanem azért, hogy négyféle vonatkozásban bizonytságot tegyek új gyülekezetének élete eddigi istenes folyásáról.

A református gyülekezeti misszió baráti társasága arról értesíti általam a nyíregyházi református gyülekezetet, hogy új lelkipásztora nem futott egy jó, zsíros paróchia elnyeréséért, nem akart mindenáron befolyást e világban, hatalmat sem, amelyet kézben tartson és gyakoroljon, hanem Isten könyörülő kegyelméből került abba a székbe, amelybe most ünnepélyesen beleültették. Nem kell erről a nyíregyházi atyafiaknak sokat beszelnünk, nyitott könyv volt ez ifjú Timótheus élete idáig is mindnyájuk szemeláttára. A rókáknak vannak barlangjaik, az égi madaraknak fészük, az ember Fiának nincsen hová fejét lehajtania, mondja a Szentírás, sőt mondja a Szentírás szava szerint maga Krisztus urunk s mi tudjuk jól, hogy erről ismerni meg bennünket, ha élünk többé nem mi, hanem él bennünk a Krisztus. Bizonyosság vagyok rá, hogy Nyíregyháza ifjú lelkipásztora már indulni is úgy indult, hogy kétfelé vált benne a különben szorosan egybefűződő két kérdés: mi a hivatása és miből fog megélni. Ő erre az utóbbira még csak kíváncsi sem volt, ezzel nem sokat törődött. A rabszolgának nincsenek külön élelmézési gondjai, sem a katonának, egyiket a gazdája élelmezi, másikat a hadvezére, ő meg Pál apostollal tartva doulos-nak, Jézus Krisztus rabszolgájának, Timótheusnak, Jézus Krisztus jó vitézének tekintette magát. Tudott bővölködni és szűkölködni és sohasem is csalatkozott, az, aki az égi madárra hű gondot visel, gondot viselt reá is, családjára is.

A nyíregyházi református egyházat azért kell, hogy nagyon érdekelje mindez, mert a jövőben minden bizoronyal elkövetkezik az egyház és állam elválasztása egymástól s ezekben az elkövetkezendő időkben csak az élő eklézsiák maradhatnak fön. A többi menthetetlenül elsodorja a sors szele. Gonosz, hűvös szépségek felé száguld az Illés szekere velünk, persze, hogy nem gonoszak, nem is hűvösek ezek a szépségek, de csak ép és egészséges szervezet bírhatja ki őket. Nagyon jó tudni, hogy a mi lelkipásztorunk költségvetéseit eddig is közziklára alapozta, a magáét is, a családjáét is és a közösségéét is.

Egy másik vonatkozásban Nagytiszteletű urunk diakonissza testvéreknek is vezető lelkipásztora volt. A testvérek nagyon jól ismerik az írásokat, olvasták és engedelmes szívükbe zárták a bibliának azt a versét is, hogy az asszony pedig hallgasson a gyülekezetben. Engem kértek hát meg, hogy helyettük

bizonyságot tegyek. Én ezt a feladatot minden időben és minden körülmények között szívesen elvállaltam volna, de kétszeres készséggel vállaltam el most, mikor éppen tegnap délelőtt a debreceni nagyerdei diakonissza otthon előtt vitt el idevezető utam. Eszembe jutott, mennyi megpróbáltatáson mentek keresztül az itteni diakonisszák az egyházi főhatóság részéről s milyen dédelgetett gyermekei voltak a debreceniek ugyanannak a hatóságnak nem utolsó sorban a két vezető lelkész személye miatt. Aztán fordult az idő, az egyik vezető lelkész otthagyta őrhelyét, magukra maradtak a gondjaira bízott testvérek olyan időben, mikor kétszeres gonddal illett volna vigyázni rájuk s ma ott áll a hatalmas épület diakónusok, diakonisszák, vezető lelkész nélkül. A mi vezető lelkészünk meg egyszer csak azon vette magát észre, hogy a testvéreken kívül más gyöngé embertestvérek gondja is a nyakába szakadt. Tanítja, igazgatja, koszttal-kvartállal látja el a Kálvineum diákkisasszonyait, lelkipásztor is (mert az volt, mielőtt meghívták s ünnepélyesen beiktatták volna), közfunkcionárius is, hiszen kultúr tanácsnok és nemzeti bizottsági tag és mindenre volt ereje a Krisztusban.

Ezt viszont azért jó tudni, mert nyilvánvalóvá vált a misszió és szolgálat egységének s egyben kettősségének nagy nyitott kérdése a mindennapok praxisában. A teremtet világ sóvárogva várja Isten fiainak megérkezését s ma lelkipásztornak lenni úgy látszik több is, más is, mint prédikálni, de még attól is eltér, amit régebben belmissziós tevékenységnek tanítottak a theológiakon és igényeltek a paróchiák körül. Több és más, mint misszió. Szolgálat is. Az új lelkipásztornak az az áldott előjog adatott, hogy munkatársakkal vonulhat be paróchiájára s szolgálatai közben egész gárdája van, akik segítségére siethetnek és keze alá dolgozhatnak. Krisztus urunk 70 tanítványát párosával küldötte szét, példát adva rá, hogy egyes ember nem végezhet keresztyén munkát, közösség végezheti csak. A diakonisszák arra való nézvést tanúbizonyságok, hogy vezető lelkészsükben a közösség lelke munkálkodik, aki azért vált be eddig is misszionáriusnak, mert diakonisszáival közösségben megtanult szolgálni.

Harmadik vonatkozása szerint a magyar evangéliumi keresztyén diákszövetség volt elnöke és jelenlegi szeniora áll itt arról adni bizonyosságot, hogy Nyíregyháza új református papjának már diákkorában, ifjú theologus létére az a jánosi versrészlet volt a mottója s egyben motorja is, ut omnes unum sint, hogy mindnyájan egyek legyenek. Kettős jelentőségű, fontos adalék ez. Első jelentősége a más felekezetűek felé nyújt összehozóított ökök helyett testvéri ölelésre tárt kezét és karokat. Arról ismerni meg titeket, hogy Krisztus tanítványai és a Jehova Úristen gyermekei vagytok, ha egymást szeretitek. Aki így kö-

zeledik, soha felekezeti torzsalkodás indítója, vagy kiváltó oka nem lehet. De az ifjú theologus személye szerint nemcsak jövőendő pap, hanem egyetemi hallgató, tehát jövőendő értelmiség is. Aki diákszövetséges, már diákkorában misszionárius. Mindent elkövet, hogy Krisztus országának határa messzire kiterjedjen diáktársai között is. Ezzel látásom szerint azt a problémát oldogatja, amely új világunkban az értelmiség feladata felől támad munkás részről, értelmiségi részről egyaránt. Ha van bűne a multban az értelmiségnek, azt hiszem, az ebben a gesztusban kulminál: az ifjakat már az egyetemen arra szoktatni, hogy a megszokott és megmerevedett formák között gépiesen funkcionáljanak. A diákszövetséges diák már ifjúkorában másképp viselkedik. Először is: a megismert új igazságok érvényéért harcol. Másodszor: saját munkaterületén csak azt fogadja el reális értéknek, ami lélektől lélekig valósággal is végbemeleg, még pedig észrevehetőleg, sőt lemérhetőleg. Ha történetesen papi pályára készül az illető, megtanulja idejekorán, hogy vallás csak ott van jelen, ahol a misszionárius akkora erővel tett bizonyosságot Jézusnak Krisztus volta felől, hogy a misszionálandó embertestvér misszionáriussá tevékenyedett általa. Ennek is csak egyetlen appercipiálható jele van, az, hogy az általa misszionált lélek szintén misszionáriussá bátorodott.

Ezt is jó tudni, mert csak ilyen szabású lelkipásztor köré seregellhetik élő hitű és sikeres munkájú presbitérium. Csak ilyen presbitérium közepette nem frázisok a szokásos kitételek: presbitertársatok, primus inter pares, egyetemes papi elv, zsinatpresbiteri egyházalkotmány. A meginduló osztályharcban is ez az egyetlen értelmes „értelmiségi osztály”: élő és funkcionáló szofokrácia, azaz presbitérium.

Végül egykori professzorod is szárnyadra óhajt eresztene személyemben, egykori tanítványom, kedves, jó fiam! Bizonyára mindkettőnk egyforma éles-elevenen emlíkszik még a régi képre, ahogy megérkezel a dévaványai legációból és ragyogó arccal ujságolod a debreceni KIE vendégszobájában: Sándor bátyám, életemben most éreztem először, de most igazán és félreérthetetlenül megéreztem a templomban közöttünk a Szentlélek munkáját. Sorsdöntő percek voltak ezek: akkor határoztad el magadban, hogy nem a segédlelkészek szokványos útját fogod járni, nem is a szektáriusokét, hanem evangélizálni fogsz azokban a református gyülekezetekben, ahová azok lelkipásztorai invitálnak. Abban a pereben én még a professzor kötelező szkepsziséből kifolyólag a szemedből kisugárzó ragyogás jókora percentjét az ifjú lelkesedés számlájára írtam s ezzel tudom, nagy szomorúságot okoztam neked, aki a belső bizonyosság erején és jogán hamarabb tudtad nálam, hogy másképp áll a dolog. De ez is csak azért volt így, hogy annál nagyobb örömmel töltse el

szívedet az én hamarost jelentkező bizonyosságom akkor, amikor nálad kellett, hogy jelentkezék, ha rövid időre is, némiképp becsületes kétség, hogy valóban Szentlélek dolgozik-e benned, vagy egyéb gőzök.

Azóta sok idő eltelt, de mi még mindig ennek az első, felejthetetlen, drága perének okából és jogán állunk most egymással szemtől-szembe. Érzem azt is, hogy a többi vonatkozások hármasként is voltaképpen azért kellett vállalnom, hogy erre a negyedikre kerülhessem a sor befejezésül. Hogy szent csókkal köszönthesselek és kézrátétellel bocsáthassalak utadra, mint közösségünk tagját: áldjon meg tégedet az Úr és szenteljen meg tégedet. Világosítsa meg az Úr az Ő orcáját terajta és könyörüljön terajta. Fordítsa az Úr az Ő orcáját tereád és adjon tenéked békességet.

Református keresztyén nevelésünk jövője.

Református keresztyén nevelésünk jelene alig problematikusabb, mint amilyen a közelmúltja volt. Egyházi törvényeink érvényben vannak, azok értelmében folyik lelkészképzésünk és felekezeti iskoláink keretei között a református keresztyén nevelés. Állami törvényeink változatlanul kötelezővé tették nem református iskoláinkban is a hitoktatást, bevett felekezet lévén, a református vallású növendékek hitoktatása, mint eddig, most is zavartalanul biztosítva van.

Egyetlen meghökkentő jelenség mutatkozott eddig, a föld-reform során. A nagybirtokrendszer felszámolása és a parasztság földhözjuttatása közben iskoláink, jelesül a debreceni Kollégium alatt is megmozdult a föld, az eddig oly szilárdnak vélt anyagi bázis. A per nem dőlt ugyan még el végérvényesen, mindazonáltal számolnunk kell azzal az eshetőséggel, hogy a közeljövőben erősen megszorodnak iskolafenntartó gondjaink s megeshetik, hogy emberfeletti mértékben megnehezednek ilyenfajta terheink. Mi lesz akkor az egyház veteményes kerjeivel?

Az, ami ebben az esetben történni fog, hiába foglalkoztatna bennünket most. E tekintetben iskoláink jövője sorsa már a múltban eldőlt. A kérdés ugyebár így hangoznék: vajon milyen örömmel és mekkora készséggel vállalja majd egyházi társadalmunk a hirtelen megszorodott iskolai terheket? A válasz könnyű, de a közelmúltban gyökerező: amilyen mértékben szereti ezeket az iskolákat. Könnyű a gondolatot továbbfűzni is: úgy szereti, amekkora értéknek megismerhette. A sze-

relmesek értékiskáláján aranyom, gyémántom, kincsem a másik fél. Az iskoláját szerető közösségnél is az dönt, aranynak, gyémántnak, kincsnek érzi-e az iskolát? Akit az ember szeret, arra szívesen áldoz. „Szeretem“ jó szerint alig jelent többet, sem mást ennél: áldozok érte. Ha a reformátusság a múltban kincset birt az iskoláiban, ne féltsük az iskoláinkat, megélnék azok a reformátusok áldozatos szeretetéből. Ezért mondom, hogy iskoláink sorsa már a közelmúltban eldőlt. A szerint áldoznak rájuk református testvéreink, amilyen jó szívvel emlékeznek vissza a bennük töltött időre, vagy a belőlük áradó szellemi javakra. Azt akarom ez utóbbi kitételrel mondani, hogy a múltban a debreceni kollégiumra olyan debrecenvidéki egyszerű falusi reformátusok is szeretettel gondoltak, akik soha, tájékán se jártak, de tudták, vagy megérezték valahogy: mennyi köze van a kollégiumnak hozzá, ha az ő papjaik, tanítói, jegyzői, orvosai mások, többek, jobbak, mint általában a papok, tanítók, jegyzők, orvosok.

Tovább kell fűznünk gondolatsorunkat s meg kell hányunk-vetnünk azt a lehetőséget is, hogy esetleg a jövőben nem nehezzé válik az iskolafenntartás, hanem egyszerűen lehetlenné válik. Már Mária Terézia kimondta a végzetes szót: az iskola politikum. Azóta nagyon sokakban megfogant ez a gondolat s eljöhét az az óra, amelyben a felekezeti oktatás megszűnik, az iskolákat egytől-egyig mind államosítani fogják. Hogy alakul vajjon attól fogva református keresztyén nevelésünk jövője?

A problémát két oldalról is meg kell vizsgálnunk alaposan. Ami ebben az esetben a diákokat illeti, azok számára még mindig megmarad a hitoktatás az állami iskolában is változatlanul. Tanári részről tagadhatatlanul nagy segítség volt eddig egyik református tanárnak másik, harmadik, tizedik, tizenötödik református tanártársa, akivel egy testületben, közös szellemenben működhetett együtt. Ez a kényelmes állapot, a baráti, mondhatnám testvéri légkörnek ez a kényeztető melege ezen túl megszűnik bizony. De ez nem jelent minden tekintetben negatívumot, vagy éppenséggel csupa rosszat. Láttuk már a múltban is, hogy felemlegessem ezt az analógiát: eddig sem a nagy, ú. n. mammoth gyülekezetekben buzgótt legmagasabb hőfokán az evangélium. Ha most szétszóródnak tanítói, esetleg olyan alaposan, hogy némelyik testületben egymagára marad valamelyikőjük, ebből még nem föltétlenül következik az, hogy elhagyatva hitében megfogyatkozik s a végén talán el is árulja azt a Krisztust, akinek apostolává kellene magasulnia. Az úttörő is magános ember, az őrszem is, nemcsak a csapattestétől elbódorgott egy-szem katona. Különösképpen magános ember pedig a misszionárius. Ha a református nevelés eddig jó volt,

beleszámítva a református tanító- és tanárképzést is, akkor — egy pozitív határesetet tételezve fel, — azt mondhatnók: az iskolák államosítása esetén megszorodhatik református iskoláink száma a helyett, hogy megfogyatkoznék, sőt végleg elfogyna.

Akad azonban példa a keresztyén nevelés még szűkebb mederbe szorítására is. Franciaországban például nincs az iskolában kötelező vallásoktatás, Amerikában sincs, morális és fokozottabb mérvű filozófiai oktatás van helyette. A tanárok is kiöregesznek apródonként, a még református tanító- és tanárképzőben nevelkedett iskolamesterek, vajjon lehet-e még reményünk azontúl is bizonyos mérvű református keresztyén nevelésre?

Diákjaink számára még akkor is megmaradnak a vasárnapi iskolák, konfirmációs körök, keresztyén ifjúsági egyesületek evangélizáló áldott alkalmai. Ha az iskolákból ki is szorultak, a templom körül elhelyezkedhetnek rendre mind. A tanítók és tanárok pedig, most már nem református tanító- és tanárképzőből lépve ki az életbe, de mégis, mint református keresztyének, igenis vihetnek be magukkal és állítom, hogy visznek is be, ki-ki annyit, amennyi kegyelemből osztályrészül jutott: református légkört. Ennél a pontnál, úgy érzem, személyes bizonyosságtétellel maradnék adós, ha elhallgatnék valamit. Fiatalabb éveimben középiskolai tanár voltam, de nem református iskolákban működtem, hanem állami főreáliskolában, későbbben gimnáziumban és reálgimnáziumban. Sokáig nem értettem meg, miért kellett ennek így történnie. Hiszen az én református testvéreim, akik egy-egy evangélizáló előadásomat meghallgatták s csak annyit tudtak rólam általában, hogy Budapesten vagyok tanár, számtalan esetben címezték nekem írott leveleiket a nevemre ugyan, de a Lónyay-utcai református gimnáziumba. Én magam is vágytam református középiskolába, négy lehetőséget meg is próbáltam (Pápa, Debrecen, Budapest, Szeghalom), az Isten nem engedte meg, hogy így legyen. Lehet, hogy ezért a most beállott időpontért akarta emígy. Most kell nekem, érzem, ünnepélyesen megvallanom, hogy a református iskola nem ott van, ahol az egy pléhtáblára, vagy egy épület oromzatára nagy betűkkel fel van írva, hanem ott, ahol református ember viszonyul egy másik emberhez, akár diák, akár tanár az a másik ember s akár református, akár nem. Krisztusban dicsekszem, hát ideírhatom: ahol én tanítottam, ott református volt az iskola, mert úgy akarta Isten kegyelme, hogy én magam református legyek.

Minden ezen múlik: református-e a nevelés két faktora közül legalább az egyik. Az én esetemben például ezen fordult meg, azt hiszem, igazán minden: tudok-e mint tanár reformá-

tusul viszonyulni nevelő munkám közben. Hogy református az ember mint tanár? Vagy mint tanító? Vagy mint nevelő általában? Elsősorban és legfőképpen nem mint tanár református, mert nincs külön tanár és ember. Már abban is megmutatkozik ilyen és nem másmilyen volta, hogy nincs neki külön tanári kothurnusa és álarca, hanem ember, mint mindig és mint ilyen, iskolában van, gyerekek közt él. Egyetemes pap lévén az iskolában is pap. Református pap, tehát nem csalhatatlan ex cathedra. Eklézsiája az őt egyedül üdvözítő egyház, nem enun-ciál és nem exkommunikál, még csak nem is prelegál, hanem zsinatpresbiteri elvből kifolyólag: primus inter pares, gyüleke-zetével munkaközösségben él s papi magatartásához egyedül illőn: minduntalan bizonytságot tesz arról, akié legyen egyedül minden dicsőség. Gyülekezetében azok a presbiterek, akik tanúbizonytságának elhitték, hogy Jézus a Krisztus, mégpedig akkora erőt kölcsönzön hitték el, hogy ők magukból is árad tőle a bizonytságtévő erő. Gyülekezetük azon tagjait, akik, úgy látszik, nem az ő missziójukra bízattak a Lélek által, szolgál-ják. A református tanár és tanító iskolája és osztálya: gyüle-kezet. Ezzel a ténnyel szemben minden külső körülmény csak esetlegesség s annak is másod-, harmadrendű, jelentéktelen csupán.

Még csak egy lehetőség marad hátra, vizsgáljuk meg azt is, hiszen arra is volt már példa a világtörténelem folyamán. Hogy alakulna református nevelésünk jövője, ha az állam-hatalom bezáratná a templomot és üldözőbe venné az egyhá-zat? Az történnék, ami mindig történni szokott, valahányszor az egyházat üldözik. A református keresztyén nevelés azontúl a családban megy végbe, az egyház meg levonul a katakombák mélyibe és éjjelébe s a család onnan nyeri titkon lelki táplál-tatását. „Valahol összejönnek ketten-hárman az én nevemben, én ott vagyok velek“ — ígérte volt Krisztus Urunk és ő ura szavának. Krisztus egyházát nem lehet elpusztítani, szétszüllesz-teni, megszüntetni, mert maga a Krisztus az egyház. „Te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én egyházamat és a po-kol kapui sem vesznek rajta diadalmat.“ Nem Péteren, mint katolikus testvéreink tartják, nem is a péteri hiten, mint evan-gelikus testvéreink hirdetik, hanem magán Krisztuson, ahogy Péter és a Péterhez hasonlók elhiszik róla, hogy Istennek fia, szabadító.

A református keresztyén nevelés multban, jelenben és jö-vőben egyformán ennyi: bizonytságtévő erőt indukálóan bizony-ságot tenni arról, hogy Jézus a Krisztus. Ezen pedig a pokol kapui sem vehetnek diadalmat. Hogy vehetnének hát diadal-mat rajta azok az elképzelhető kisebb-nagyobb megpróbáltatá-sok, amelyeket aggódó szívünk, vagy szorongó lelkünk saját multunknak vagy más közösségek multjának analógiájára

a holnap, meg a holnapután bizonytalanságába minduntalan belevetít. Azoknak, akik Istent szeretik, mindenek javokra vannak, mondja az Írás. Hadd szóljunk hát néhány szót elképzelhető jövőendő sorsunknak emerről az oldaláról is. Sokan szeretik elemlegetni a soha többet vissza nem térő régi időket és a hajdan jobb napoknak immár nem ismétlődő áldásait, mondjuk röviden így: az egyiptomi fogság húsos fazekait a pusztai vándorlás kemény megpróbáltatásainak közepette. Kényelmes idők voltak, nem mondhatni, de el is kényelmesedtünk miatta. Az elpuhultságban bűneink száma megszorodott, ereje megnőtt, hatalma egyre nagyobb lett rajtunk. Vallásunk szabad gyakorlása missziós erőnköt csökkentette, az, hogy püspökeinkből és főgondnokainkból közjogi méltóságok lettek, lassankint az állam engedelmes szolgálivá változtatott bennünket, híres gerincünk megroppant, vastag nyakunkat megszegettük alázatosan. Idebent, magunk között, legjobb úton voltunk arrafelé, hogy presbiteri egyházból episzkopális egyház váljék belőlünk. Az államsegély annak az áldatlan helyzetnek volt a melegágya, hogy egy tál veres ételért atyai örökségünketadtuk cserébe: üres szimbólummá értelmetlenedtek kezeinkben a templomi perselyek, megfélelkezünk róla, hogy a jókedvű adakozás istentiszteletünknek integráns része s. adni, egész magunkat odaadni egyszerre előjogunk és szent kötelességünk.

„Boldogok vagytok, ha szidalmaznak és háborgatnak titeket és minden gonosz hazugságot mondanak ellenetek énértetek. Örüljete és örvendezzete, mert a ti jutalmatok bőséges a mennyekben; mert így háborgatták a prófétákat is, akik előttetek voltak.“ A református keresztyén nevelés jövője: meglehet, hogy a keresztre nevelés. „Aki énutánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel az ő keresztyén naponkint és úgy kövessen engemet.“ Boldogságra nevelés. Kemény eledelre nevelés. Nem büntet, hanem felemel és méltóztat bennünket az Úr arra, hogy többre bízza ezután azokat, akiket a kevesen, úgy látszik, híveknek talált.

Magyar ébredés.

I.

Utópiákat rendesen a szebb jövőről látnak a látók. Az a közös bajuk az ilyen utópiáknak, hogy a jobb világot távoli holnap, sőt holnapután kódébe burkolják s azzal próbálják megvigasztalni a ma sivárságába belecsömörlött lelkeket, hogy majd egyszer, valamikor, kiskedden, sohanapján, borjúnyúzó pénteken, május negyvenbe lesz szőlő is, lágykenyér is, lesz még a kutyára dér, a lónak is hasig ér. A ma, az más. Ma még túrni kell, szenvedni kell, nyelni az éhkoppot, várni a sült-galambot, vagy lesni, míg a málé kisül, abban a jóreménységben, hogy ezt már az ég se nézheti türelmesen vagy tétlenül, valahogy csak lesz, úgy még sohasem volt, hogy sehogyan se lett volna s ha nem megy magától, könnyen, hát szakítani kell hozzá türömfüvet. Olyanokat is szokás mondani, hogy a holnap ködfátyolképei csak az elérhetetlen ideál viszfényei, amelyeket elérni vagy megvalósítani sohasem lehet, legfeljebb megközelíteni. Minden kicsi előretett lépés arrafelé visz, hát ne türelmetlenkedjünk.

Mindazok pedig, akik így szoktak, vagy így szeretnek, vagy csak ennyire mernek okoskodni és reménykedni, végzetesen összetévesztik az ábrándozást a prófétálással, az öregek álmaikat az ifjak látásaival. Az igazi utópia ifjúi látás, amely a még ezután leendő hit robusztus erejével már meglévőnek veszi és úgy számol vele. Vigyázzunk, az ifjúi látás látszólag mintha hasonlítana a telekspekuláns ábrándozásaihoz. Itt meg itt, ezen a pusztán helyen egy bizonyos idő múlva palotasorok emelkednek. Beszéhet így a látó is, meg a spekuláns is. Mégsem egyféle a kétfajta beszéd. Először is a spekuláns tele van aggodalmas kondicionálisokkal. Ha a főváros először ezt a hidat kezdi építeni, nem a másikat. Ha azok az információk, melyeket ma délelőtt titokban kaptam a főmérnöki hivatalától, nem állítanak falnak. Ha igaz, ami hírlik, hogy Essez törzsfőnök és családja nem ok nélkül vásárolt fel itt egy csomó látszólag értéktelen telket indokolatlanul magas áron. Ha a mai rezsime tartja magát tavaszig. Akkor. Akkor palotasorok emelkednek. A másik bökkenő az, hogy mindez valamikor még csak ezután lesz, ha lesz. Mérget venni ugyan ki merne rá.

A látó nem így lát. Az ő képei nem kettős megoldások. Így lesz, mondja, hát így lesz és nem egyébféleképpen. Ebben rejlik nagy ereje. Tovább megyek. Így lesz és mert egészen bizonyosan így lesz, hát nem is így lesz, hanem így van. Aki a látó szavát elhiszi, az ebben az esetben például nem úgy viselkedik, mintha a palotasorok máris megvolnának, hanem még

ennél is csudálatosabban, úgy, hogy a palotasorok igenis, megvannak máris.

Ezt a kis előzetes elmefuttatást csak azért tettem ide, hogy hozzászokhassunk ahhoz az egyedül lehetséges látásmódhoz, ahogy magyar ébredésről gyümölcsözően értekezhetünk. Csupán a meglévő és haszontalan ábrándok számát szaporítanók eggyel, ha a tudva kezdenénk a munkához, hogy a magyar ébredés majd a távoli esztendők valamelyikében lesz. Vagy van ez a magyar ébredés máris, vagy ne szaporítsuk a szót róla semmi hasznára.

II.

Van ez a magyar ébredés, mert már az előidőkben megvoltak és bizonyos szempontból mai napig érezhetők az előzményei, sőt az előfeltételei is. Élettanilag sincs ez különben. Ahhoz, hogy egy teljes (tehát: teljességével tanulságos) egyéni sorsban ébredésről beszélhessünk, senkisémet vonhatja kétségbe, hogy először születésről kell beszélnünk. Meg kell születnie annak előbb, akinek az ébredése kérdésessé válik. Mindenkinek meg kell születnie előbb, de némelyeknek újjá kell születniök, mert nagyon sok ember születik előbb és aztán nyomban meghal. Nehéz betegekre, már-már agonizálókra gondoljunk. Ezeknek a születése nem kérdéses, az ébredése mégsem aktuális. Előbb hadd térjenek magukhoz, hadd térjenek vissza a halál révéből, hadd szülessenek újjá. Aztán — végül — álmottas gyerekekre gondoljunk, ezeknek sem átmenet nélküli, még csak nem is azonnali az ébredésük. Fel kell ocsúdniok előbb, hogy ébredésükről beszélhessünk.

A perc-emberekből, akik csak a jelenvaló, múló és röpké pillanatnak élnek, hiányzik minden időbeli távlat és történeti tudat. Ha ezek a lelki ébredés folyamatába bele próbálnak kapcsolódni, minduntalan az az érzésük támad, hogy idáig nem volt semmi, ők kezdtek mindent, velük indul érdemleges évszázadokba a világtörténelem. Ők nem tudnak, nem is nagyon mernek folytatás lenni, mert nem érnek rá ilyesmire. Hiszen az idő fut, lejár és elmúlik minden. Ha nem lehetnek kezdet, nem ér az egész semmit, hiszen a vég olyan hamari, olyan kegyetlen, olyan bizonytalan, olyan semmi, olyan sötét. Az Éj zordon meséjének gyáva félelme bujkál a kezdeniakarásuk hideglelős gesztusai között: Sötét és semmi voltak, én valék... Sötét és semmi vannak, én vagyok... Sötét és semmi lesznek, én leszek... A helyes látásban is ez kell: világosság és minden. Tehát az egész egyéniséget átfogó két bizonyosság: a látás fénye és a mindenség rólunk visszaverődő, mert felénk tartó sugárzása, Isten szeretetének melege.

Aki így lát, az nem perc-ember. Annak a magyar ébredés

is folytatás. Előzményei a magyar születés, a magyar újjászületés és a magyar ocsudás.

III.

A magyar persze nem akkor született, mikor a történet hajnalán kiszakadt elébb a finn-ugor, majd az ugor közösségből. A mi mostani szempontjaink mértéke alatt mindeddig csak fizikai életet élt, míg meg nem tért és meg nem keresztesztelt. Nem abszolút szempontok ezek, hiszen ha úgy volna, buddhista vagy mohamedán közösségeket nem is vizsgálhatnánk, sőt saját európai klasszikus ókorunk is örökre lezárt könyv maradna számunkra. De jelenlegi kutatásainkban szerepelhet a magyarság pogány őskora úgy, mint amelynek fiziológiai pszichológiája tanulságos, a bennünket éppen most érdeklő közösségi lelki folyamatok kezdőpontja az az idő, mikor István király keresztyén vallásra térítette népét. A nem szomatikus, a lélek felőli, a pneumatikus pszichológiai folyamatok születésnapja ez.

Ennek megfelelően az újjászületés időpontja a reformáció és ellenreformáció kora. Az István idejében megtért közösség vallásos világa haldoklott, agónizált már ezidőt s a reformáció erői úgy áradtak szét alélt tagjainkban, mint „bénult idegre zsongító hatás“. Nemesak a protestánsok születtek újjá hatására, hanem a katolikusok is, hiszen a korszak Pázmány Péterrel s általában olyan hitvitákkal zárul, amelyekben már inkább a katolikusok maradnak fölül.

Ocsudás korszakának a bemissziós mozgalmak éveit tartom, katolikus részről Majláth erdélyi és Prohászka székesfehérvári püspököknek, a Regnum Marianum atyáinak, Izsóf Alajos „Zászlónk“ c. ifjúsági lapjának, a kongregációknak, Szív-gárdáknak a korát. Protestáns részről a Keresztyén Ifjúsági Egyesület, Magyar Evangeliumi Keresztyén Diákszövetség, Bethánia Egyesület (C. E. Szövetség), Vasárnapi Iskolai Szövetség, Keresztyén Leányegyesület nagyszerű, szent lázban égő, diadalmas éveit. Később a Soli Deo Gloria Szövetség is csatlakozott munkájukhoz, de már nem az arany-, hanem csak az ezüst-korban, az első világháború végeztével. Sokak megítélése szerint ez az ocsudás is ébredés volt, de akik így gondolkoznak, elfelejtik, hogy eredményök számos egyéni ébredés volt ugyan, közösségi ébredés, oly mérvű, hogy már magyar ébredésről is beszélhetnénk láttára, nem következett volt belőle.

IV.

Ébredésről csak most, ennek a második világháborúnak a végén beszélhetünk. Csak mostanára születik meg a megtért,

újjászületett és ocsudó magyarok belső, vallásos életében a másik ember, az igazi közösségek lehetőségének az előfeltétele. Addig a másik embert gyermekesen vette tudomásul még a vallásos lélek is, úgy, mint saját egyéni hitéletének segítségét, vagy akadályát. A belmissziós hitélet észrevétlenül tolódott el a másik ember világa felé. Azelőtt a megtért, újjászületett és ocsudó ember bizonyosságot tett a másik embernek, örült, ha amaz bizonyosságát elfogadta s leverte saruiról még a port is, ha nem fogadta el. A segítség felé enunciólt, az akadály felé átkot szórt a gyerekesen viszonyuló belmissziós. Ha fejlettebb, már-már közösségi élet-félét élt a belmissziós, bizonyos harciasság jellemezte a másik ember felé: állandóan kritikai, mégpedig kételyekkel telített kritikai volt a magatartása, ha kezdővel volt dolga, hogy vajjon megtért-e igazán, ha veteránnal: bírja-e az üdvösség ígéretének hitbizonyosságát.

Csak legutóbbi napjainkban vált számunkra a másik ember a vallásos élet terén is autonóm lényé. Úgy mutatkozott ez meg apródonként, hogy a vallásos első személy, a valló megtört és alázatosabb lett, mint azelőtt volt, s már nem kereste és nem is találta meg többé önmagában az üdvbizonyosságot. Kezdte belátni, hogy az ő bizonyágtételének a záloga nem ő maga, hanem a másik ember. Azt, hogy ő tanú, hogy ő vall, bizonyosságot tesz, széles e világon csak egy másik ténnyel mérhető le, abból, ha a másik ember elhiszi az ő bizonyágtételét. Ezt az elhívést sem lehet lemérni semmivel mással, csak az a másik ténnyel, hogy az eredetileg hívőből valló válik, annak az eredményes bizonyágtétele meg egy negyedik eredetileg hívő, később valló emberen látszik meg és mérhető le.

Öreg és nehezen gyógyuló hibánk, hogy az ilyen kitételeket, mint ébredés, ocsudás, képes beszédnek vesszük s azt gondoljuk, hogy annyit jelentenek: az a közösségi jelenség, amelyről beszélünk, hasonlít az ocsudáshoz meg az ébredéshez. Pedig mi szóról-szóra ébredést értünk ébredés alatt. Aki nem éber, a rajta kívül eső dolgokat csak mintegy álomban, homályosan veszi észre, vagy éppenséggel félreérti. Hányszor álmodja például az ember magát hegyi szakadékba csak azért, mert gyűrődés vetett ráncot az ágyruháján. Az imént vázolt lelki folyamat azért ébredés, mert következtében az egyik ember rádöbrent mint valóságra, a másik emberre, akit eddig is sejtett, látottformán, de csak tükör által, homályosan. A közösségi élet előfeltétele ez az ébredés. Az egyik ember és másik ember viszonyulása csak azóta lehetséges, amióta a másik ember mint független, autonóm lény vehet részt ebben a viszonyulásban, nem úgy, mint eddig: az egyik ember szubjektív, alanyi viszonyulásának a szűrőjén keresztül. Csak így válik az egyik és másik ember egészséges viszonyulása az egyház életének, a Szentlélek munkájának alapjává. A vallás ténye, mint

valóságos misszió, amely a maga funkcionálásával új meg új misszióknak válik motivumává, önnönmagában is tanulságosan mutatja, mennyire a munkája, tehát tevékenysége, manifesztálódása a Szentléleknek.

V.

Fejlődéslelektani szempontból is hasonló tanulságokat nyerünk. A közösségi magyar lélekben az ősi pogányság jogi réteg: mindenkor, még ma is ebből fakad közösségi életérzésünk. És mindenkor, még ma is csak az válhatik lelki életünk terén valósággá, ami ennek a közösségi életérzésnek logikai törvényszerűségeiben nyilvánul mint tartalom. „Országot kell építeni, Meg kell szegényt békíteni“ — mondja Zsellér Jánosról a nagyon szép magyar vers s ezzel a szög fejére talál, a seb elevenére tapint, mert csak a megbékült Zsellér Jánosnak egészséges, azaz harmónikus a közösségi életérzése — lélektanilag. Logikailag ennek a megbékítésnek és megbékülésnek a törvénye, tehát az az érvény, amely mellett a folyamat valóban is végbemegy, a mellérendelés törvénye, mert a megbetegedett közösségi életérzés csak ezzel az érvénnyel érezheti magát igazán autonómnak: az én függetlenségem a tiedtől függ, a tied az enyémen múlik. Nem tied az élet joga, nem is az enyim, hanem a mienk.

A középkori, katolikus réteg a vallásosság érzelmi vonatkozásait őrzi. Jellemző, hogy a katolicizmus magát a vallásosságot érzelmi elemnek tartja s pszichológiailag vizsgálva mindig vallásos érzelemtől beszél. Templomaiban, istentiszteletében sok a formai elem és a művészi szépség. (Szobrok, képek, orgona- és énekszó, kórusművészet, a misztériumdráma az oltár mellől indult el; de a többi érzékszervek számára is művészi élményt nyújt a gyertyafény, tömjénfüst, a márvány, színes ablaküvegen átszűrődő világosság és magának a templomnak, mint műalkotásnak nagyszerűsége; a papiruhák brokátselyme, az oltárterítők művészi hímzései, a hermelin és a bíbor; az arany- és ezüstárgyak, az ostyának, mint ennivalónak szinte jelképes anyagtalansága.) Mindenütt és mindenben a szépség kultuszával találkozunk itt. A művészet világa ez.

Az újkori protestáns réteg intellektuális természetű. Elsősorban és legfőképpen az értelemnek szól. Az istentisztelet központja, a prédikáció, az ész világában mozog, mindent az anyanyelvre fordítanak, mert elsőrangú fontosságú, hogy a hívek megértsék, amiről szó van. A misztérium drámákat hitvitázó drámák és moralitások váltják fel, nagy a gond a nevelésre, a tudományokra az egyház veteményes kertjében, az iskolában, a kollégiumokban és a melléjük szervezett nagy bibliothekákban. A híveket időnkint megkatekizálják, hogy

tudják-e a hitigazságokat, vasárnap délutánonkint kátémagyarázat folyik a templomokban, amelyek különben egész puritánok, minden művészi szépség nélkül valók, kivált eleinte, Jókai Az arany emberben is, Az egetvívó asszonyszívben is művészi intuícióval veszi észre és mutatja meg, milyen racionális, száraz és rideg a kálvinista vallás az óhitű és görög valásokhoz képest.

A legújabbkori, belmissziós réteg voluntarisztikus jellegű. Nem szívhez szóló szépség már a vallás, nem is észnek szóló tan, hanem az akarat világát befolyásoló tettrendszer. A templom körül egész sereg intézmény és alkalom nő, amelyben mindben cselekedni vágyik, vagy kényszerül a vallásos kedély. Van itt kaszinó a felnőtt férfiakkak, varró-óra a nők számára, ifjúsági- és leánykörök az ifjak, cserkészcsapat, serdülőkör a nővéreke, vasárnapi iskola a kisgyerekek számára. De van iratterjesztés, gyülekezeti lap, szövetkezet, ének- és zenekar, üdülőtelep, alkoholmentes étkezde, tanoncotthon, turistaszálló, sőt még, határeset, de nem hagyhatom említés nélkül, luxushotel is. Az egyház hajókirándulásokat rendez, kül- és belföldi tanulmányutakat bonyolít le, tanfolyamai, szemináriumai vannak, polgári vagy kereskedelmi iskolai előkészítés folyik keretén belül, karácsonyi vásáron, könyvnapon tevékenykedik, saját szervekkel bír életbiztosítási kötvények kötésére, kórház és diakonissza anyaház tart fenn, nyomdája van, árva- és aggmenháza, élénk sportéletet él, csónakháza, uszodája, tennispályája saját kezelésben, háziipart üz, állást közvetít, nemzetközi szolgálatot vállal. Szeretetmunkáinak (beteglátogatások, kórházi és fegyházi szolgálat, karitás, különleges istentiszteleti alkalmak, vakok bibliájának a nehéz testi munkát igénylő nyomtatása, stb. stb.) se szeri se száma. Egyháztársadalmi munka, mondja minderről éppolyan jellegzetesen, mint ahogy a második réteg vallásos érzelmekről beszélt.

De éppilyen jellegzetesen emlegeti a Szentírás a megtérést az első szeretet boldog érzelmvilágának, az újjászületést a megvilágosodás értelmi állapotának, az ocsudást gesztiónak, mely imperatívusnak engedelmeskedik: kelj fel és járj. Másrészt a nép, az értelmiség és az ifjúság vallásos állapotai csakugyan a három pszichológiai foknak megfelelőleg formai (érzelmi), tudatos (értelmi) és tevékeny (akarati) jellegű. A népnél művészet, az értelmiségnél tudomány, az ifjúságnál társadalom a vallás. (Ez utóbbira vonatkozólag érdekes megfigyelni, hogy a fentfelsorolt egyháztársadalmi intézmények és alkalmak keretein belül milyen nehéz felnőtteket s milyen könnyű fiatalokat lelkesíteni, munkába állítani és foglalkoztatni.)

Az ébredés történetileg is a legifjabb réteg, fejlődéstaniilag is a legmagasabb fejlődés foka. Korunk is, a felnőtt ember is: vallásos. Nem művészet, nem tudomány, nem is társa-

dalom már a vallás, hanem — mint láttuk is — vall-ás, amelynek eredményeképpen egyház épül.

VI.

Főntebb a magyar ébredésnek előfeltételéül azt a követelményt szögeztük, hogy vagy egyáltalában nem is lehet róla beszélni, vagy pedig nem ezután lesz ilyesmi, hanem már meg is van. Nézzük csak, az azóta nyert tanulságok világa mellett látható-e belőle valami?

Jogilag, az ősi pogány rétegben gyökerezően igenis, beszélhetünk magyar ébredésről, hiszen egyre biztosabb kontúrjai támadnak figyelő szemünk elé egy magyar társaslélektani-logikai és filozófiai törvényhálózatnak. A magyar ébredési folyamat legalább is megindult ezek szerint, mert az ösztönös magyar élet napjainkban már bizonyos törvényszerűségek érvényét mutatja. Nem lehet ma már erről sem frázisosan, sem zavarosan, sem rosszhiszeműen beszélni. Nem lehet magyar életet cigányfülre, vagy imitálva, vagy mímelve sem élni.

A középkori, művészi rétegben szintén van magyar ébredés, mert a magyar formák világa, igenis, élő és potens. Ennek kétféle tanulsága is van: egy történeti és egy fejlődéslélektani. Történeti szempontból úgy áll a dolog, hogy a magyar, sőt a magyarországi, sőt a dunamedencei, sőt a keleteurópai folklór egységes, tehát a középkorban a vallásos misszió ezeken a területeken betöltötte szerepét és elvégezte feladatát. Fejlődéslélektani szempontból viszont meg kell állapítanunk, hogy a magyar ébredés végbement, mert a formák világában a művészet hőfoka egészen magas, áhítatos fokon áll, a magyarság tehát nemzet. A népköltészetből fakadt költészete világviszonylatban is komoly érték (Petőfi, Arany, Ady), a parasztzenéből kivirágzott muzsika nemkülönben nemzetközileg elismert nagy muzsika (Bartók, Kodály). De a művészetet megelőző fokon, a jogin is termeltünk internacionális vonatkozásban értékeset (Kossuth).

Az újkori, tudományos rétegben az a tény mutat magyar ébredésre, hogy úgy a jogi, mint a művészi réteg termékeit illetőleg megindult közösségi életünkben egy hatalmas tudatosulási folyamat. Társaslélektani-logikai és filozófiai, úgyszintén folklóre tanulmányaink a jogi és művészi folyamatok magas fokához mérten is színvonalon vannak és magas színvonalat képviselnek. Meg kell azonban állapítanunk, ha őszinték akarunk lenni, azt is, hogy értelmi síkban Magyarország, a Dunamedence és Keleteurópa még nem egységes, éppen ezért tudományos értékei világviszonylatban még legfeljebb egyedi fokon márkáztak. (Magyar muzsika mellett legfeljebb Bolyai János tudományáról lehet szó, magyar tudományról még nem.)

Ennek a megállapításunknak is kettős a tanulsága. Történelmileg azt jelenti ez, hogy a magyarországi tudatosulás folyamata az újkor kezdetén, a XVI. és XVII. század fordulóján törést szenvedett és azóta stagnál. (Ezt csakugyan bizonyítják az általunk ismert tények is. A bibliát lefordították a magyarok anyanyelvére, a zsoltárverseket is s a zsoltárversek népszerűsítették a zsoltároknak egyébként szintén francia népdalokon alapuló melódiáit is. Még Pázmány Péter magyar közkincesé tette a hitviták magyar stílusát is. Azóta az egységes fejlődés megszűnt, a tudatosulás későbbi állomásai már csak papírforma szerint való. Gyökere nincs, importált, ráncskényszerített anyag, álkultúra.) Fejlődésilelektanilag meg azt jelenti megállapodásunk, hogy a magyar ébredés egyre jobban tudatosuló közösségi bűnbánatával idáig kell visszajönnünk. Zenei és költői anyanyelvünkől nem csak tudatos zenei, hanem tudományos nyelvet is kell fejlesztenünk, ha azt szeretnők, hogy Magyarország, Dunamedence és Keleteurópa tudományban is egységessé tudatosulhasson.

Bartók és Kodály zenei forradalma érthetőleg a katolikus egyházi zenét elsősorban termékenyítette meg. A katolikus egyház — megint csak megmagyarázhatólag — jóval hidegebben, sőt bizonyos mértékű ellenségeskedéssel fogadja a nem formai, hanem tudományos ébredés, a magyar tudatosulás szimptomáit. Nem is az ő világa ez, elsőrendű legalább is nem az övé. Protestáns feladat ennek a megértése és szolgálata. Majd aztán a katolikusok is hasznát veszik a maguk portáján eredményeinek, hiszen annakidején Luther tanításainak és egyháztisztító munkájának is hasznát vette a tridenti zsinat.

A magyar ébredésnek azonban csak büntudati és bűnbánati része a tudatosulás, történelmi adósságának, mint egy jóvátételnek a törlesztése. Ifjúságában is meg kell újulnia a magyarságnak, ha azt akarja, hogy jelenbeli feladatainak is eleget tegyen. Ez a megújulási folyamat azonban nem mehet végbe nevelés nélkül. Nevelők meg csak olyanok lehetnek, akik már felébredtek.

De éppen ezért mondtuk már induláskor örvendező lélekkel, hogy magyar ébredés nem lesz, hanem van. Van, mert előfeltételének következményeképpen az effajta, a másik embert autonómiájában látó és vevő egyház már hatásaiban is érezhető. Itt is, ott is. Olyankor pedig, mikor itt is, ott is látható már a zöld, nem azt szoktuk mondani, hogy nemsokára tavasz lesz, hanem ujjongó lélekkel azt, hogy megjött, beköszöntött, hála Istennek itt a tavasz!

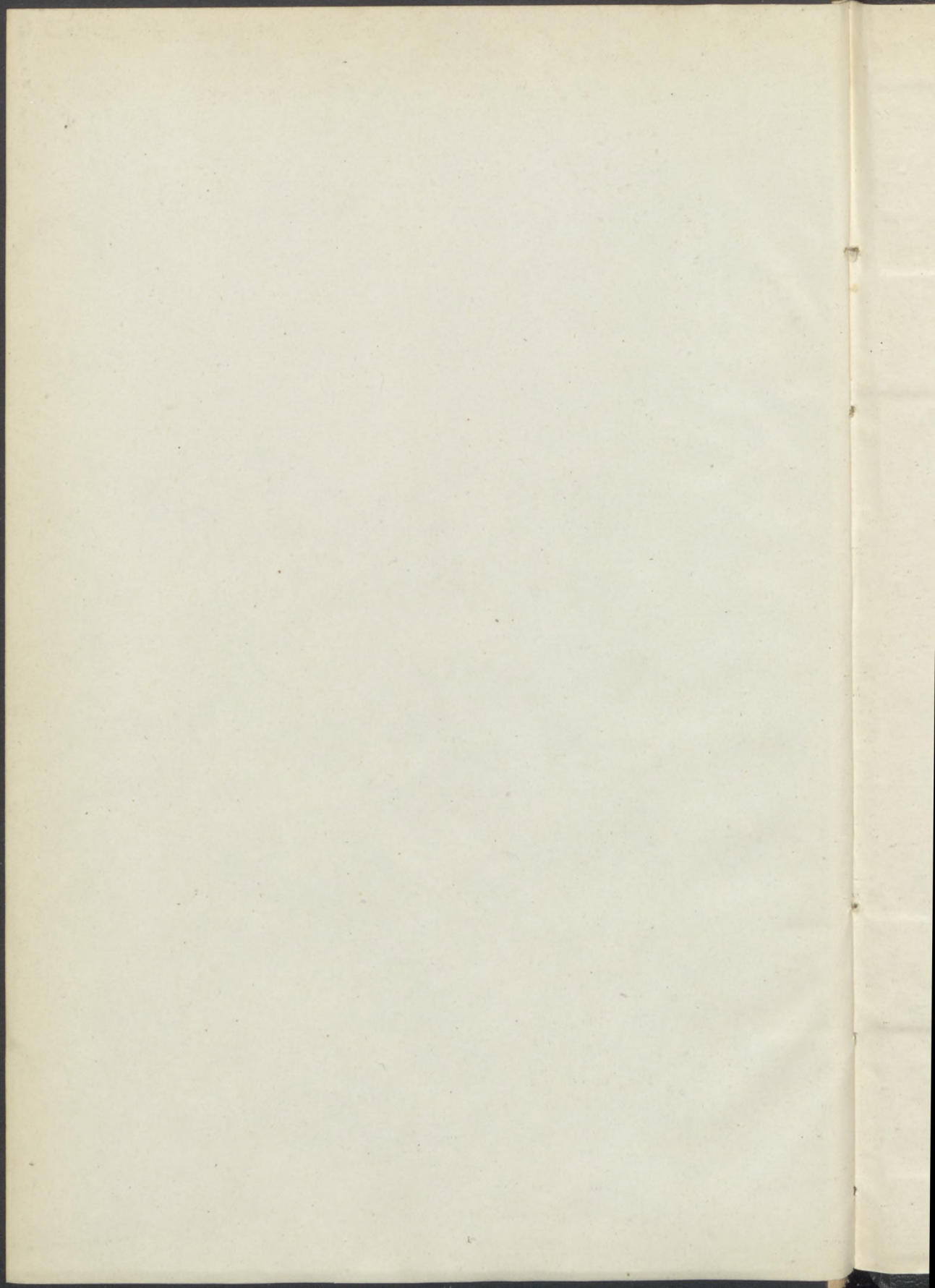

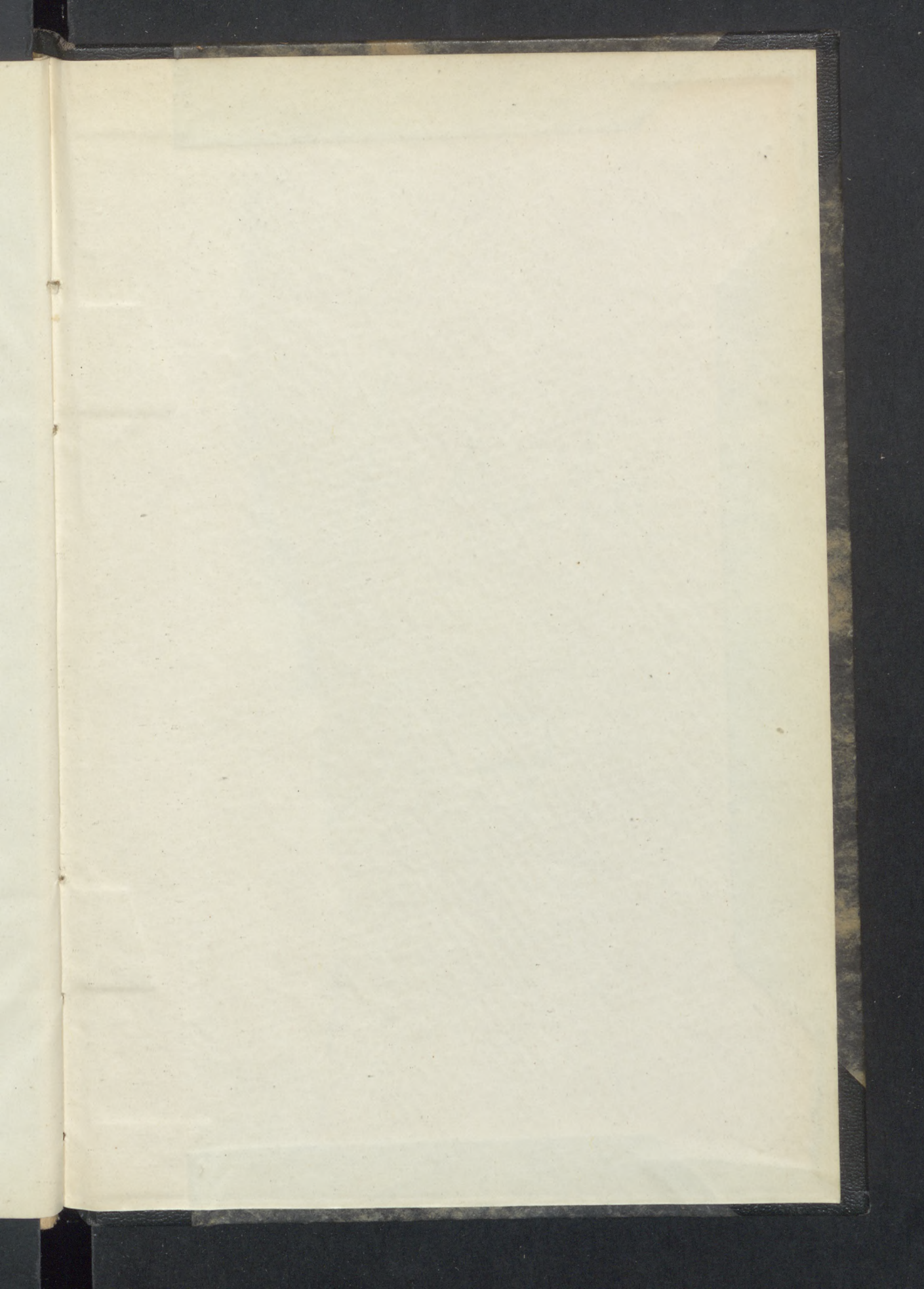
Tartalom

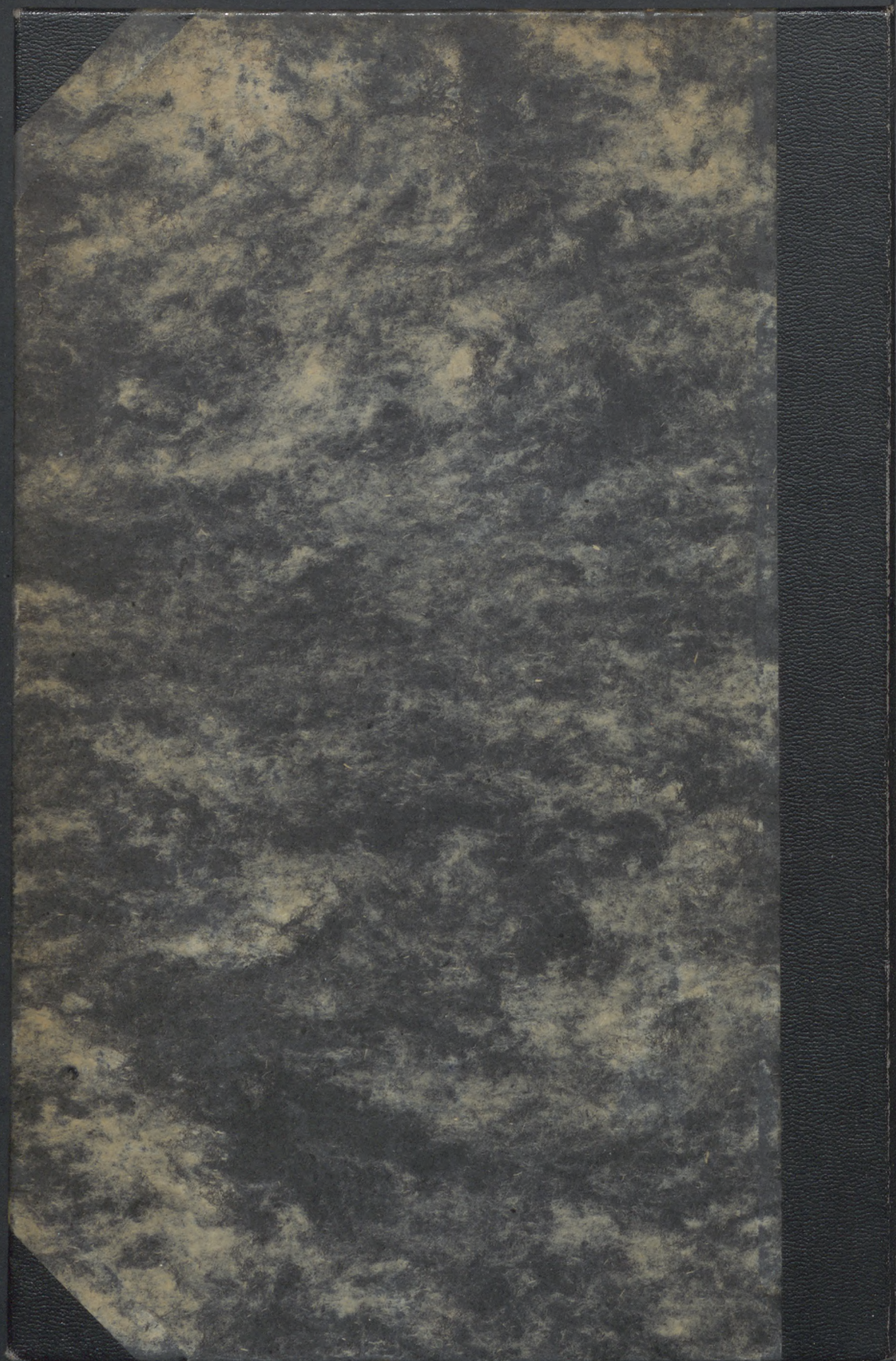
	Oldal
Előszó — — — — —	5
<i>I. Demokrácia és kultúra.</i>	
1. Nem ballag a vén diák. — Nyugat problémája	15
2. MADISZ népi-est. — A gyökér problémája —	17
3. Magyar-Szovjet Művelődési Társaság. — Kelet problémája — — — — —	19
4. Új magyar szellemi front. — A tér- és idő- problémák szintézise — — — — —	23
<i>II. Demokrácia és pedagógia.</i>	
1. Nevelés és demokrácia — — — — —	33
2. Demokrácia és iskolai fegyelmezés — — — — —	35
3. Az ifjúság szerepe a demokráciában — — — — —	45
4. Nevelésügyünk időszerű problémái — — — — —	51
5. Demokrácia és eserkészet — — — — —	58
<i>III. Demokrácia és egyetem.</i>	
1. Az iskolán kívüli népművelés — — — — —	67
2. Írásbeli érettségi — — — — —	71
3. Szóbeli érettségi — — — — —	77
4. Tanítóképzés és egyetem — — — — —	80
5. Megrendült professzori tekintélyünk helyre- állítására — — — — —	88
6. A tanárképzés reformja elé — — — — —	91
7. A tanárképzés reformja — — — — —	99
8. Új egyetem felé.	
a) Sermo supra sepulcrum — — — — —	103
b) Keresztelés — — — — —	104
c) Konfirmáció — — — — —	106
9. Egyetem és műegyetem — — — — —	107
10. Még egyszer az iskolán kívüli népművelés — — — — —	109
<i>IV. Demokrácia és egyház.</i>	
1. Közgyűlésen — — — — —	113
2. Lelkészbeiktatáson — — — — —	115
3. Református keresztyén nevelésünk jövője — — — — —	118
4. Magyar ébredés — — — — —	123

Felelős kiadó: Szabó Imre.
Sylvester Rt., Bpest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

Karácsony

A
magyar
Demokrá-
cia

N.M.